

R. C. H.

VLAD NISTOR

**FORME DE EXERCITARE
A AUTORITĂȚII
ÎN IMPERIUL ROMAN TÂRZIU**

**EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI
1997**

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARA
București

Cota *17 298229*
Inventar *C.2146/92*

VLAD NISTOR

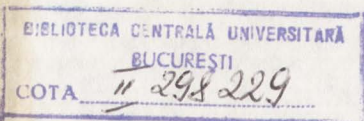
146451

1995 10 15

**FORME DE EXERCITARE
A AUTORITĂȚII
ÎN IMPERIUL ROMAN TÂRZIU**

**EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI
- 1997 -**

Referenți științifici: Prof. dr. ZOE PETRE
Prof. dr. AL. BARNEA

B.C.U. București

C 02144 97

© Editura Universității din București
Șos. Panduri, 90-92, București - 76235; Telefon 410.23.84

ISBN - 973 - 575 - 167- 4

Introducere

A doua jumătate a secolului al-IV-lea și primele decenii ale secolului al V-lea reprezintă pentru lumea romană unul dintre momentele cele mai elocvente, cele mai explicite am putea spune, pentru cât de departe poate fi uneori imaginea deciziei politice față de exercitarea efectivă a acesteia.

Interesul special pentru această perioadă provine în primul rând din schimbările numeroase și nu de puține ori, esențiale, pe care ea le aduce, afectat fiind integral organismul social, structura economică sau mentală, realitatea morală ale acelei lumi și în modul cel mai evident, instituțiile politice ca și mecanismele de decizie ale statului.

Distanța dintre *imaginarul politic al lumii romane* de la limita secolelor IV/V și realitatea politică a acelei perioade este exprimată de pildă de către distanța dintre deciziile politice ale “epocii stiliconiene” și discursul

panegiric al lui Synesios din Cyrene (vezi întreaga discuție la S. Mazzarino, *Stilicone*, Roma, 1942; E. Demougeot, *De l'unité à la division de l'empire romain, 395-410: essai sur le gouvernement imperial*, Paris, 1951; sau ceva mai recent Jay Bregman, *Synesius of Cyrene. Philosopher-Bishop*, UCLA/Berkeley/Los Angeles/London, 1982).

Lumea romană câștigă în secolul al IV-lea o nouă dimensiune, cea creștină, și o dată cu aceasta o nouă formularistică a justificării deciziei politice. Primul semn cu adevărat important în acest sens l-au constituit cele două discursuri pronunțate la *tricenalia* lui Constantin de către Eusebius al Caesareei. Imaginea pe care Eusebius reușește să o construiască statului roman este una în oglindă, imperiul nefiind nimic altceva decât reflectarea mimetică a ordinii divine iar împăratul, în consecință, *vicar* al lui Dumnezeu (H.A. Drake, *In Praise of Constantine. A Historical Study and New Translation of Eusebius' Tricennial Orations*, UCLA/Berkeley/Los Angeles/London, 1975, 61 sqq.)

Această tipologie a discursului va marca întreaga Antichitate târzie, Synesios reprezentând un exemplu în acest sens, dar și o bună parte a gândirii politice medievale, nu numai în Orientul bizantin ci și în Occidentul latin sau germanic.

Referirile ca și uneori construcțiile demonstrative colaterale surselor inițiale, au făcut din gândirea politică medievală uneori un domeniu la limita dezbaterii teologice sau a controverselor erudite.

Antichitatea târzie suportă însă și un alt discurs politic, discurs provenind cu precădere din mediile culturale sau senatoriale păgâne, de expresie greacă sau latină, discurs care contrazice sau suprapune uneori formularistica

justificativă a autorității vremelnice pe care scriitorii creștini încearcă să o desăvârșescă. Intensitatea acestui discurs nu este aceeași, ea depinzând în mod determinant de tensiunile politice sau de bunăvoința imperială. Astfel, secolul al IV-lea, prin decretul de la Serdica din 311 (și nu printr-un apocrif decret dat la Milan în 313) debutează cu instaurarea toleranței; conciliul de la Niceea va aduce creștinismului, “arbitrajul” imperial; Constantius II, preponderența ariană; Julian, apostaza; Valentinienii, duritatea impunerii creștinismului, mai grav resimțit de către membrii Senatului de la Roma; pentru ca apoi Theodosius să aducă **statul creștin**. Aceasta este realitatea care determină forma și consistența reacției mediilor păgâne.

Semnificativ este faptul că cele două imagini ale autorității imperiale ca și formularistica ideală a exercitării controlului asupra deciziei, coexistă în secolele al IV-lea și al V-lea. Așa și numai așa se explică, pe de o parte, coexistența în aceleași construcții teoretice creștine a unor elemente aparținând atitudinii tradiționale romane sau orientale alături de elemente aparținând gândirii creștine, iar pe de altă parte, succesiunea “perioadelor creștine” cu “perioade păgâne” în imaginarul politic roman târziu (Garth Fowden, *Empire to Commonwealth. Consequences of monotheism in Late Antiquity*, Princeton, 1993, 86 sqq.)

Imaginea aceasta este însă de cele mai multe ori extrem de departe față de reala decizie politică, decizie ce implică în secolul al IV-lea cu totul alte elemente decât cu trei secole mai devreme.

Elementele determinante din punctul de vedere al deciziei politice în statul roman târziu, simplificând, putem considera a fi următoarele: a) persoana imperială; b) curtea imperială, sugerând prin tratarea diferită a acesteia față de

persoana împăratului, existența unor “grupuri de presiune” ale căror interese pot fi uneori diferite față de cele ale persoanei imperiale; c) armatele; d) deferitele aristocrației locale; e) Senatul roman sau, mai precis, grupul de familii care prin tradiție sînt legate de această instituție aristocratică; f) diverse grupări de interese mai mult sau mai puțin conjuncturale, grupări cu o evidentă consistență birocratică; g) diferite grupuri de ofițeri barbari, mai mult sau mai puțin romanizați; ca și eventuale alte elemente a căror existență este mai dificil de identificat.

Ne propunem discutarea fiecăruia dintre aceste elemente ca și precizarea rolului său în disoluția statului roman în Occident sau în procesul de modificare a structurilor esențiale ale statului în Orient.

a) Încă secolul al III-lea consacra o nouă consistență a autorității imperiale, succesiunea rapidă a împăraților, sistemul dublei eligibilități (Senat sau armate) ca și inexistența unei proceduri de asigurare a succesiunii imperiale, dînd împăratului poziția dominantă numai într-o lume anarhică și nicidecum într-un stat funcțional. Acel secol aduce și ceea ce va deveni o altă realitate banală a Antichității târzii și anume coexistența frecventă a mai multor personaje imperiale concurente.

Dar dacă anarhiei militare i s-a pus capăt prin acțiunea coerentă a unui comandant militar, tot Diocletian va fi cel care va încerca înlocuirea autorității imprecise a împăratului, autoritate datorată numai în parte presiunilor militare la care această instituție fusese supusă, cu un tip de autoritate cu mult mai consistentă și mai precisă, coerentă față de noua realitate pe care statul roman o reprezenta.

Formularistica autorității imperiale pe care Principatul o consacrase, participarea (chiar și numai formală) a întregului ordin senatorial la exercitarea autorității, cu toate “ameliorările” pe care Severii le aduseseră, exprima din ce în ce mai puțin o lume tot mai dependentă de alte ierarhii, o lume care cerea supunerea socială totală și necondiționată, o lume prea multă vreme traumatizată de anarhie.

Soluția pe care Diocletian a găsit-o a fost una deosebit de ingenioasă, anume caracterul divin, absolut și unitar al autorității imperiale, realitate care era dublată de posibilitatea multiplicării numărului personajelor imperiale (sistemul tetrarhic) dar mai ales de consistența specială pe care calitatea imperială o capătă, ea fiind cea sacră și nicidecum personajul imperial care poate reveni la viața particulară, așa cum va face însuși Diocletian, în mai 305 (T.D.Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge (Mass.), 1982, 28 sqq.)

Constantin va dezvolta dar într-un fel va și răsturna această realitate. Autoritatea imperială se va constitui ca una personalizată, întregul sistem concentrându-se în jurul personajului imperial care se confunda acum (spre deosebire de sistemul propus de către Diocletian) cu autoritatea imperială, fapt demonstrat și de importanța tot mai mare pe care în vremea Constantinienilor o capătă persoanele cu atribuții legate direct de împărat, în defavoarea funcționarilor statului (T.D.Barnes, *Constantine and Eusebius*, Cambridge (Mass.), 1981, 245 sqq.)

Constantius II va accentua această tendință, orientalizarea curții imperiale devenind completă în vremea sa, fapt cât se poate de bine argumentat de rolul esențial pe

care ajunge să îl joace șambelanul curții (*praepositus sacri cubiculi*), eunucul Eusebius (T.D.Barnes, Athanasius and Constantius: *Theology and Politics in the Constantinian Empire*, Cambridge (Mass.), 1993).

Aceste experiențe imperiale vor fi fundamentale contrazise de către domnia lui Julian. Structura sa, educația sa, experiențele sale personale vor face din Julian nu numai exponentul cel mai expresiv al reacției păgâne la mijlocul secolului al IV-lea, ci cu mult mai mult decât atât, și anume personajul care va încerca să redea statului roman ca și autorității imperiale consistența sa tradițională, modelul fiind cel augustan. Julian încearcă astfel să reconstituie formularistica tradițională de exercitare a autorității imperiale, corespondența lui Libanius fiind cât se poate de elocventă în acest sens.

Valentinienii vor determina o reacție la apostaza lui Julian. Cele mai semnificative dintre acțiunile acestora sînt în mod evident cele legate de conflictul dintre Valentinian și Valens și unii reprezentanți ai marilor familii senatoriale romane, conflict construit în jurul unor acuzații de adulter sau magie (întreaga discuție la A.Alfoldi, *A Conflict of Ideas in the Later Roman Empire; The Clash Between the Senate and Valentinian I*, Oxford, 1952, passim).

Structura autorității imperiale în epoca Valentinienilor presupune, dincolo de revenirea la componenta sa creștină, încă cel puțin două elemente: a) cooptarea bine organizată a unui grup precis definit de burocrati și militari, provenind din aceeași zonă cu cei doi împărați, grup de persoane care vor ajunge să determine funcționarea statului, ca și b) delimitarea cu precizie, pentru prima oară, a zonelor de autoritate ale celor doi împărați, fapt ce poate a fi considerat începutul scindării

imperiului.

Theodosius va fi cel care va transforma statul roman într-un stat creștin, după conciliul de la Constantinopol din 381, păstrînd și dezvoltînd chiar totalitatea caracteristicilor orientalizante ale acestuia. Atitudinea sa filogotă exprima convingerea împăratului că singura soluție pentru un stat stabil și mai ales pentru supraviețuirea unui regim autoritar ține de capacitatea persoanei imperiale de a avea sub direct control o formulă militară eficientă și fidelă (Marta Sordi, *The Christians and the Roman Empire*, London, 1994, 123; J-M Mayeur (ed.), *Histoire du Christianisme*, II, *Naissance d'une chretiente (250-430)*, Paris, 1995, 261; Averil Cameron, *The Later Roman Empire, AD 284-430*, London, 1993, 106).

Toate acestea vor face ca începutul secolului al V-lea să găsească statul roman ca beneficiar al unei structuri a autorității imperiale pe deplin consolidate și orientalizate atît din punctul de vedere al expresiei sale, cît și din punctul de vedere al consistenței sale.

Anul 395 nu numai că va genera constituirea în fapt a două centre de autoritate, unul în Orient, celălalt în Occident, de această dată aflate în stare de conflict (situația fiind din acest punct de vedere esențial diferită față de cea din anul 364), dar va constitui momentul declanșator al unui proces care, cel puțin pentru Occident, va determina, cu o jumătate de secol mai tîrziu, disoluția autorității statale (Averil Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity, AD 395-600*, London, 1993, 1-4).

b) Exemplul cel mai elocvent pentru felul în care secolul al IV-lea cunoaște constituirea unor cercuri de presiune în proximitatea persoanei imperiale îl reprezintă

cazul grupării pe care Ausonius reușește să o formeze la curtea lui Gratian. Membrii acestei grupări sînt întotdeauna rude sau vecini ai lui Ausonius. Constituirea grupării aquitane a fost posibilă datorită influenței pe care Ausonius a avut-o asupra lui Gratian, al cărui preceptor a fost.

Astfel, Decinius Hilarianus Hesperius, unul dintre fii lui Ausonius, imediat după moartea lui Valentinian, schimbă calitatea de proconsul al Africii cu una cu mult mai importantă, prefectura pretoriului pentru Gallii, calitate pe care o va împărți pentru un timp cu tatăl sau. Mai târziu va deveni prefect al pretoriului în Italia. Tatăl lui Ausonius, bătrînul doctor Julius Ausonius, preia prefectura pretoriului în Illyricum. Ginerele lui Ausonius, Thalassius, devine *vicarius* al Macedoniei, în anul 337. Arborius, unul dintre nepoții lui Ausonius, era în anul 379 *comes sacrarum largitionum*, pentru ca anul următor să devină prefect al Romei.

Un oarecare Catafronius, *vicarius* al Italiei în anii 376-7, era probabil membru al aceleiași familii.

Multe alte personaje avînd aceiași zonă de origine, Gallia meridională, ajung să controleze cele mai importante demnități la curtea lui Gratian (J. Matthews, *Western Aristocracies and the Imperial Court, AD 364-425*, Oxford, 1975, 69 sqq).

Gruparea aquitană nu reprezintă un caz izolat. În contemporanitate, efecte asemănătoare asupra deciziei, în Occident, ca și în Orient, o are și o altă grupare, constituită însă pe alte criterii, gruparea pannono-dalmatină formată în jurul Valentinienilor.

Modalitățile de influențare ale deciziei sînt în mare măsură informale, dar dincolo de relațiile accidentale și de cele mai multe ori puțin semnificative pe care sursele

antice atît de expresie greacă, cît și de expresie latină le transmit, prosopografia, și o dată cu aceasta încercarea de identificare a relației dintre diversele grupuri aristocrate, rămîne singura soluție pentru înțelegerea rolului “grupurilor de presiune”.

c) Armata reprezintă unul dintre elementele determinante în jocurile politice de la Roma, încă din republica târzie. Severii dar mai ales anarhia secolului al III-lea vor face ca importanța “politică” a armatelor să explodeze și o dată cu ea întreaga structură a societății romane. La început informal, apoi aproape formalizat, în bună măsură datorită atitudinii.

Senatul de la Roma ajunge să consulte armatele chiar și în cazul desemnării unor împărați în alegerea cărora nu fusese direct implicat, armata devenind elementul în afara căruia alegerea unui împărat sau guvernarea imperiului va fi imposibilă.

Aclamarea lui Constantin la Eburacum și concomitent a lui Maxentius la Roma, în anul 306, făcînd ca structura tetrahică să dispară, exprimă într-o bună măsură rolul stabilizat pe care armatele îl vor juca în secolul al IV-lea, fundamental diferit față de cel pe care ele îl jucaseră în vremea anarhiei militare a secolului al III-lea. Acum armatele rămîn unul dintre elementele deciziei politice în statul roman, fără a fi singurul (Averil Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity, AD 395-600*, London, 1993, 33-36; T.D.Barnes, *Constantine and Eusebius*, Cambridge (Mass.), 1981, 28 sqq).

d) Pot exista unele probleme în încercarea de a defini

realitatea aristocrațiilor locale în Imperiul târziu. Este certă influența pe care diferitele grupuri aristocratice o exercită în zona lor de origine, importantă însă este eventuala influență pe care unele grupuri de acest tip o pot exercita asupra curții imperiale, felul în care asemenea grupuri pot furniza administrației imperiale sau armatelor personaje implicate în decizie și în ultimă instanță care sînt elementele funcție de care o grupare aristocratică poate fi definită drept “aristocrație locală”.

Două precizări sînt absolut necesare. În primul rînd există diverse grupuri care reușesc, fie datorită unei conjuncturi favorabile, fie de cele mai multe ori datorită prezenței curții imperiale în zona lor de origine, să se substituie elitei romane în ansamblul ei. În al doilea rînd poate să apară și situația inversă, aceea în care o elită care prin tradiție avea un rol esențial în guvernarea imperiului devine în secolul al IV-lea o simplă elită locală, în bună măsură tot datorită unor criterii “geografice”, și anume îndepărtarea față de centrul de exercitare a puterii. Din prima categorie face parte în mod evident gruparea aquitană constituită de către Ausonius la curtea lui Gratian ca și, cu toate că este formată pe cu totul alte criterii, gruparea pannono-dalmatină pe care s-a construit și consolidat autoritatea lui Valentinian și a fratelui acestuia, Valens. Semnificativ pentru cea de a doua categorie este cazul aristocrației senatoriale romane, izolată și frustrată din cauza acestei izolări, în a doua jumătate a secolului al IV-lea și la începutul secolului al V-lea (J. Matthews, 1975, 1-32).

Elementele e) și f) au fost aduse deja în discuție. Senatul de la Roma dar mai ales aristocrația senatorială romană dobîndește în secolul al IV-lea, după cum am

încercat să demonstrăm deja, poziția periferică a unei aristocrații locale, rar cooptată la decizia globală, mai ales prin aceia dintre membrii săi care fără să fie cei mai reprezentativi ajung să fie cei mai conectați la noua realitate politică a lumii romane, cei mai adaptați deci. În ansamblul său, aristocrația senatorială romană beneficiază de un *cursus honorum* aparte, încheiat cu proconsulatul Africii sau cu prefectura urbană.

În ceea ce privește elitele birocratice, cazul discutat deja al grupării dalmatine a Valentinienilor este cel mai reprezentativ.

g) Barbarizarea armatei romane nu avea cum lăsa departe pericolul comenzii militare barbare la Roma, secolul al V-lea excelând din acest punct de vedere. Realitatea la care dorim să ne referim este însă ceva mai timpurie. Apariția unor grupuri și chiar a unor "dinastii" de comandanți barbari în armata romană este relativ timpuriu sesizabilă.

Cazul uzurpării francului Silvanus reprezintă momentul în care pentru prima oară se manifestă solidaritatea generalilor barbari. Uzurparea lui Eugenius va consacra însă o cu totul altă realitate, importanța excepțională a acestor comandanți, atîta vreme cît reacția senatorială păgînă pe care uzurparea lui Eugenius o aduce, mai ales prin participarea lui Nicomachus Flavianus, a avut nevoie de prezența unui comandant barbar ca Flavius Arbogast.

Sfaturile și acribia Dlui profesor Al. Barnea, ca și încurajările Dnei Profesor Zoe Petre ne-au fost de un mare ajutor. Atenția și profesionalismul cu care Dna Mihaela Georgescu s-a concentrat asupra manuscrisului, ca și eforturile Dnei Mihaela Marcu, au dat formă acestei

încercări. Dnul Cristian Olariu este cel împreună cu care am identificat pasajele integrate acestei antologii și care a participat activ la constituirea cărții. Le mulțumim tuturor.

Vandoeuvres-Geneva, mai 1997.

Autori latini

Ammiani Marcellini - Rerum Gestarum¹

Constantius Augustus își elimină concurentul, Gallus Caesar

XIV. 11. 1.-23

XIV. 11. 1.”Aici, scăpat de sarcina altor griji, se gândea ca printr-un efort puternic să scape de Caesar, ca de cel mai încălțit nod și obstacol și, prin convorbiri clandestine și nocturne cu cei mai apropiați, delibera dacă prin forța sau șiretlic să-l înlătore înainte ca acesta să încerce vreo răsturnare a ordinii existente. S-a socotit că e bine ca Gallus² să fie chemat printr-o scrisoare în termeni măgulitori, sub pretextul unor tratative urgente de interes public, pentru ca lipsit de ajutoare să piară fără a putea opune vreo rezistență. 2. Acestei opinii i s-a împotrivit grupul de adulatori prefăcuți (între acestia era Arbitio³, așezător și înflăcărat intrigant, și Eusebius⁴, atunci șeful slujitorilor palatului, pomit pe răutăți) care obiectau că după plecarea lui Caesar rămâne foarte primejdios în Orient Ursicinus⁵ nutrind gânduri de mărire dacă nu va fi nimeni care să-l oprească. 3. Lor li s-au adăugat eunucii de la reședința imperială, a căror dorință de avere depășea în acel timp orice măsură omenească, și care în timpul serviciului de la palat prin șoapte pe ascuns strecurau acuzații neîntemeiate despre uneltiri împotriva împăratului. Acestia apăsau sub greutatea urii lor pe bravul bărbat, mormăind ca fiii lui adulți adulmecă imperiul, ajutați de frumusețea fizică și de vârsta lor, cunoscuți prin stîrta și practica militară în toate armele și prin agilitatea corporală capată în exercitiile zilnice în mijlocul armatei. De asemenea, răspundeau pe ascuns zvonul că Gallus, din firea lui feroce, este împins la acte criminale prin anumiți agenți, pentru ca acesta să devină odios tuturor grupurilor sociale și pentru ca astfel insignele principatului să treacă la copiii șefului cavaleriei. 4. Când aceste șoapte și altele

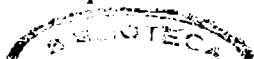
ca acestea au ajuns la urechile lui intotdeauna primitoare si deschise la astfel de zvonuri, intre multele planuri pe care le framanta in suflet, imparatul a ales ceea ce i s-a parut mai bun de facut: a chemat mai intai pe Ursicinus prin cuvinte elogioase, sub pretext ca trebuie sa discute impreuna despre problemele la zi si urgente de atunci, avand a hotari, intre altele, cu ce forte sa infranga armatele neamurilor partice, a caror invazie era iminenta. 5. Si pentru sa nu banuiasca ceva periculos daca vine, i-a fost trimis ca loctiitor pana la intoarcere comitele Prosper. Primind ordinul si mijloacele de transport, am plecat in graba si am ajuns la Mediolanum. 6. Ramanea ca si Caesar chemat sa vina repede. Si pentru a-i sterge si acestuia orice urma de banuiala, Constantius⁶, cu cuvinte afectand dragostea familiala, l-a rugat sa-si aduca si sotia, care era sora lui si pe care spunea ca doreste s-o vada. Desi sovaia, pentru ca-l stia adesea crud, totusi, in speranta ca si-ar putea imblanzi fratele, a plecat si ea, dar, cand a intrat in Bithynia, in statia de drum numita Caenos Gallicanos, a murit pe neasteptate intr-un acces de febra. Dupa moartea ei, sotul vazand ca i-a disparut sprijinul in care conta, s-a framantat mult gandindu-se ce sa faca. 7. In situatia incurcata si tulbure in care se gasea, ii staruia mereu in minte caracterul lui Constantius, pe care-l stia ca subordoneaza totul scopurilor sale, ca nu admite nici un compromis si nu iarta nici o greseala, ci, inclinat sa ucida chiar pe cei apropiati ai sai, e in stare sa-i intinda curse si sa-l suprime daca-l prinde fara aparare. 8. Silit de necesitate si asteptandu-se la orice daca nu se pazeste, dorea locul de principe si ar fi voit sa-l ocupe. Dar se temea dintr-un dublu motiv de perfidia celor apropiati, caci acestia in primul rand il urau pentru ca era rau si nestatomic, si in al doilea rand se temeau de Constantius, pe care nu l-a parasit niciodata norocul in razboaiele civile. 9. In acest noian de griji, primea mereu scrisori de la imparat, care-l indemna si-l ruga sa vina la el, demonstrandu-i in fel si chip ca *statul nu poate fi divizat, ci fiocaro trebuie sa-l ajute dupa puterile lui cand este necesar*. Si cand vorbea de necesitate indica fara indoiala devastarea Galliei. 10. Si adauga exemplul nu atat de vechi ca sub Diocletianus colegii acestuia nu

stateau pe loc in calitatea lor de Caesari, ci i se supuneau ca subalterni, ducandu-se ori incotro ii chemau cerintele, cum a fost cazul lui Galerius, pe care Augustus suparat l-a lasat sa mearga in Syria pe jos o mila imbracat in haina de purpura, inaintea trasurii imparatului.

11. A venit la el, dupa multi altii, Scudilo⁷, tribun de scutieri, care desi parea un spirit obtuz, era totusi un iscusit mester in arta amagirii. Acesta, intr-un amestec de cuvinte serioase si lingusitoare, singur dintre toti l-a induplecat sa plece, spunandu-i adesea in chip prefacut ca varul lui dupa tata ardea de dorinta de a-l vedea, ca a fost o greseala ca nu s-a dus pana acum, ca imparatul este un om bun si amabil, care-l cheama pentru a-l face partas la maiestatea imperiala si viitor tovaras la ostenele pe care le cereau provinciile nordice de mult in suferinta.

12. Si fiindca soarta necrutatoare cand intinde in chip nemilos mana asupra oamenilor le zapaceste si le intuneca mintea, determinat de aceste momeli sa se astepte la lucruri mai bune, a plecat din Antiochia, grabindu-se sub conducerea unei divinitati vitrege sa sara din fum in foc, cum spune un vechi proverb. Ajuns la Constantinopol, ca si cum era in siguranta si intr-o situatie prospera, a dat spectacole cu curse de cai si a pus o coroana pe capul vizitiului invingator Thorax.

13. Afland de aceste lucruri, Constantius s-a infuriat peste masura si, ca nu cumva Gallus, nesigur in privinta viitorului sa incerce pe drum ceva pentru a-si apara viata, a retras intentionat toti ostasii din orasele care-i erau in cale. 14. Taurus, trimis in acel timp cvestor in Armenia, a trecut fara sa i se prezinte si fara sa-l vada. Au venit, totusi, din porunca imparatului, cativa sub forma unor diverse functii pentru a-l pazi si sa nu se poata misca si sa nu incerce vreo actiune pe ascuns. Intre acestia era Leontius⁸, dupa aceea prefect al Romei, venit pe post de cvestor, Lucillianus⁹, pe post de comite al garzilor palatului, si Bainobaudes, ca tribun al scutarilor. 15. Dupa un drum atat de lung pe teren ses, a intrat in Hadrianopolis, oras inainte numit Uscudama, in tinutul muntilor Haemus, unde s-a oprit douasprezece zile sa-si refaca puterile

istovite de calatorie. Aici a aflat ca legiunile tebane, care iernau in cetatile vecine, au trimis pe cativa din ai lor pentru a-l indemna, prin promisiuni ferme si sincere, sa ramana acolo si sa aiba incredere in unitatile care se gaseau in statiile vecine. Dar, fiind pazit atat de strict de cei din apropiere, n-a putut vedea nici auzi ce se petrece in jurul lui. 16. Chemat si de aici prin scrisori care veneau una dupa alta, a plecat cu zece carute publice, cum i se poruncise, dupa ce a lasat toata suita palatului, cu exceptia catorva servitori pentru masa si pentru dormit, pe care-i adusese cu sine. In mizerie vadita, la dispozitia celor ce-l sileau sa mearga mai repede, isi plangea soarta in care ajunsese, dispretuit si injosit dupa bunul plac al celor mai de rand. 17. Si in timpul odihnei impuse de cerintele firii, constiinta ii era chinuita de teroarea fantomelor care frematau in juru-i. Umbrele celor ucisi, cu Domitianus si Montius in frunte, il insfacau, cum i se parea in vis, si-l aruncau in ghiarele Furiilor. 18. Caci in timpul somnului sufletul, eliberat de legaturile corpului, dar intotdeauna activ si stapanit de ganduri si griji care framanta mintile oamenilor, creeaza aparitii nocturne pe care noi le numim fantasii. 19. Ursita i-a deschis astfel calea catre o soarta foarte trista, caci i se harazise sa-si piarda viata odata cu imperiul. Intrerupandu-si drumul doar pentru schimbul cailor de transport, a ajuns in orasul Poetovio din Noricum. Aici toate cursele care-i fusesera intinse au fost date pe fata. A aparut pe neasteptate comitile Barbatio¹⁰, fost sef al garzilor palatului sub Gallus, insotit de agentul secret Apodemius¹¹ si de o grupa de soldati, pe care-i alesese imparatul si-i incarcase de daruri, cu deplina incredere ca nu pot fi cumparati prin nimic si ca n-au mila de nimeni. 20. Acum actiunea se desfasura fara vreo inselacine amagitoare. Partea palatului din afara zidurilor a fost inconjurata de ostasi inarmati. Odata cu seara Barbatio a intrat la Caesar, i-a smuls insignele imperiale, l-a imbracat cu o tunica simpla si cu o manta simpla. Cu toate ca l-a asigurat prin juraminte repetate ca din ordinul principelui nu va avea nimic de suferit, totusi i-a zis: "Ridica-te imediat!" si, urcandu-l intr-o caruta particulara, fara sa-l anunte, l-a dus in Histria langa orasul Pola, unde stim ca a fost ucis Crispus, fiul lui Constantinus. 21. Si pe

cand era tinut acolo sub paza severa, ca si neinsufletit de frica mortii apropiate, din ordinul imparatului au sosit Eusebius, pe atunci seful slujitorilor palatului, notarul Pentadius¹² si Mallobaudes¹³, tribun al garzii, pentru a-l sili sa spuna in amanuntime de ce poruncise sa fie ucisi toti cei condamnati in Antiochia. 22. La aceasta intrebare, cuprins de paliditatea lui Adrastus, abia a putut declara ca pe cei mai multi i-a executat indemnata de sotia sa Constantia, ignorand desigur ca Alexandru cel Mare, cand mama sa i-a cerut sa ucida pe un nevinovat, repetandu-i in speranta de a obtine ce voia, ca l-a purtat noua luni in pantece, el i-a raspuns cu aceste cuvinte intelepte: "Cere-mi alta rasplata, prea buna mea mama, caci nu valoreaza nici o binefacere cat viata unui om".

23. Afland raspunsul lui Gallus, principele, cuprins de manie neiertatoare si de durere, s-a hotarat sa termine cu acesta pentru a-si consolida securitatea. A trimis astfel pe Serenianus¹⁴, care dat in judecata pentru ofensa maiestatii imperiale scapase ca prin minune, precum am aratat, pe notarul Pentadius si pe agentul secret Apodemius, cu ordin sa-i aplice pedeapsa capitala. Acestia i-au legat mainile ca unui talhar si l-au decapitat, ramanadu-i trupul hidos, fara chip si fara demnitatea capului, celui care cu putin inainte era groaza oraselor si a provinciilor."

Uzurparea lui Silvanus

XV. 5. 3.- 32

XV. 5. 3."Un oarecare Dynamius, slujbas la serviciile de transport ale imparatului, ii ceruse lui Silvanus¹⁵, ca si cum ar fi fost in foarte stranse relatii cu acesta, scrisori de recomandatie catre prieteni. Generalul i le-a dat fara nici o banuiala, dar acela le pastra pentru ca la momentul oportun sa le foloseasca in scopurile criminale pe care le urma. 4. Astfel, pe cand comandantul amintit se gasea in Gallia, de unde alungase pe barbarii care, pierzandu-si curajul, fugeau inspaimantati, Dynamius, actionand repede, ca unul care era priceput si experimentat in miselii, a pus la cale un nelegiuit

fals. Naimiti si complici i-au fost, precum s-a auzit din zvonuri neconfirmate, Lampadius, prefect al pretoriului, Eusebius, poreclit Mattyocopa, fost comite al domeniilor imparatului, si Aedesius, fost sef al cancelariei imperiale. Pe acestia doi din urma, prefectul se ingrijise sa-i invite, ca pe cei mai buni prieteni, la ceremonia intrarii lui in consulat. Stergandu-se continutul scrisorilor, in afara de semnatura, a fost scris alt text, cu totul deosebit de cel dinainte, din care reiesea ca Silvanus ar fi rugat pe ocolite pe prietenii cu functii in palat si chiar pe unii particulari, intre care Tuscus Albinus si multi altii, sa-l ajute in actiunea lui de a ajunge in curand pe scaunul imperial. 5. Scrisorile astfel schimbate, constituind o inscenare savarsita in mod criminal pentru a lua viata unui nevinovat, au fost date de Dynamius prefectului pentru a ajunge la imparat, care era obisnuit sa cerceteze cu mare curiozitate asemenea cazuri. Sperand ca va primi o rasplata de la principe, ca aparator al tronului..., a intrat la imparat si a citit in consistoriu scrisorile ticluite cu atata siretenie. S-a dat ordin ca tribunii sa fie pusi sub paza si sa fie aduse din provincii persoanele particulare ale caror nume se gaseau in scrisori. 6. Dar Malarichus¹⁶, comandantul garzii formate din straini, indignat de nedreptatea acuzatiei, a protestat vehement in fata colegilor adunati de el, afirmand ca nu trebuie ca oamenii devotati imparatului sa cada victime uneltirilor si minciunilor unor intriganti, si cerea ca el insusi, lasandu-si ca ostatici membrii familiei, si Mallobaudes, tribun al garzilor cu armament greu, fiindu-i garantie ca se va intoarce, sa fie trisi pentru a aduce pe Silvanus, despre care este convins ca n-a incercat sa faca nimic din cate i se imputa de catre viclenii lui dusmani. 7. El propunea si alta varianta asemanatoare, anume sa fie trimis Mallobaudes sa indeplineasca misiunea pentru care se oferise el, declarand ca-l cunoaste bine pe Silvanus, care e prin firea lui fricos chiar fara vreun motiv si ca se va tulbura foarte mult daca va fi trimis la el un strain si nu un compatriot.

8. Dar desi indemna la lucruri necesare si utile, propunerile lui Malarichus au ramas vorbe in vant. Caci prin uneltirile lui Arbitio, a fost trimis Apodemius, un dusman permanent si inrait al tuturor

celor buni, sa-l cheme la ordin pe Silvanus. Cand a ajuns in Gallia, neindeplinind sarcina care-i fusese data la plecare, Apodemius nici n-a vazut pe Silvanus si nici nu i-a dat scrisoarea cu ordinul de a veni la palat, ci, prin seful contabilitatii, a supus vexatiunilor, in mod dusmanos, pe clientii si slujitorii generalului de infanterie, ca si sum acesta ar fi fost un proscris gata de a i se taia capul. 9. Totusi in timp ce era asteptata sosirea lui Silvanus, iar Apodemius tulbura linistea provinciei, Dynamius, ca sa asigure mai multa incredere planurilor lui printr-un argument mai puternic, a trimis scrisori in forma asemanatoare celor pe care le prezentase prin prefect principelui, ca din partea lui Silvanus si Malarichus catre tribunul atelierelor din Cremona, caruia i se spunea sa pregateasca totul, ca si sum acesta ar sti despre anumite fapte puse la cale de ei. 10. Tribunalul, ramanad nedumerit la citirea scrisorilor, fiindca nu intelegea despre ce este vorba- nu-si amintea sa fi vorbit candva despre vreo chestiune secreta cu cei semnati ca autori ai scrisorii- a trimis corespondenta prin cel care o adusese si cu un soldat prin care-l ruga pe Malarichus sa-i explice clar ce vrea, nu asa de incurcat, caci el, cu cultura sumara pe care o are, n-a putut descifra nimic din cele scrise. 11. Malarichus, care a banuit imediat ce se urzea, trist si indurerat de soarta lui si a compatriotului sau Silvanus, a convocat pe francii care erau atunci foarte multi la palat si le-a vorbit raspicat, dand pe fata intrigile pusela cale si denuntand falsurile prin care in mod neindoielnic era pusa in primejdie securitatea lor. 12. Informat de aceasta noua situatie, imparatul a dat ordin sa se cerceteze din nou cazul in prezenta tuturor membrilor consiliului, militari si civili. Florentius¹⁷, fiul lui Nigrinianus, atunci loctiitor al sefului cancelariei imperiale, privind mai cu atentie scrisorile si observand sub scrisul nou resturi slabe din cel anterior, si-a dat seama ca, asa cum se petrecusera lucrurile, textul continea cu totul altceva decat ceea ce dictase Silvanus, ca erau adica interpolari ale cuiva care din proprie initiativa falsificase scrisorile. 13. Norul inselaciunilor a fost imprastiat si imparatul, informat printr-un raport corect, a ordonat ca prefectul sa fie demis din post si pus sub ancheta; dar prin stradania din umbra a multora a fost

pana la urma scos din culpa. Eusebius, fost comite al domeniilor imperiale, pus la tortura, a declarat ca are cunostinta de ceea ce pusesese la cale. 14. Iar Aedesius, negand tot timpul ca ar poseda vreo informatie despre faptele care faceau obiectul cercetarii, a plecat fara pedeapsa si astfel au fost achitati toti cei implicati in acest caz. Cat despre Dynamius, ilustrat prin faimoase priceperi, a fost trimis sa conduca in calitate de corrector Etruria...

15. In acest timp, Silvanus, care se gasea la datorie in orasul Agrippina, afland prin numeroase stiri despre cursele primejdioase pe care i le intinsese Apodemius, cum cunostea sufletul usuratic si schimbator al principelui, de teama sa nu fie ucis fara ancheta si fara judecata, se gandea sa se predea barbarilor. 16. Dar l-a sfatuit sa nu faca acest lucru Laniogaisus, atunci tribun, despre care am aratat mai sus ca, pe cand era candidat in garda imperiala, a fost singur de fata la moartea lui Constans. El i-a atras atentia ca francii, compatriotii sai, il vor ucide, sau il vor preda contra plata. In aceasta situatie disperata a luat o hotarare extrema, astfel ca, dupa ce a avut convorbiri secrete cu ceilalti fruntasi pe care i-a atras de partea sa prin promisiuni de mari recompense, impodobindu-se cu purpura de dragoni si insigne smulse de la steaguri, s-a ridicat la rangul de imparat.

17. Pe cand in Gallia se petreceau aceste evenimente, la Mediolanum a sosit, catre apusul soarelui, stirea neasteptata, care spunea clar ca generalul de infanterie Silvanus, domic de a se ridica mai sus de gradul pe care-l avea, cerand concursul armatei, a ajuns la inaltimea augusta. 18. Lovit ca un trasnet al destinului de aceasta stire, Constantius in a doua veghe a convocat consiliul si toti membrii au sosit in graba la palat. Dar fiindca pe nici unul nu-l ajuta mintea sau limba sa spuna ce e de facut, prin vorbe rostite mai mult in soapta s-a mentionat numele lui Ursicinus, ca cel mai priceput in actiuni militare si expus pe nedrept unor injurii grave. *Chemat de maestrul de ceremonii in somn do onoare doosobita*- si introdus in consistoriu, i s-a dat cu mai multa amabilitate decat inainte sa sarute purpura, obicei de adoratie regeasca imprumutata din afara pentru prima oara de Diocletianus Augustus; caci, din

cate am citit, mai inainte intotdeauna principii au fost salutati ca si ceilalti demnitari. 19. Astfel, cel care prin cuvinte de ocară rauvoitoare cu puțin înainte era acuzat ca vrea să înghită orientul și să ajungă la puterea supremă prin fiii săi, acum devenise generalul cel mai inteligent, ca fost mare tovarăș de arme al lui Constantinus, singurul chemat cu cuvinte de cinste, dar și cu planuri necinstite, să lichideze rascoala. Căci se depunea o străduință deosebită să fie nimicit Silvanus, ca un rebel foarte viteaz, sau dacă se întâmpla altfel, să fie anihilat Ursicinus, care era nemulțumit de ofensele pe nedrept suferite, și astfel să nu mai constituie acesta o stancă primejdioasă. 20. În timpul pregătirilor de grabnică plecare, când generalul a încercat să amintească despre acuzațiile nedrepte care i se aduseseră, împăratul i-a luat-o înainte prin cuvinte binevoitoare, spunându-i că acum nu e timpul potrivit pentru a-și apăra cauza, că însăși necesitatea de a se acționa repede, cât nu e prea târziu, va duce la restabilirea unirii și a înțelegerii de altădată.

21. S-a deliberat mult, în discuții prelungite, asupra modalității prin care să fie convins Silvanus că împăratul nu știe de cele petrecute. S-a găsit în sfârșit un mijloc socotit potrivit pentru a-i castiga încrederea: printr-o scrisoare în termeni onorabili să i se aducă la cunoștință că i s-a trimis ca înlocuitor Ursicinus, iar el să vină înapoi cu același grad pe care-l avea. 22. Ursicinus a primit astfel ordinul să plece de îndată cu zece tribuni și protectori din garda imperială, cu ajutoare precum ceruse, în îndeplinirea misiunii. Între aceștia eram și eu cu colegul meu Verinianus; ceilalți erau aleși toți de împărat. [...] 24. Ne grăbeam astfel în marș forțat, pentru că zelosul comandant de oști să apară la locul cu pricina înainte de a ajunge printre italice vreo știre despre uzurparea tronului. Dar, cu toată graba noastră, zvonul, că și când zbura pe cai aeriene, ne-a luat-o înainte și, când am sosit la Agrippina, evenimentele se precipitaseră în așa măsură, încât planul nostru nu se mai putea îndeplini cum fusese conceput. 25. Căci pretutindeni începuse să se adune populația neliniștită și se vedeau ostași strâși în palcuri puși în mișcare de evenimentele petrecute. În fața acestei stări de lucruri, comandantul s-a văzut nevoit să se arate supus

noului imparat, prefacandu-se ca-l ajuta sa-si intareasca puterea obtinuta prin jocul soartei, pentru a-l face sa creada ca a trecut de partea lui si sa nu se teama de nimic dusmanos. 26. Actiunea era foarte grea si pentru ca trebuia procedat cu precautie, ca lovitura sa aiba loc la momentul oportun si nu mai devreme sau mai tarziu, caci daca se afla despre misiunea noastra, fara indoiala ca toti, printr-un singur ordin, am fi fost ucisi.

27. Comandantul a fost primit cu bunavointa si, silit de propria sa sarcina, s-a inclinat in fata celui ce imbracase purpura imperiala. Dar si acesta, la randu-i l-a tratat cu toata cinstea ca pe un prieten foarte apropiat, acordandu-i locul de onoare la masa imperiala inaintea altora si chiar consultandu-l in problemele cele mai importante. 28. Silvanus suporta greu ca numai el si Ursicinus au fost impiedicati de a ajunge la consulat si la alte functii inalte si ca, dupa osteneli atat de mari si de numeroase pentru imperiu, au fost nedreptatiti in asa masura, incat el era acuzat de ofensarea maiestatii imperiale, fiindu-i anchetata familia si fiind supus unei marsave cercetari judiciare, iar celalalt fusese adus din orient si expus urii dusmanilor. De aceste lucruri se plangea pe ascuns si pe fata; 29. pe noi insa, pe cand el spunea acestea si altele la fel, ne inspaimantau murmurile de pretutindenii ale armatei, care suferea de foame si care fremata sa treaca repede prin stramtorile Alpilor Cottiani.

30. Framantandu-ne mintea in toate felurile ce mijloace oculte sa folosim pentru a ne indeplini misiunea si schimbandu-ne de multe ori planurile de teama sa nu dam gres, ne-am hotarat pana la urma ca, prin intermediari de incredere, sa cerem concursul bracchiatorilor si comutilor, care in fata unor mari recompense sint capabili de orice. 31. S-a facut invoiala prin juramant de credinta si, in rasaritul stralucitor al soarelui, o ceata de soldati de rand dar gata de a executa ordinul primit, nerabdatori in asteptarea sumelor promise, au navalit pe neasteptate in palat si, dupa ce au ucis sentinelele, scotand pe Silvanus dintr-o capela de rit crestinin care se refugiase mai mult mort de frica, i-au aplicat numeroase lovituri de pumnal, pana ce l-au ucis.

32. Astfel si-a sfarsit viata generalul nu lipsit de merite, dar care,

de teama calomniilor, auzurpat tronul imperial, crezand ca in felul acesta poate scapa de rautatea dusmanilor, care-l urmareau chiar daca era departe.”

Constantius Augustus îl asociază la domnie pe Iulianus Caesar

XV. 8. 1. - 16

XV. 8. 1. Astfel de evenimente se petreceau atunci la Roma, precum am aratat in capitolul anterior. Dar pe Constantius il nelinisteau vesti care veneau una dupa alta, aratand ca situatia din Gallia este deplorabila, fiindca nimeni nu poate rezista barbarilor care navalesc si devasteaza totul. Framantandu-se indelung prin ce mijloace sa inlature flagelul fara sa plece din Italia, asa precum dorea- caci socotea primejdios sa se deplaseze prea departe- i-a rasarit in minte, pana la urma, o idee inteleapta, aceea de a-si asocia la domnie pe Iulianus¹⁸, var al sau din frati, care fusese de curand chemat din Ahaia si inca mai purta haine grecesti. 2. Cand a marturisit insa celor apropiati ca situatia este destul de grava, demonstrand clar (ceea ce niciodata nu facuse) ca el singur nu poate face fata cerintelor atat de mari si de multe, acestia, desi obisnuiti sa-l aprobe in toate in chip lingusitor, ii spuneau ca e o greseala sa faca aceasta, ca nu exista nimic de neinvis pentru el, a carui vitejie si soarta sunt vecine cu cerul. Cei mai multi, pentru a-l convinge ca nu procedeaza bine, il sfatuiau sa se fereasca de a mai avea un Caesar si-i aminteau de cele petrecute cu Gallus. 3. Numai regina rezista acestor sfatuitori, fie pentru ca se temea sa plece si ea intr-o regiune atat de indepartata, fie ca dintr-o prudenta fireasca isi dadea seama care sunt interesele statului si sustinea ca inainte de toate sa fie aleasa o ruda tovarasa la domnie. Dupa multe deliberari si felurite opinii, imparatul a renuntat la discutii zadarnice si a ramas la ideea de a lua alaturi de el pe Iulianus. 4. Acesta a fost chemat si in ziua fixata in acest scop, toata armata prezenta la Mediolanum a fost convocata in adunare. Imparatul, cu Iulianus de mana, dupa ce s-a urcat la tribuna, care era impodobita cu steaguri si mai inalta decat de obicei, pe un ton binevoitor a tinut aceasta cuvantare:

5. "Ne gasim in fata voastra, bravi aparatori ai statului, pentru a judeca impreuna situatia generala a patriei si pentru a lua hotarari aprobate de voi toti. Va voi infatisa pe scurt, ca unor judecatori drepti, ceea ce ma gandesc sa fac. 6. Dupa suprimarea tiranilor rebeli, pe care furia lor nebuna i-a impins la incercari nesabuite, barbarii ca si cum le-ar comemora moartea prin varsare de sange roman, calcand tratatele de pace au patruns in Gallia, insufletiti de ideea ca pe noi ne retin necesitati imperioase departe de tinuturile pe care ei le jefuiesc. 7. Daca vointa noastra si a voastra va stavili la timp raul care se intinde, grumazul neamurilor trufase va fi infrant si fruntariile imperiului vor fi in siguranta. 8. Iata, doresc sa iau alaturi de mine cu demnitatea de Caesar pe Iulianus, acest var al meu din frati, pe care-l cunoasteti, respectat pe drept, cu stima meritata, ca ruda si tanar capabil prin insusirile sale stralucite. Urmeaza ca voi, daca socotiti potrivita alegerea facuta de mine, s-o ratificati prin asentimentul vostru".

9. Adunarea prin aclamatii i-a intrerupt sirul vorbirii, toti cei prezenti socotind propunerea ca expresie nu a unei minti omenesti, ci a vointei divine cunoscatoare a viitorului. 10. Stand nemiscat pana s-a facut liniste, imparatul a continuat cu incredere:

"Fiindca freamatul vostru de bucurie arata ca impartasiti sentimentele mele, sa se ridice la inalta onoare tanarul energic si ponderat, a carui conduita exemplara n-are nevoie de laude. Caracterul lui, format printr-o cultura aleasa, este o recomandatie pentru alegerea facuta. Deci, cu voia domnului din cer, ii voi incredinta insignele imperiale".

11. A zis, si dupa ce a imbracat pe Iulianus cu purpura strabunilor si in aplauzele armatei l-a declarat Caesar, cu aceste cuvinte s-a adresat noului Caesar, care avea o infatisare oarecum ingrijorata: 12. "Ai primit in floarea varstei, frate prea iubit, demnitatea stralucitoare a neamului tau. Marturisesc ca ma simt inaltat in glorie si putere avandu-te alaturi de mine. 13. Fii, asadar, partas cu mine la osteneala si primejdii, ia-ti asupra-ti sarcina administrarii Galliei, pentru a usura prin binefacerile tale situatia grea a acestei provincii. Iar daca va fi nevoie sa lupti cu dusmanii, tine-ti pasul

sprinten între stegari, indemnând, când cere momentul, la acte de bravură, mergând în primele rânduri pentru a îmbarca pe luptători, sprijinind cu ajutoare pe cei care au nevoie, mustrand pe cei ce dau înapoi, pentru a cunoaște direct și foarte bine pe cei buni, ca și pe cei lași. 14. Acum, când situația nu îngăduie nici o întârziere, mergi ca un bărbat viteaz, ducând cu tine bărbați la fel de viteji. Vom fi alături de voi cu puterea dragostei noastre statornice, vom lupta împreună pentru a conduce în pace cu moderatie și devotament, -numai să ne împlinească zeul dorințele-lumea supusă nouă. Vei fi cu mine pretutindeni și eu voi fi cu tine la orice acțiune. În puține cuvinte, du-te repede, însoțit de bune urări din partea noastră a tuturor, pentru a apăra cu grijă neadormită postul pe care ți-l încredințează imperiul”.

15. La sfârșitul acestei cuvântări nimeni n-a tăcut, ci toți ostășii, cu zgomote formidabile lovindu-și scuturile de genunchi (aceasta ei o fac în semn de mulțumire deplină; căci dimpotriva, când își izbesc scuturile de sulite își exprimă mania și durerea), e de neînchipuit cu câtă bucurie au aprobat toți, în afara de cativa, alegerea făcută de Augustus. 16. Privind îndelung cu admirație pe Caesar care strălucea în splendoarea purperei, vedeau în ochii lui energie și farmec, în chipul lui frumusețe plină de demnitate și, ca și cum citeau în vechile cărți, uitându-se la el întrezăreau cum are să fie. Și deși-l respectau după cuviință, nu-l laudau nici mai mult nici mai puțin decât trebuia, cu aprecieri de censori, nu de militari.”

Constantius Augustus își celebrează triumful la Roma

XVI. 10. 1 -8

XV. 8. 1. “În timp ce Orientul și Gallia erau teatrul acestor evenimente, Constantius, ca și cum templul lui Ianus ar fi fost închis și toți dușmanii asternuți la pământ, după uciderea lui Magnentius dorea să vadă Roma, pentru a fi sărbătorit cu un triumf de altfel fără glorie, obținut pe calea varsării de sânge roman. 2. Căci n-a învins prin sine însuși, sau prin vitejia generalilor săi, n-a adăugat vreo palmă de pământ imperiului și nici n-a fost văzut primul, sau printre primii, în cele mai

grele primejdii, ci venea triumfal la Roma ca sa arate o pompa exagerata, cu steagurile incrustate in aur si cu un cortegiu stralucitor, poporului linistit, care nu se astepta si nici nu dorea sa vada ceva de acest fel. 3. Constantius ignora probabil faptul ca unii dintre vechii imparati in timp de pace s-au multumit doar cu garda de lictori, iar cand ardoarea luptelor nu ingaduaia nici un moment de pierdut unul pe o barca de pescar a infruntat furia vanturilor si a furtunii dezlantuite, altul, dupa exemplul Deciiilor, si-a dat sufletul pentru stat, altul a patruns el insusi cu putini soldati pentru informatii in tabara dusmana, ca in sfarsit multi s-au distins prin fapte marete ca sa poata lasa in amintirea posteritatii faptele lor glorioase.

4. Cand asadar toate au fost pregatite... in a doua prefectura a lui Orfitus¹⁹, principele, traversand Ocriculum, venea cu mare alai, inconjurat de osti impunatoare, ca si cum se gasea in linia de lupta, si ochii tuturor erau atintiti asupra lui. 5. Pe cand se apropia de oras, privind cu multumire pe senatorii iesiti in intampinare, aceste chipuri respectabile de neam patrician, ii socotea nu o adunare de regi, ca acel Cyneas, sol al lui Pyrrhus, ci sfatul intregii lumi. 6. Cand si-a intors privirile de la senatori spre popor, a ramas inmarmurit de marele numar al oamenilor de tot felul, care venisera atat de repede de pretutindeni la Roma. Si ca si cum prin infatisarea armelor avea sa inspaimante Eufratul si Rinul, 7. Inaintea lui mergeau unitatile cu steagurile lor, iar el urma sezand singur intr-o trasura de aur ornamentata cu pietre pretioase, care in lumina aveau sclipiri tremuratoare. Dupa atatia care-l precedau, de jur imprejur fluturau, tesuti pe panza de purpura si atarnati in varful sulitelor aurite si incrustate in perle, dragonii cu gurile cascade, care in bataia vanturilor parca suierau rasucindu-si furios cozile. 8. De o parte si de cealalta mergeau cate doua siruri de ostasi inarmati cu scuturile, coifurile si platosele radiind intr-o lumina stralucitoare. Raspanditi printre ei calareti imbracati complet in fier, care se numesc clibanari, dadeau impresia ca sunt statui iesite din mana lui Praxiteles, nu barbati. Imbracamintea acestora era facuta din placi si cercuri de otel potrivite in asa fel pe corp, incat sa nu impiedice nici o miscare si sa-i acopere totusi in intregime.

Iulianus Caesar este aclamat Augustus

XX. 4. 14. - 18

XX. 4. 14. "Dar de cum s-a lasat noaptea, nemulțumirile au izbucnit pe fata. Cu sufletele infierbantate, cum îl împingea pe fiecare disperarea, au pus mâna pe arme. Cu mare freamat toți au mers la palat și, blocând toate ușile și portile, ca să nu poată ieși cineva, cu strigate formidabile îl proclamau Augustus pe Iulianus, cerând să se arate lor. Siliti să aștepte până la ziua, în cele din urmă l-au făcut să apară. Când l-au văzut, cu aceleași strigate puternice, în asentimentul tuturor, l-au proclamat Augustus.

15. El rezista cu tărie tuturor și fiecăruia, aici manifestând supărare, aici întinzând mâinile și rugându-i în toate felurile să nu savarsească o faptă urată, după multele victorii strălucite, să nu devină cauza de tulburări temeritatea și pomirea lor de moment. După ce ei s-au liniștit, la cele spuse de el a adăugat următoarele:

16. "Potoliti-va mania, vă rog. Fără răzvrătire și fără patimi revoluționare se va înfăptui ușor ceea ce cereți. Dacă vă reține dragostea de patrie și vă temeți de locuri străine și necunoscute, întoarceți-vă chiar acum în cantonament, fiindcă nu veți vedea dacă nu vreți ținuturile de dincolo de Alpi. Această manifestare a voastră o voi scuza eu însumi în fața lui Augustus, care știe cum să chibzuiască și care în spiritul celei mai mari înțelepciuni va va da cu competență satisfacție".

17. Dar și după aceste cuvinte se striga mai departe cu aceeași furie, toți manifestând o singură dorință și, în toată cea mai mare agitație, se amestecau chiar amenințări și injurii, până când Caesar a fost silit să primească demnitatea ce i se oferea. Pus și ridicat pe un scut de infanterie, în aclamațiile tuturor a fost salutat ca Augustus și i se cerea să ia diadema. 18. Raspunzând că n-a avut niciodată așa ceva, ei insistau spunându-i să folosească în locul acesteia podoaba de gat sau de cap a soției. Dar el afirmând că nu e potrivit că pentru început să-și pună o gateală feminină, s-au gândit să aducă o egretă de cal, pentru că, în lipsa coroanei, să

aiba cel puțin o forma, oricât de modesta, a puterii superioare. Cum el staruia să spună că și aceasta e un lucru fără noimă, un oarecare, cu numele de Maurus, devenit mai târziu comite, care a condus rău acțiunea în strămtoarea Succi, pe atunci sulitas al petulantilor, încrezător în sine a pus pe capul lui Iulianus propriul său colier, pe care-l avea fiind port-dragon. Impins de această ultimă necesitate, văzând că nu poate evita pericolul, de acum iminent, dacă mai staruie în refuz, a promis tuturor câte cinci monede de aur și câte o livră de argint”.

Presupusa scrisoare adresată de către Iulianus lui Constantius, epistola prin care se explică împrejurarea aclamării acestuia ca Augustus

XX. 9. 5.- 18

XX. 9. 5. ”Eu cu permanenta stărnire de sentimente am respectat și prin gândurile și prin faptele mele jurământul de credință dat, după cum s-a văzut cu claritate de atâtea ori. 6. De când m-ai făcut Caesar și m-ai trimis în valtoarea îngrozitoare a luptelor, am stat în limitele puterii încredințate și prin curieri te-am anunțat mereu de succesele împlințoare ale dorințelor mele. Ca un slujitor credincios, te-am informat despre toate, nedând niciodată importanță primejdiilor la care m-am expus. Cum se constată din atâtea documente, când germanii au fost bătuti și împrăștiati, am fost întotdeauna primul la muncă și ultimul la odihnă. 7. Dar, mi-ai permite să-ți spun, dacă s-a produs acum o insurecție, cum o socotești, în multe și aspre războaie ostirea îmbătrânind fără folos și-a îndeplinit ceea ce de mult pusese la cale, protestând și nesuportând un conducător de mâna a doua, când vedea că nu primește de la Caesar nici o răsplătă pentru atâtea sudoare și pentru atâtea victorii repute. 8. Mania lor, cauzată de faptul că n-au primit avansuri și nici gratificațiile anuale, le-a fost marită și de acest ordin neașteptat de a pleca în cele mai îndepărtate regiuni ale Orientului. Oameni obișnuiți cu frigul Nordului trebuiau să se despărta de copii și de soții și să fie țarati în lupte goi și nemancați.

De aceea, infuriati peste masura, s-au adunat noaptea si au asediat palatul, numindu-ma cu aclamatii dese si puternice Augustus Iulianus. 9. M-am speriat, marturisesc, si am incercat sa nu ma arat lor. Retras, pe cat am putut, imi cautam scapare facandu-ma nevazut si stand ascuns. Cum ei nu mai taceau, luindu-mi ca aparare, ca sa spun asa, propriul meu curaj de om liber, am iesit din ascunzatoare si am aparut in fata lor, gandind ca pot domoli tumultul prin autoritatea mea, sau luandu-i cu binisorul. 10. S-au infuriat intr-un chip uluitor, mergand pana acolo incat, pe cand eu incercam sa le inving prin rugaminti insistenta, ei sa ma insulte si sa ma ameninte cu moartea daca-i refuz. Pana la urma, invins si gandindu-ma ca daca ma rapun pe mine poate aparea altul care sa se declare el principe, am acceptat, sperand ca armata se va linisti. 11. Acestea sunt faptele si te rog sa iei cunostinta de ele cu calmul necesar. Sa nu crezi ca s-au petrecut altfel, sa nu dai ascultare rauvoitorilor, care-ti vorbesc la ureche despre cine stie ce primejdii, obisnuiti sa produca in folosul lor dezbinari intre principii. Da la o parte adalatia, hranitoare a viciilor, si asculta de glasul dreptatii, cea mai mare dintre toate virtutile. Primeste cu toata increderea propunerile echitabile pe care ti le fac, cugetand ca aceasta este de folos statului roman si noua, care suntem asociati prin legatura de sange si prin culmea puterii acordate de soarta. 12. Caci iarta-ma, ... cele cerute de ratiune nu doresc sa fie indeplinite decat daca sunt aprobate de tine ca utile si drepte. Dorinta mea este sa duc la indeplinire numai ceea ce capata asentimentul tau. 13. Iata pe scurt ce socotesc ca trebuie facut. Eu iti voi furniza cai hispani de tractiune si un numar de tineri leti din neamul barbarilor de dincoace de Rin, sau dintre supusii care au trecut de partea noastra, pentru a-i amesteca cu detasamentele de straini si cu scutarii. Nu numai ca-mi iau acest angajament, dar chiar doresc sa-l indeplinesc cu tot sufletul, pana la sfarsitul vietii. 14. Clemeta ta imi va da prefectii pretoriului, oameni cunoscuti prin cinstea si experienta lor. Pe ceilalti slujbasi si demnitari, precum si pe comandantii militari si pe cei din garda palatului este firesc sa-i aleg eu. Caci ar fi o prostie sa fie numiti alaturi de imparat oameni

ale caror caractere si dorinte sunt necunoscute de el.

15. Afirm cu toata siguranta ca gallii, loviti de tulburari indelungate si de nenorociri foarte grave, nu vor trimite nici de voie si nici prin constrangere recruti in tinuturi straine si indepartate, pentru ca-si amintesc de necazurile din trecut si nu mai vor sa le moara copiii in actiuni desperate. 16. Si nici nu e bine sa fie luate de aici ajutoare pentru a le opune neamurilor parthice, fiindca pana in prezent nu sunt excluse alte atacuri barbare si, daca imi permiti sa spun adevarul, aceste provincii, hartuite continuu, au ele insele nevoie de ajutoare dinafara.

17. Am facut aceste rugaminti, propuneri si indemnuri, dupa parerea mea, cu cele mai bune intentii. Caci stiu, sigur stiu, si n-avrea sa spun ceva autoritar, la inaltime demnitatii care mi s-a acordat, ca unirea si concesiunile reciproce intre principii au adus intr-o stare mai buna situatii grele si chiar infrangeri. Fiindca din exemplul stramosilor nostri apare clar ca acei conducatori care gandesc astfel gasesc usor calea de a trai norocos si fericit si lasa timpului si posteritatii o placuta amintire despre ei”.

Odata cu aceasta scrisoare a mai trimis inca una, cu caracter secret, pentru a-i fi data lui Constantius pe ascuns, cu reprosuri si invinuirii muscatoare; aceasta scrisoare insa nu s-a putut gasi si, chiar daca s-ar fi putut face acest lucru, nu s-ar fi permis publicarea ei”.

Constantius II este obligat să accepte ascensiunea lui Julianus la calitatea de Augustus

XX. 9. 2.-9

XX. 9. 2.”Obtinand aprobarea sa intre, s-au prezentat si i-au dat scrisoarea. Cand a citit-o, imparatul a sarit de pe scaun, indignat peste masura si, privindu-i cu ochi piezisi, care inspirau frica de moarte, le-a poruncit sa iasa, nemaivoidnd sa intrebe, sau sa auda ceva. 3. Lovit atat de puternic, era totusi pus in grea cumpana: sa trimita impotriva persilor, sau a lui Iulianu trupele care-i erau credincioase? Si ezitand mult, cu ganduri nehotarate, a fost induplecat de parerea celor ce-l sfatuiau in interesul statului si a ales drumul spre rasarit. 4. A dat drumul solilor si a ordonat ca

Leonas²⁰, cvestorul sau, sa plece repede in Gallia la Iulianus, cu o scrisoare in care-i spunea acestuia ca el n-aproba nici o schimbare si Iulianus, daca se gandeste la salvarea sa si a celor apropiati ai sai, sa lase la o parte orice fumuri de marire si sa se multumeasca cu puterea de Caesar. 5. Si ca sa intimideze pe adversari, ca si cum s-ar sprijini pe mari forte, a numit in locul lui Florentius²¹ ca prefect al pretoriului pe Nebridius²², care pe atunci era cvestor al lui Caesar, iar pe secretarul Felix²³ l-a facut seful cancelariei imperiale. A mai facut de asemenea si alte numiri. Cat despre Gomoarius²⁴, pe acesta il numise comandant suprem in locul lui Lupicinus²⁵, inainte de a sti ceva in legatura cu ceea ce se petrecuse.

6. Ajuns astfel la Parisii, Leonas a fost bine primit, ca un om stimat si cu calitati distinse. A doua zi, principele a venit in campul de adunare, cu o multime de armata si cu popor pe care-l convocase in chip special, si, urcandu-se la tribuna, asezata pe un podium inalt ca sa fie vazut de departe, a cerut sa i se dea scrisoarea. A desfacut-o si a inceput sa citeasca. Dar cand a ajuns la frazele in care Constantius dezaproba tot ce se petrecuse si-i spunea lui Iulianus sa fie multumit cu puterea de Caesar, din toate partile au izbucnit strigate puternice si infricosatoare: 7. "Auguste Iuliane", cum hotarasera provinciile, armata si autoritatea statului care a fost intarit, dar care inca se gasea sub amenintarea incursiunilor reinviatale ale barbarilor.

8. Dupa ce a asistat la toate acestea, Leonas s-a intors cu o scrisoare de la Iulianus, care relateaza cum a decurs toata manifestatia. Dintre toate numirile numai Nebridius a fost acceptat ca prefect. Caci si Caesar aratase in scrisoare ca-l prefera pe acesta. Ca sef al cancelariei imperiale il si numise pe Anatolius²⁶, care inainte raspundea de petitii. Alti cativa, care i se pareau folositori si de incredere, de asemenea fusesera de la inceput numiti de el.

9. Pe cand facea aceste numiri, se temea de Lupicinus care, desi atunci se gasea departe in Britannia, era totusi un om mandru si increzut. De aceea, banuindu-l ca daca afla ceva pune la cale vreo razvratire, a trimis la Bononia un notar cu ordin sa nu se permita nimanui trecerea dincolo. Ordinul a fost executat strict si Lupicinus

s-a intors inainte de a afla ceva, astfel ca n-a putut organiza nici o rascoala”.

Iulian, între păgâni și creștini

XXI. 2. 3.-5

XXI. 2. 3.”Punand baza pe acest vis, socotea ca nu mai are nici o greutate de intampinat. Astfel conducea fara sa schimbe ceva din starea de lucruri prezenta, trata cu calm si stapanire tot ce se petrecea, ridicandu-se incetul cu incetul, pentru ca la sporul de demnitate sa adauge si un spor de putere. 4. Ca sa atraga pe toti, fara nici o piedica, in favoarea lui, se prefacea ca adera la cultul crestin, de care se departase mai inainte pe ascuns; dar cu putini confidenti participa la cultul augurilor, auspiciilor si la alte practici ale celor ce cred in zei. 5. Intre timp, insa, ca sa nu se observe aceasta participare, la sarbatoarea numita de creștini Epifania, si praznuita de ei in luna ianuarie, a mers la biserica acestora si a facut rugaciuni in public.”

Armatele jură credință lui Iulianus Augustus

XXI. 5. 1.-12

XXI. 5. 1.”Dupa aceste succese, gandindu-se la complicatiile pe care le poate aduce schimbarea interna si intuind cu claritate ca unor asemenea actiuni nu le trebuie decat rezeziune, a socotit ca e mai bine sa se arate pe fata rebel. Pentru a-si asigura devotamentul trupelor, dupa ce a adus in secret sacrificiu Bellonei, a dat ordin ca trompetistii sa sune adunarea armatei. Urcat pe un postament de piatra, acum destul de sigur pe sine, cu mai multa stralucire decat de obicei, a rostit aceasta cuvintare:

2. “De mult timp, bravi tovarasi de arme, socotesc ca voi, in taina gandurilor care va framanta, inflacarati de amploarea succeselor reputate, asteptati acest consiliu. *Sunteti chemati pentru a putea judeca impreuna situatia actuala si pentru a lua masurile impuse de necesitatile viitoare. Se cade ca un soldat mai mult sa asculte decat sa vorbeasca, si un comandant cinstit sa nu cugete*

altceva decat ceea ce poate fi laudat sau aprobat ca demn. Asadar va rog sa ascultati cu bunavointa ceea ce va voi spune in putine cuvinte, pentru a va comunica gandurile mele.

3. Din vointa zeului ceresc, alaturi de voi chiar de la inceputul tineretii mele, am infrant navalirile dese ale alamannilor si francilor, ca si vesnica lor dorinta de jaf. Prin puterea tuturor am facut Rinul usor de trecut de catre armatele romane ori de cate ori este nevoie, stand nemiscat in furtuna viitoare a luptelor, in fata incursiunilor violente ale barbarilor puternici, increzator in puterea vitejiei voastre. 4. Si Gallia, martora a greutatilor pe care le-am indurat, refacuta dupa multe pierderi de oameni si dupa indelungate si grave dezastre, va vorbi posteritatii generatii dupa generatii despre faptele voastre. 5. Acum, cand, impins de autoritatea judecatii voastre si de necesitatea lucrurilor, am fost inaltat pe culmea augusta, cu ajutorul zeului si al vostru, daca si norocul va fi de partea celor incepute de noi, vreau sa ma ridic mai sus si la victorii mai mari, aducand in sprijinul meu faptul ca armata, care a stralucit prin numarul si vitejia ei, m-a vazut moderat si linistit in timp de pace, si cumpanit si prevazator in multimea razboaielor contra multimilor conspiratoare ale barbarilor. 6. Asadar, ca sa prevenim adversitatile prin unirea stransa a gandurilor, urmati calea salvatoare; dupa parerea mea, a hotararilor mele, fiindca vointa si intentiile mele corespund intru totul necesitatilor prezente. Cat timp n-avem nici un obstacol, caci regiunile illyrice sunt lipsite de unitati de aparare, sa ne grabim sa ocupam partile cele mai indepartate ale Daciei, succesele invatandu-ne mai departe ce sa facem. 7. Iar voi, daca aveti incredere in conducerea mea, va rog sa depuneti juramantul ca-mi veti ramane credinciosi, iar eu imi voi da fara preget, ca de obicei, toata osteneala sa nu se savarseasca vreo fapta nechibzuita si la voia intamplarii. Iau ca marturie, daca este nevoie, constiinta mea curata ca nu voi incerca si nu voi intreprinde nimic din propria mea vointa, ci voi face totul numai de acord cu voi. 8. Va rog si va conjur, bagati de seama ca nu cumva in avantul vostru razboinic sa producati daune in provincii, gandindu-va ca nu atat nenumaratele dezastre ale dusmanilor v-au adus glorie, cat

nepagubirea si salvarea provinciilor, ca exemple graitoare pentru vitejiile noastre”.

9. De aceasta cuvantare a imparatului, primita ca un oracol, a fost imbarbatata si mai mult toata adunarea, care dornica de lucruri noi, intr-un consens unanim, isi manifesta entuziasmul prin aclamatii frenetice, amestecate cu vuietul scuturilor, numindu-l mare si stralucit comandant, si, dupa cum s-a dovedit, norocos invingatorde regi si de popoare. 10. Cerandu-li-se sa jure solemn in numele lui, si-au apropiat taisul sabiilor de gat si, sub blesteme grele, dupa formula consacrata, toti au jurat ca-si vor da pentru el chiar viata, daca va cere necesitatea. Au urmat comandantii si toti apropiatii principelui, care au depus acelasi juramant de credinta. 11. Singur dintre toti prefectul Nebridius, desi i s-a propus, a refuzat totusi cu curaj sa jure, amintind ca el nu se poate lega prin juramant impotriva lui Constantius, fata de care era obligat prin atatea binefaceri primite de la el. 12. Auzind aceste cuvinte, soldatii care se gaseau in apropiere s-au repezit furiosi asupra lui sa-l ucida, dar imparatul l-a acoperit cu mantaua, caci ingenunchease la picioarele lui. Apoi, intorcandu-se la resedinta sa imperiala, cand l-a vazut iesindu-i inainte si rugandu-i-se asternut la pamant sa-i intinda mana dreapta pentru a-i usura teama, i-a zis: “Ce-mi va mai ramane pentru prieteni, daca-ti dau tie mana? Dar, daca vrei, pleaca de-aici fara grija”. La auzul acestor cuvinte, el s-a retras nevatamat la casa lui din Tuscia.

Portretul lui Iulian

XXI. 16. 1. - 3

XXI. 16. 1. “Asadar, urmand sa-i aratam insusirile bune si pe cele rele, se cuvine sa incepem cu cele dintai. Pastrand pretutindenii majestatea autoritatii imperiale, dispretuia cu suflet mandru si distant popularitatea. A impartit cu parcimonie inaltele demnitati, neadmitand decat putine schimbari in aparatul de stat, iar militarilor nu le-a dat voie sa-si ridice cornul ingamfarii. 2. Sub domnia lui nici un comandant n-a primit titlul de clarissimus, ci, din cate ne amintim, pe cel de perfectissimus. Un conducator de provincie nu

iese în întâmpinarea comandantului cavaleriei și acestuia din urmă nu-i permitea să se amestece în administrația civilă. Dar toate autoritățile, militare și civile, au privit întotdeauna pe prefectul pretoriului ca varf al tuturor onorurilor, după obiceiul vechilor îndatoriri de respect. Menaja soldații până la exces. 3. Scrupulos examinator al meritelor, atribuia demnități la palat numai după ce cântărea meritele cu balanța, ca să spunem așa: căci sub el nimeni n-avea să dobandească ceva deosebit la palat, dacă era venit pe neașteptate, sau necunoscut. Și era cunoscut pentru el cineva numai după ce timp de zece ani îndeplinea funcția de șef al cancelariei imperiale, sau al finanțelor, sau al altui departament similar. Foarte rar s-a întâmplat ca un militar să fie transferat într-o funcție civilă. Iar comandanți de armate nu erau numiți decât cei care îndurasera ani grei de serviciu militar.”

Iulian justificând campania persană

XXIV. 3. 4. -9

XXIV. 3. 4. “Iată, a zis el, persii înoată în avuții de tot felul. Va va putea îmbogăți și pe voi belșugul lor, dacă toți vom lupta cu același suflet viteaz. Din bogățiile imense de altădată, statului roman, credeți-mă, nu i-a mai rămas nimic, datorită acelor care, ca să-și mărească averile au învățat pe principii să se întoarcă acasă cumpărând de la barbari pacea cu aur. 5. Tezaurul este sleit, orașele infometate, provinciile devastate. Deși sunt de neam nobil, n-am nici eu nici rudele mele altă avere decât inima liberă de orice teamă. Și nu-i va fi rusine unui împărat care socotește bunurile sufletesti adevărata bogăție să-și marturisească cinstit sărăcia. Căci și cei ca Fabricius, săraci în cele materiale, au condus războaie foarte grele, gloria fiind bogăția lor. 6. Veti putea avea totul din abundență, dacă neînfricați veti crede în divinitate și în conducerea mea, pe cât mă ajută judecata omenească. Dar dacă vreți să ajungeti la răzvrătirile dezonorante de altădată, haide, porniți! 7. Cum i se cade unui împărat, eu unul voi muri în picioare, cu sentimentul datoriei împlinite, disprețuind viața, pe care mi-o poate lua și o boală oricât de mică. Sau voi abdică, pentru că n-am trait în așa

fel, incat sa nu pot fi candva si un simplu particular. Ma laud si ma bucur ca sunt cu noi conducatori de cel mai mare prestigiu, cunoscatori perfecti ai oricarui gen de stiinta militara.”

8. Ostasii, deprinsi deopotriiva si cu binele si cu raul, deodata s-au potolit dupa ce au ascultat cuvantarea imparatului. Capatand incredere si speranta in mai bine, cu promisiuni unanime ca vor fi supusi si disciplinati, ii ridicau in slavi autoritatea si inaltimea de suflet, sentimente care, cand se exprima sincer si din inima, se insotesc de un usor zanganit de arme. 9. Dupa aceasta s-au dus in corturi si, cu posibilitatile de care dispuneau, masa de seara si somnul din timpul noptii le-au refacut puterile. Iulianus insufletea armata jurand nu pe cei ce-i erau dragi, ci pe actiunile incepute, astfel: “Asa sa pun sub jug pe persi”. “Asa sa vindec ranile lumii romane”, dupa cum se spune ca Traian de multe ori obisnuia sa inatreasca cele afirmate prin juraminte ca acestea: “Asa sa vad Dacia facuta provincie romana”, “Asa sa trec Istrul si Eufratul” si multe altele la fel.”

Alegerea lui Iovianus ca împărat

XXV, 5, 1 - 6

XXV, 5, 1 “Locul si timpul neingaduind plansetele si bocetele, corpul a fost ingrijit dupa imprejurare si posibilitati, pentru a fi inmormantat unde hotarase insusi principele inainte de a muri. Iar la inceputul zilei urmatoare, care era a cincea a calendelor lui iulie, desi impresurati din toate partile de dusmani, comandantii de armate, legiuni si escadroane s-au adunat pentru a lua hotarari in legatura cu numirea unui nou principe. 2. Sedinta a fost furtunoasa, caci Arintheus²⁷, Victor²⁸ si ceilalti ramasi de la palatul lui Constantius vroiau sa fie ales cineva destoinic din partida lor, pe cand Nevitta²⁹, Dagalaifus³⁰ și fruntașii galli cautau, dimpotriiva, sa impuna pe unul dintre ai lor. 3. Dupa multe discutii, *in caro ambolo partido* isi sustineau punctul lor de vedere, s-a ajuns pana la urma la parerea unanima de a fi ales Salutius³¹. Dar fiindca el, din cauza varstei inaintate si a sanatatii subrede, refuza propunerea, un ofiter cu mai multa autoritate³² adresandu-se

adunarii a zis: "Si ce-ati face daca ar trebui sa duceti razboiul fara sa fie prezent cu voi imparatul, cum s-a intamplat adesea? Oare nu v-ati gandit sa scoateti armata din primejdie lasand la o parte orice alte consideratiuni? Aceasta trebuie sa faceti acum. Si daca va fi cu putinta sa vedem Mesopotamia, voturile asociate ale ambelor armate vor alege pe principele legitim".

4. Zabovind foarte putin intr-o problema atat de importanta, fiindca nu era timp pentru cantarirea opiniilor si pentru discutii prelungite, ca-n vreme de pace, a fost ales imparat Iovianus³³, seful garzilor, mai mult pentru meritele tatalui sau decat pentru ale sale. Caci era fiul foarte cunoscutului comite Varronianus, care nu de mult se retrasese din militare, pentru a duce o viata linistita. 5. Indata, imbracat in uniforma de principe, a iesit din cortul sau si a trecut printre unitatile gata de plecare. 6. Si fiindca de la un capat la altul al armatelor noastre era o distanta de patru mile, soldatii din primele randuri, cand au auzit ca Iovianus este aclamat Augustus, strigau si ei cu mult mai tare, amagiti de asemanarea numelui, fiindca se deosebea doar printr-o singura litera, socotind ca s-a insanatosit Iulianus care, de obicei era aclamat asa. Dar cand l-au vazut inalt si putin incovoiat, intelegand ce s-a intamplat, toti au izbucnit in lacrimi si plansete".

Reacții față de ascensiunea imperială a lui Iovianus

XXV. 10. 5. -10

XXV. 10. 5."Desi era foarte grabit sa plece si de aici, a hotarat totusi sa impodobeasca mormantul lui Iulianus, asezat in afara orasului, langa drumul care duce catre stramtorile muntelui Taurus. Daca s-ar fi procedat corect, ramasitele acestui imparat nu trebuia sa le vada Cydnus, chiar daca este un rau agreabil, cu apa limpede, ci Tibrul, care strabate cetatea eterna si trece pe langa mormintele vechilor divinitati acesta trebuia sa-i strajuiasca mormantul, pentru a-i eterniza amintirea faptelor lui eroice. 6. Plecand si de la Tarsus, pe un drum intins, a ajuns la Tyana, oras al Cappadociei, unde i-au iesit in cale notarul Procopius³⁴ si tribunul Memoridus care, intorsi de unde fusesera trimisi, i-au prezentat in scris raportul de

activitate. Acest raport expunea faptele în ordinea în care se petrecuseră, arată ca Lucillianus s-a dus la Mediolanum cu tribunii Seniauchus și Valentinianus pe care-i luase cu sine, dar informat că Malarichus a refuzat să primească sarcina ce i se dădea, și-a continuat drumul spre Remi. Calcând pe-alaturea de drum cum se zice umbla ca și cum populația ar fi fost cufundată într-o liniste adâncă. 7. Dar nu toți erau lamuriti asupra noii oranduiți și tocmai în aceste împrejurări a avut proasta inspirație să verifice gestiunea unui fost șef al garnizoanei orasului. Acesta știindu-se în neregulă și vinovat de fraude, a fugit la o unitate militară unde a mintit că Iulianus este în viață și că o mediocritate oarecare a organizat o rascoală contra lui. Datorită acestei minciuni militarii foarte revoltati i-au ucis pe Lucillianus și pe Seniauchus. Valentinianus, care mai târziu avea să ajungă principe, înspăimântat și nestiind încotro să fugă, ar fi fost ucis și el dacă nu-l ascundea bine Primitivus, gazda sa. 8. La aceste știri triste, raportul adăuga și una plăcută: anume, că au sosit niste ostași trimisi de Iovinus, dintre cei care în tabără poartă numele de șefi de școli, cu știrea că armatele din Gallia, în consens unanim, au acceptat pe Iovianus ca împărat.

9. În urma acestor știri, Iovianus a incredintat spre conducere lui Valentinianus, care se întorsese cu cei doi, a doua școală de scutari și a introdus în garda palatului pe Vitalianus³⁵, un soldat din numărul herulilor, care mai târziu ajuns comite, a condus prost treburile din Illyricum. A trimis apoi pe Arintheus în Gallia cu o scrisoare către Iovinus³⁶, caruia-i făcea cunoscut că l-a confirmat în post și-i dădea instrucțiuni să pedepsească pe atâtorul la răzvrățire, iar pe ceilalți capi ai tulburărilor să-i trimită în lanțuri la curte. 10. După aceste dispoziții, pe care le-a dat precum i se pare că cere momentul, la Aspuna, un mic municipiu al Galatiei, împăratului i-a fost prezentată delegația soldaților galli. Primindu-i în consistoriu, după ce le-a ascultat cu plăcere mesajul, i-a rasplatit cu daruri și i-a trimis înapoi sub steagurile lor”.

Alegerea lui Valentinian ca împărat

XXVI. 1. 3. - 7

XXVI. 1. 3. "Dupa atatea intamplari cu sfarsit jalnic si dupa ce principii au murit la scurt interval unul dupa altul, corpul celui decedat in urma a fost imbalsamat si trimis la Constantinopol, pentru a fi inmormantat in mausoleul Augustilor, iar armata a pornit spre Nicaea, capitala Bithyniei, unde conducatorii civili si militari pe care-i adunaseră grijile comune, unii fiind insuflati de o speranta desarta, deliberau indelung asupra alegerii unui conducator demn de aceasta sarcina.

4. Si era pronuntat doar prin soapte de catre cativa numele lui Equitius³⁷, pe atunci tribun al primei scoli de scutari. Dar fiindca pe acesta nu-l agreeau cei puternici, caci era sever si cu maniere rustice, preferintele au trecut cu usurinta asupra lui Ianuarius, ruda a lui Iovianus³⁸ si intendent sef al aprovizionarii armatelor din Illyricum. 5. Dar si acesta fiind respins, pentru ca se gasea prea departe, a fost ales, sub inspiratia puterii ceresti si fara vreun vot contra, Valentinianus³⁹, socotit apt si corespunzator cerintelor avute in vedere. Conducator al scolii a doua de scutari si ramas la Ancyra pentru a-l urma apoi pe Iovianus, cum randuise acesta, alegerea lui in unanimitate l-a indicat ca pe cel mai potrivit cu locul pe care urma sa-l ocupe si au fost trimisi soli care sa-l anunte sa vina cat mai repede, zece zile trecand in acest timp fara ca franele imperiului sa fie in mana cuiva. S-a implinit astfel ceea ce prezisese la Roma haruspicile Marcus cercetand maruntaiele victimelor de sacrificiu.

6. In timpul acesta Equitius si, impreuna cu el, Leo⁴⁰, care atunci era functionar administrativ al armatei sub comandantul cavaleriei Dagalaifus, iar dupa aceea a ajuns sangeros sef al cancelariei imperiale, observau cu toata grija sa nu se produca vreo schimbare contrara hotararilor luate, sa nu se pronunte in favoarea altuia comandantii militari, care sunt adesea nestatornici in opiniile lor. Acestia doi, pannonieni si sustinatori ai principelui designat, depuneau orice sfortare posibila pentru ca toata armata sa confirme alegerea facuta.

7. Raspunzand chemarii si pentru a indeplini o sarcina, Valentinianus a venit, dar fie din cauza unor prevestiri, fie datorita

unor vise, precum se spunea, n-a voit ca a doua zi sa-si faca prezentarea, sau sa fie macar vazut, pentru ca acea zi era intamplator bisexta a lunii februarie, zi pe care romanii o socotesc nefasta [...]”.

Valens cooptat la imperiu

XXVI. 4. 1. - 4

XXVI. 4. 1. “In Bithynia, Valentinianus, declarat principe, cum am spus mai inainte, dand semnalul pentru plecarea peste doua zile, dupa ce a convocat capetenii, ca si cum urma sa tina seama de parerile tuturor, ii intreba pe cine cred ei ca trebuie sa si-l ia coleg la conducerea imperiului. Si fiindca toti taceau, Dagalaifus, atunci comandantul cavaleriei, a raspuns cu hotarare: “Daca-i iubesti pe ai tai, prea bunule imparat, ai un frate; daca iubesti imperiul, cauta pe cineva care merita aceasta investire”. 2. Iritat de acest raspuns, dar tacând si ascunzandu-si gandurile, la calendele lui martie a plecat repede la Nicomedia si a dat fratelui sau Valens⁴¹ titlul de mare grajdar si demnitatea tribunatului. 3. Apoi dupa ce a venit la Constantinopol, gandindu-se la multele raspunderi si dandu-si seama ca de pe acum este coplezit de greutatea atator sarcini urgente, a socotit ca nu trebuie sa mai intarzie deloc si, i a cincea zi inainte de calendele lui aprilie, aducand pe Valens in apropierea orasului, cu aprobarea tuturor, caci nimeni nu indraznea sa se opuna, l-a numit Augustus. Imbracandu-l cu hainele si podoabele imperiale si punandu-i pe cap diadema, l-a luat cu sine in trasura ca pe un participant legitim la conducere, dar in realitate ca pe un subaltern supus, cum se va arata mai departe.

4. Toate acestea s-au petrecut fara vreo tulburare, dar ambii imparati s-au imbolnavit in scurt timp de friguri. Dupa ce s-au restabilit, cum erau mai porniti sa pedepseasca decat sa treaca cu vederea, au dat ordin lui Ursatius⁴², un violent dalmatian, sef al cancelariei imperiale, si lui Viventius Siscianus⁴³, atunci cvestor, sa cerceteze cu toata rigoarea, daca nu cumva boala lor le-a fost pricinuita de cineva. Caci, precum se vorbea, urand amintirea principelui Iulianus si pe prietenii lui, credeau ca acestia ar fi

incercat sa-i otraveasca. Dar aceasta banuiala s-a risipit repede, nefiind descoperita nici macar vreo vorba ca indiciu de vinovatie a cuiva”.

Valentinian și Valens își împart zonele de autoritate

XXVI. 5. 1. -5

XXVI. 5. 1.”Dupa o iarna foarte linistita, principii, in desavarsita intelegere, unul cu puteri depline, iar celalalt ca un adjunct onorific, strabatand Thracia au ajuns la Naissus unde, intr-o suburbie numita Mediana, la trei mile de oras, si-au impartit comitii, caci socoteau necesar ca in curand sa-si separe puterile. 2. Lui Valentinianus, care avea adevarata conducere, i-au revenit Iovinus, inaltata mai inainte de Iulianus in gradul de sef al armatelor din Gallia, si Dagalaifus, pe care Iovianus il facuse general. Iar pentru a urma pe Valens in Orient au fost numiti Victor, ridicat si el la gradul de general tot de imparatul aratat mai inainte, si Arintheus. 3. Lupicinus, numit la fel de catre Iovianus comandant al cavaleriei, facea paza regiunilor orientale. Tot atunci a fost pus si Equitius in fruntea armatelor din Illyricum, nu in calitate de comandant sef, ci de comite. Serenianus, plecat de mult din serviciu, dar rechemat ca pannonian si asociat lui Valens, a fost numit comandantul garzilor palatului. Dupa aceste randuiri, si-au impartit si unitatile militare.

4. Apoi cei doi frati au intrat in Sirmium si si-au fixat resedintele in ordinea puterii: Valentinianus a plecat la Mediolanum, iar Valens la Constantinopol. 5. Salutius conducea cu titlul de prefect Orientul, Mamertinus⁴⁴ Italia, Africa si Illyricum, iar Germanianus⁴⁵ provinciile Galliei. 6. Incepandu-si activitatea in orasele amintite, cei doi imparati au primit acolo pentru prima data podoabele consulare [...]”.

Valentinian află despre uzurparea lui Procopius

XXVI. 5. 8. - 14

XXVI. 5. 8.”Cam in acest timp, sau nu mult mai tarziu, in Orient s-a produs rascoala lui Procopius⁴⁶, care a fost anuntata lui

Valentinianus pe cand se gasea in drum spre Parisii in preajma calendelor lui noiembrie.

9. Dagalaifus a primit ordin sa mearga repede impotriva alamannilor, care, dupa ce devastasera locurile apropiate de frontiera, inaintau in interiorul Galliei, producand varsari de sange. Valentinianus era framantat de tot felul de griji in legatura cu actiunea lui Procopius, care trebuia reprimata inainte de a lua proportii, nelinistindu-l mai ales faptul ca nu stia daca Valens este in viata sau mort, ceea ce ar fi primejdut imperiul. 10. Caci Equitius, primind informatia data de tribunul Antonius, care comanda armata din Dacia Mediterranea si care nu transmisese decat cele auzite din zvon, a comunicat principelui cuvant cu cuvant ce i se spusese, fara sa poata da vreo lamurire in plus. 11. Afland aceasta, Valentinianus l-a inaltat in grad pe Equitius si se pregatea sa plece inapoi in Illyricum, pentru ca nu cumva rebelul ocupand Thracia sa invadeze Pannonia. Se temea cu atat mai mult cu cat ii era spre invatatura trecutul apropiat, anume faptul ca Iulianus, cu putin inainte infruntand pe imparatul invingator intotdeauna in razboaie civile, peste orice speranta sau asteptare trecuse din oras in oras cu o rezezicune de necrezut. 12. Dar planul lui era franat de sfaturile celor apropiati, care-l indemnau si-i cereau sa revina asupra hotararilor luate, sa nu expuna Gallia atacurilor barbare si, de asemenea, sa nu paraseasca pentru o astfel de cauza provinciile, care au nevoie de sprijin puternic. Acestora li s-au adaugat delegatii ale marilor orase care-l rugau sa nu le lase fara aparare in conditii grele si nesigure, caci prezenta lui le va fi pavaza impotriva celor mai mari primejdii, teama de numele lui tinandu-i in frau pe germani.

13. In cele din urma, gandindu-se in toate felurile cum e mai bine, a acceptat propunerea celor multi, finca-si dadea seama ca Procopius este primejdios pentru el si pentru fratele lui, pe cand alamannii sunt dusmani ai intregului imperiu roman. De aceea, s-a hotarat ca deocamdata sa nu plece deloc din Gallia. 14. Si dupa ce a ajuns la Remi, ingrijorat de soarta Africii, ca nu cumva aceasta sa fie sfasiata pe neasteptate, a ordonat sa mearga pentru a asigura

paza in aceasta parte Neoterius⁴⁷, atunci notar si dupa aceea consul, si Masaucio, protector din garda personala a imparatului, avandu-se in vedere ca acesta isi petrecuse adolescenta in Africa, alaturi de tatal sau, comitele Cretio⁴⁸, si cunostea bine locurile. Celor doi le-a dat ca ajutor pe scutarul Gaudentius, cunoscut de el mai inainte ca om de incredere.

Uzurparea lui Procopius

XXVI. 6. 1. - 7,11

XXVI. 6. 1. De neam nobil, nascut si crescut in Cilicia, Procopius s-a facut cunoscut de timpuriu, datorita faptului ca era ruda apropiata a lui Iulianus, care a ajuns imparat. Cu o viata serioasa si cu moravuri nepatate, desi era o fire ascunsa si tacituma, activand multa vreme in armata ca notar si tribun, si-a apropiat repede cele mai inalte functii. Dupa moartea lui Constantius, cand s-a schimbat situatia politica, aspiratiile sale erau din ce in ce mai mari, ca ruda a imparatului. A fost introdus in numarul comitilor si se vedea bine ca, daca va aputea vreodata, va deveni tulburator al linistii publice. 2. Iulianus, cand s-a dus in Persia, l-a lasat in Mesopotamia cu o oaste puternica pe el si pe Sebastianus⁴⁹, cu drepturi egale cu acesta, dandu-i mana libera, precum se zvonea pe soptite-caci nu exista izvor cert de informatie in aceasta privinta-sa actioneze cum va crede necesar, iar daca va simti ca interesele statului o cer, sa ia masuri pentru a ocupa el insusi scaunul imperial. 3. Acesta, pe cand isi facea datoria cu pricepere si tact, a aflat ca dupa ranirea si moartea lui Iulianus a fost ridicat Iovianus la conducerea statului si, fiindca se raspandise un zvon fals ca Iulianus in ultimele clipe ale vietii si-ar fi exprimat dorinta sa fie incredintata lui Procopius carma imparatiei, de teama sa nu fie ridicat si ucis din aceasta cauza, s-a retras dintre oameni. Il inspaimanta mai alesuciderea lui Iovianus⁵⁰, notar prim, despre care aflase ca, in urma mortii lui Iulianus, a fost chinuit si omorat, pentru ca-l declarasera cativa soldati demn de imperiu, din care cauza devenise banuit ca vrea sa fie imparat. 4. Afland ca e cautat in toate partile si stiind ce-l asteapta daca e gasit, a fugit departe, intr-un adapost mai sigur. Dar cand a

simtit ca sunt cercetate toate ascunzatorile, nemaiputand suporta viata de fiara haituita-fiindca din dregatoriile inalte pe care le avusese era acum in aceasta stare jalnica, in locurile de ascundere lipsindu-i si hrana necesara si contactul cu oamenii- pe drumuri ferite, impins de extrema necesitate, a ajuns la Calchedon. 5. Acolo, crezand ca se gaseste mai in siguranta, statea adapostit la un oarecare Strategius, cel mai bun dintre prieteni, ajuns senator din ostas al garzii palatului. Din Calchedon mergea adesea la Constantinopol, in masura in care putea face acest lucru pe ascuns, precum s-a aflat din marturiile aceluiasi Strategius la procesul rascalatilor. 6. Dupa metodele celui mai iscusit spion, fara sa fie banuit, fiindca era slab si neingrijit la chip, culegea cele mai marunte zvonuri care se raspandeau atunci, si cele proaste sunt mai insistente, puse in circulatie de cei ce-l acuzau pe Valens ca e aprins de dorinta de a rapi avutul altora.[...] 11. Intamplarea i-a dat la timp aceasta ocazie pe care o astepta cu nerabdare. La sfarsitul iernii, Valens grabindu-se sa soseasca in Syria, trecuse hotarele Bithyniei, cand a fost informat prin rapoartele generalilor ca gotii, pe atunci fara pierderi, si de aceea, foarte puternici, insufletiti toti de aceeasi dorinta, se pregatesc sa invadeze Thracia. Afland aceasta stire, fiindca voia sa ajunga fara piedica unde plecase, a socotit suficient sa trimita intariri de cavalerie si infanterie in acele locuri, in care erau temute incursiunile barbare. 12. Principele indepartandu-se astfel si mai mult, Procopius, ajuns la desperare din cauza lipsurilor indelungate si socotind ca o moarte crunta este mai blanda decat necazurile pe care le indura, a aruncat deodata zarul, cu infruntarea oricaror primejdii. Dar temandu-se sa nu riste totul zadarnic, fara ca ratiunea sa aleaga mijloacele, a recurs la un act de cea mai mare indrazneala. Soldatii din legiunile Divitensis si Tungrica Junior, plecati impreuna cu altii spre frontul de rasarit, trecand prin Thracia, se grabeau sa ajunga la Constantinopol, unde trebuiau sa poposeasca in chip deosebit doua zile. Acestora le-a cerut sprijinul, prin intermediul celor din unitatile respective pe care-i cunostea, alegand pe cativa de incredere in acest scop, pentru ca era greu si periculos sa vorbeasca cu toti. 13. Momiti de speranta

unor mari recompense, cei solicitati au promis, sub juramant, ca vor face tot ceea ce le va cere el. L-au asigurat ca vor fi de partea lui si ceilalti ostasi, intre care acestia detineau un loc de seama in ceea ce priveste puterea de convingere, prin autoritatea pe care le-o confereau soldele mari si anumite onoruri primite. 14. Precum s-au inteles, de indata ce s-a luminat de ziua, Procopius, framantat de tot felul de ganduri, s-a dus in cartierul bailor anastasiene, numite astfel de la Anastasia, sora lui Constantinus, unde stia ca sunt adunate ostile. Afland, din informatiile agentilor sai secreti, ca toti, intr-o adunare de noapte, isi dadusera consimtamantul in favoarea lui, a spus santinelelor parola si a fost lasat sa intre in tabara, primit aici cu cinste, dar ajuns totodata ca un fel de prizonier al soldatilor, care se lasau usor cumparati. Precum odinioara pretorienii dupa uciderea lui Pertinax l-au sustinut pe Iulianus, care le fagaduisese premii daca va ajunge imparat, la fel si acestia, receptivi la orice promisiune, l-au sprijinit pe Procopius, care punea la cale inceputurile unei domnii nefericite.

15. Cu fata palida-il socoteai iesit din mormant- negasind nicaieri o manta imperiala, tivita cu aur, statea imbracat cu o tunica de slujbas din serviciul palatului, care-i cadea de la centura pana la calcaie, ca unui pedagogian, iar in picioare avea incaltaminte de purpura. In mana dreapta tinand o sulita, iar in stanga o panura, la fel din purpura, semana cu o caricatura desenata pe panzele de decor la teatru, sau cu un personaj comic iesit pe neasteptate de dupa cortina. 16. Aparand asadar in aceasta infatisare caraghioasa, care constituia o injosire a tuturor onorurilor, s-a adresat cu lingusiri slugarnice catre autorii inaltarii sale, promitandu-le mari recompense si demnitati la inceputul principatului. Sprijinit de multimea armelor, a inaintat in public si mergea intre steagurile ridicate, in mijlocul sunetelor lugubre ale scuturilor, pe care soldatii, temandu-se sa nu fie atacati cu pietre si cu bucati de tigla de pe acoperisul caselor, le tineau deasupra coifurilor, lovindu-le unele de altele.

17. Pe cand cortegiul inainta, poporul privea nepasator, fara vreun semn de protest sau de aprobare fata de cele ce se petreceau.

Totusi, multi din cei de jos se bucurau de aceasta noutate neasteptata, incitati mai ales de faptul ca toti cu aceeași pomire îl urau pe Petronius⁵¹, care, cum am spus mai sus, își marea avutul prin violente, deschizând împotriva tuturor paturilor sociale procese vechi și reinviind datorii de mult timp uitate. 18. Astfel, când Procopius s-a urcat la tribuna în tacerea tuturor, care stateau ca la o înmormântare, a avut impresia că în fața lui i se deschide calea spre moarte. Cuprins de teama, un tremur i-a patruns prin toate membrele și limba i s-a uscat în gura, făcându-l să nu poată spune nimic câteva minute. Începând, în sfârșit, să vorbească, a arătat în cuvinte putine, cu întreruperi și cu o voce stinsă, de muribund, pe ce rudenii imperiale își întemeiază pretențiile la domnie. Mai întâi, prin soaptele slabe ale catorva dintre cei castigați de partea sa, apoi prin aclamațiile generale ale plebei, a fost numit la întâmplare imparat și, așa cum era, s-a dus repede în localul senatului. Negăsind acolo pe nimeni mai de vază, ci doar cativa necunoscuți, cu pași repezi, dar de rău augur, a intrat în palat. [...]

XXVI. 7. 3. Pe când Valens se grăbea să ajungă în Galatia, Procopius căuta zi și noapte cu atenția încordată să-și asigure succesul, încrezător în cativa care, cu îndrăzneala și sîrtenie, pretindeau că au venit unii din Orient, alții din Galatia, că Valentinianus a murit, și că toate caile sunt deschise în favoarea noului principe. 4. Și cum uneori schimbările revoluționare reușesc de obicei prin rețezirea acțiunii, ca să înlăture tot ce ar putea fi primejdios a pus în lanțuri pe Nebridius care, în urma răscoalei lui Petronius, fusese promovat recent în funcția de prefect al pretoriului în locul lui Salutius, și pe Caesarius⁵², prefect al orasului Constantinopol. De asemenea, a dat dispoziții ca de conducerea orasului să se ocupe Phronimius⁵³, iar șeful cancelariei să fie Euphrasius, amândoi galli cu foarte bună reputație, ca elemente pregătite și serioase. Lui Gomaarius⁵⁴ și Agilo⁵⁵, pe care i-a rechemat în serviciu, le-a incredintat administrația afacerilor militare, numire cu totul nechipzuită, după cum s-a văzut din cele ce au urmat. 5. Fiindcă se temea de comitele Iulius⁵⁶, care se gasea

nu prea departe, fiind comandant al armatei din Thracia, si care putea reprimă orice incercare de rascoala, a recurs la un fals, care a avut efectul scontat: a forțat pe Nebridius, care era închis, să scrie ca împăratul Valens îl cheamă de urgență pentru a trata unele chestiuni foarte serioase în legătură cu mișcările barbare. Venit la Constantinopol, Iulius a fost varat în închisoare și pus sub pază severă. Prin această înșelăciune iscusită, neamurile războinice ale Thraciei, castigate fără varsare de sânge de partea rebelilor, au întărit cu mari ajutoare rascoala în această regiune. 6. În astfel de condiții, fiindcă succesul mișcării părea sigur, Araxius⁵⁷, cu ajutorul intrigilor de palat și cu ajutorul ginerelui său Agilo, a ajuns prefectul pretoriului. Mulți alții au fost aduși în diferite servicii ale palatului sau în administrația provinciilor, unii fără voia lor, alții oferindu-se ei pentru avantajele pe care le primeau. 7. Și, cum se petrec de obicei lucrurile în războaiele interne, unii ridicați din drojdia societății, fără scrupule și fără vreo pregătire, ajungeau în posturi înalte, iar alții din contra, de familii strălucite, se prăbuseau din vârful piramidei sociale în întunericul exilului și al morții.

8. Se părea că rascoala a reușit pe deplin prin aceste măsuri și prin altele ca acestea, dar rămânea să-și atragă de partea lui și majoritatea armatei. Și s-a dobandit cu ușurință forța care adesea a înabusit mișcările publice revoluționare, chiar când acestea au fost începute din cauze juste. 9. Unitățile de infanterie și cavalerie plecate în expediție, trecând prin Thracia erau primite cu laude și daruri la Constantinopol și toate stranse la un loc constituiau o armată întreagă. Încantăți cu tot felul de promisiuni, prin legăminte sub blesteme grozave au jurat credința lui Procopius, făgăduindu-i că-l vor apăra cu viața lor. 10. A descoperit un mijloc foarte bun de a-i ademini: purtând în brațe o fetiță, pe fiica lui Constantius, a cărui amintire ei o respectau, pretindea că e ruda și cu Iulianus. S-a folosit și de faptul că Faustina, mama fetitei, i-a pus la dispoziție pentru acea împrejurare niște obiecte de îmbrăcăminte imperială. 11. Pe lângă acestea, a luat o măsură care cerea totodată iuteală și prudență: a ales pe câțiva gata de orice nebunie și i-a trimis să ocupe Illyricum. Iar aceștia, neavând altă înzestrare decât

indrazneala, pentru castigarea populatiei au raspandit bani de aur batuti cu chipul noului principe si alte lucruri de atractie. Equitius insa, comandantul militar al acelei regiuni, prinzandu-i, i-a nimicit prin diverse feluri de pedepse.”

Inercarea de uzurpare a lui Marcellus

XXVI. 10. 1. -3

XXVI. 10. 1.”Cam in aceleasi zile, afland de tradarea soldatilor si de moartea lui Procopius, ruda acestuia Marcellus⁵⁸, comandantul garnizoanei din Nicaea, a intrat in miez de noapte la Serenianus, care era inchis in palat, si pe neasteptate l-a ucis. Moartea acestuia a fost spre salvarea multora. 2. Caci daca ar fi supravietuit omul cu moravuri rudimentare si stapanit de dorinta de a face rau, agreat de Valens prin asemanarea caracterelor si prin vecinatatea locului de nastere, anticipand intentiile ascunse ale imparatului inclinat catre acte de cruzime, ar fi adus moartea multor oameni nevinovati.

3. Dupa ce acesta a fost ucis, Marcellus, ocupand printr-o actiune fulgeratoare Calchedonul, cu sprijinul catorva pe care saracia si disperarea ii impingea la crima, a devenit si el o umbra sinistra de principe, amagit de doua motive: intai, pentru ca trei mii de goti fusesera trimisi de regii pe care Procopius si-i castigase pretinzand ca e ruda cu Constantius, goti pe care-i socotea ca ii poate atrage usor de partea sa cu putini bani, si al doilea, pentru ca atunci nu se cunostea inca rezultatul celor petrecute in Illyricum.”

Gratian accede la calitatea imperială

XXVII. 6. 1. -16

XXVII. 6. 1. “Intre timp, fiindca Valentinianus era chinuit de o boala care-i punea viata in primejdie, gallii din garda sa, printr-un consiliu secret, au hotarat sa cheme la conducerea imperiului pe Rusticus Iulianus⁵⁹, pe atunci seful cancelariei imperiale. Acesta, ca si cum il stapaneau instincte de tiara, era setos de sange omenesc, precum o dovedise pe cand conducea cu putere proconsulara Africa. 2. Insa, ca prefect al Romei, functie in care l-a gasit de altfel moartea, temandu-se de timpul nesigur al tiranului, care-l ridicase

intr-o inalta demnitate, ca si cum nu erau altii mai capabili, se silea sa para bland si bun. 3. Impotriva sustinatorilor lui, unii il socoteau potrivit pentru scaunul imperial pe Severus⁶⁰, pe atunci seful infanteriei. Acesta, desi aspru si temut, era totusi mai de tolerat, din toate punctele de vedere preferabil celuiilalt.

4. Dar zadarnic se puneau la cale acestea, pentru ca imparatul, ingrijit cu multe medicamente s-a facut bine si, abia scapat din ghearele mortii, s-a gandit sa impodobeasca cu insignele principatului pe fiul sau Gratianus⁶¹, inca destul de tanar. 5. Dupa ce armata a fost pregatita sa primeasca fara impotrivire noua schimbare si totul a fost pus la punct pentru ceremonie, Gratianus a venit pe Campul lui Marte si s-a urcat la tribuna. Tatal sau, inconjurat de floarea nobilimii, luandu-si copilul de mana si prezentandu-l adunarii, l-a recomandat armatei ca imparat prin urmatoarea cuvantare:

6. "Purtand aceasta imbracaminte de cel mai inalt rang, dovada a dragostei voastre fata de mine, caci m-ati socotit mai demn de ea decat pe multi alti barbati straluciti, voua, care-mi sunteti tovarasi de hotarari si participanti la legaminte sfinte, va cer sprijinul pentru a-mi indeplini o inalta datorie parinteasca, in aceasta imprejurare nimerita si binecuvantata de Dumnezeu, cu al carui ajutor Roma va trai in eternitate. 7. Primiti, asadar, cu sentimente binevoitoare, prea viteji barbati, dorinta mea si aveti in vedere ca aceste drepturi sfinte de dragoste nu voiesc numai ca voi sa le cunoasteti, ci sa le si intariti prin aprobarea voastra, potrivita cu intelegerea dintre noi si folositoare. 8. Pe acest Gratianus, devenit baiat mare, iubit de voi ca mladita mult timp crescuta impreuna cu copiii vostri, ma pregatesc sa-l iau tovaras in puterea augusta, pentru a asigura pretutindeni linistea poporului, daca vointa puterii ceresti si a maiestatii voastre va ajuta cu favoarea ei dragostea mea de parinte. Precum il vedeti, nu este educat ca noi, din leagan, in rigiditatea regimului militar, nu e deprins cu asprile vietii si nici in stare pana acum sa poarte sarcinile impuse de praful campului de lupta, dar are insusiri demne de faptele stralucite ale familiei sale, si, nu ma sfiesc s-o spun, va intrece aceste merite. 9.

Pe cat il cunosc, caracterul si aspiratiile lui nu sunt inca formate complet, fiindca abia iese din adolescenta, dar educatia in disciplinele umaniste pe care a primit-o il va orienta in aprecierea obiectiva a meritelor, in rasplatirea faptelor bune sau rele. Va face ca toti cei buni sa stie ca sunt apreciati cum se cuvine. Va merge la acte de vitejie alaturi de insignele si acvilele militare, va suporta arsita soarelui, zapezile si gerul, setea si nesomnul, daca necesitatea o va cere va lupta in primele randuri infruntand moartea pentru tovarasii de primejdii si, ceea ce este prima si cea mai inalta sarcina, isi va iubi patria cum isi iubeste casa stramoseasca si parinteasca”.

10. Inainte de sfarsitul cuvantarii se auzeau cuvinte de buna primire si ostasii, fiecare cu gradul si sensibilitate sa, grabindu-se s-o ia unul inaintea altuia pentru a participa cu bucurie la solemnitate, au declarat pe Gratianus imparat, in sunetul puternic al trambitelor amestecat cu vuietul surd al armelor. 11. In fata acestor manifestari, Valentinianus tresalta plin de incredere si, dupa ce si-a imbratisat fiul care era impodobit cu coroana si imbracamintea demnitatii supreme, i-a vorbit astfel, in timp ce acesta, sub ochii tuturor in noua sa tinuta stralucitoare, asculta cu atentie cuvintele tatalui sau:

12. “Iata, dragul meu Gratianus, esti investit cu insignele puterii auguste, care, prin vointa mea si a tovarasilor nostri, mi-au fost incredintate sub bune auspicii, cum au sperat cu totii. Pregateste-te, asadar, pentru a purta sarcinile ce ti s-au incredintat, in calitate de coleg al tatalui si al unchiului tau. Deprinde-te cu gandul ca va trebui sa treci fara teama pe gheata, mergand pe jos, Istrul si Rinul, sa stai in tabara intre soldati, sa-ti dai constient sangele si viata pentru cei pe care-i conduci, sa nu socotesti strain de tine nimic din ceea ce tine de imperiul roman. 13. Deocamdata mi se par de ajuns aceste sfaturi. De va fi nevoie, iti voi mai da si altele. Ma adresez acum voua, bravi aparatori ai imperiului si va rog cu juramant sa slujiti cu adanca afectiune si cu tot devotamentul vostru pe tanarul imparat care vi se incredinteaza”.

14. La aceste cuvinte, carora solemnitatea le dadea o greutate deosebita, Eupraxius⁶² din Mauretania Caesariensis, in acel timp

seful cancelariei imperiale, cel dintai dintre toti a strigat: "Familia lui Gratianus merita aceasta onoare!". Promovat pe data in functia de cvestor, a lasat multe exemple de buna credinta demne de a fi urmate de cei ce vor sa fie socotiti intelepti. Niciodata nu s-a departat de linia unei conduite ferme, avand intotdeauna statomicia legilor, pe care le auzim vorbind tuturor cu aceeasi voce, oricat de diverse ar fi imprejurarile. Ramanea aparator inflexibil al legilor chiar si atunci cand isi indeplinea functia sub un imparat amenintator si arbitrar. 15. Au inceput apoi laudele pentru ambii imparati, mai ales pentru tanarul pe care-l recomandau lumina stralucitoare a ochilor, frumusetea chipului si corpul bine proportionat, insusiri prin care se putea compara cu cei mai alesi dintre vechii imparati, daca soarta n-ar fi facut sa sufere influenta celor mai apropiati, care i-au intunecat prin fapte urate caracterul, chiar de pe atunci sovaitor.

16. Dar in aceasta actiune, Valentinianus n-a numit pe fratele si pe fiul sau cezari, ci augusti, trecand cu destula usurinta peste obiceiul instituit din antichitate. Caci mai inainte nu si-a luat coleg cu puteri egale nimeni, in afara de principele Marcus, care si l-a facut pe fratele sau adoptiv, Verus, asociat cu puteri depline in autoritatea imperiala si absolut cu aceleasi atributii".

Procese pentru adulter și magie;

conflictul dintre Valentinieni și ilustre familii senatoriale romane XXVIII. 1. 5. - 56

XXVIII. 1. 5. "Maximinus⁶³, fost un timp viceprefect al Romei, s-a nascut la Sopianae, oras in Valeria, dintr-o familie modesta. Tatal sau a fost functionar la resedinta guvernatorului si se tragea din neamul carpilelor, pe care Diocletianus i-a mutat din tinuturile lor de bastina in Pannonia. 6. Dupa studii medii in domeniul stiintelor liberale si dupa o incercare fara succes in avocatura, a fost un timp administrator in Corsica si Sardinia si apoi a condus Tuscia. Avansat din acest post, a fost numit prefect al aprovizionarii Romei si, pana sa-i vina inlocuitorul, a suplinut si conducerea provinciei. La inceput si-a indeplinit in mod corect indatoririle,

din trei motive: 7. Intai, pentru ca nu-i iesisera inca din urechi cuvintele tatalui sau, care era initiat in cunoasterea viitorului dupa zborul si cantecul pasarilor si care-i spusese de la prima finctie ca va ajunge pana in cel mai inalt post, dar ca va pieri pedepsit cu moartea; al doilea, pentru ca intrase in legaturi cu un om din Sardinia, pe care mai tarziu, precum s-a raspandit zvonul, l-a ucis, om care era foarte priceput sa cheme sufletele celor ucisi facand prevestiri prin fantome si, cat timp a trait acesta, de teama sa nu fie divulgat ceva, s-a purtat cu bunavointa si moderatie; si, in sfarsit, al treilea motiv a fost acela ca, intocmai ca un sarpe care se taraste strecurandu-se prin locuri sigure, nu putea inca sa provoace cauze pentru nenorociri mai mari.

8. Inceputul lansarii lui in acte criminale l-a constituit urmatoarea imprejurare. Chilo⁶⁴, fost viceguvernator, si sotia lui, pe nume Maxima, s-au plans lui Olybrius⁶⁵, in acel timp prefect al Romei, ca s-a incercat otravirea lor si au obtinut ca banuitii sa fie pusi in lanturi. Acestia erau: cantaretul la orga Sericus, maestrul de educatie fizica Asbolius si haruspicele Campensis. 9. Dar cum solutionarea acestui caz se tot amana, fiindca Olybrius era mereu retinut in pat de o boala grea, reclamantii, nerabdatori, printr-o petitie scrisa au obtinut ca prefectul aprovizionarii sa faca cercetarile de rigoare pentru urgentarea judecarii. 10. Oferindu-i-se astfel prilejul de a face rau, Maximinus a dat frau liber ferocitatii sale firesti, ascunsa pana aici in inima-i plina de cruzime, precum se intampla adesea cu fiarele de circ cand reusesc sa scape din cusca. Si fiindca cercetarea capata multe aspecte, ca in exercitiile militare de pregatire, si unii, supusi la torturi grele, pronuntasera numele unor persoane nobile care s-ar fi folosit de clientii lor intre mijloacele de a face rau, precum si nume de oameni cunoscuti ca delicventi sau denuntatori, infernalul anchetator a trecut de talpa sandalelor, cum se spune: printr-un raport inveninat a nformat pe principe ca *o vorba de crime grave, pe care multi le-au savaisit la Roma si care nu pot fi urmarite sau curmate decat prin pedepse foarte aspre.* 11. Acesta, infuriat de cele aflate, cum era dusman mai degraba inrait decat sever fata de vicii, printr-un ordin referitor la astfel de

proces, pe care le asimila abuziv celor de lezarea maiestatii, a hotarat sa fie supusi la torturi, daca e nevoie, toti cei pe care justitia vechiului drept sau deciziile imperiale ii exceptasera de la declaratii cu forta. 12. Si ca sa-i dubleze puterea si sa-i inalte si mai mult autoritatea in a face rau, l-a facut prefect ad-interim al Romei si i-a asociat in culegerea de informatii primejdioase pe notarul Leo, dupa aceea seful cancelariei imperiale, dar mai inainte talhar annonian, jefuitor de morminte, crud ca o fiara si, la fel ca celalalt, foarte setos de sange omenesc.

13. Sosirea unui coleg in ajutor, trimis cu o scrisoare de acreditare redactata in termeni caldurosi si amabili de la autoritatea suprema, l-a incurajat si mai mult in pornirile de a face rau. De aceea, rasucindu-se cand intr-o parte cand in alta, i se parea ca zboara, nu merge, dorind sa imite pe brachmani care, precum spun unii, se inalta in aer in fata altarelor.

16. Atunci, senatorului Cethegus, denuntat ca vinovat de adulter, i s-a taiat capul; tanarul nobil Alypius a fost trimis in exil, iar alti nefericiti de rand erau dusi cu gramada la moarte. in nenorocirea acestora fiecare isi vedea imaginea propriei sale soarte, pe fiecare il tortura in vis spectrul had al calaului, lanturile si celulele intunecoase.

17. Tot in acel timp a avut loc si procesul lui Hymetius⁶⁶ barbat stralucit prin caracterul lui. Despre el am aflat cele ce urmeaza. Pe cand era proconsul in Africa, a dat grau cartaginezilor, care se gaseau intr-o mare lipsa de alimente, din rezervele destinate poporului roman; dar pentru ca dupa aceea tarinele au dat rod din belsug, l-a restituit integral fara nici o intarziere. 18. Si fiindca vanduse fiecaruia cate zece banite de grau, iar ei l-au platit la pretul de treizeci de banite, a trimis la tezaurul principelui sumele incasate in plus. Din aceasta cauza, Valentinianus, banuindu-l ca a facut comert si nu i-a trimis tot castigul, l-a destituit si i-a confiscat o parte din avere. 19. Chiar in acele zile, pentru a-i mari necazul, s-a intamplat un fapt foarte grav. Amantius, un haruspice foarte cunoscut in acea vreme, a fost acuzat, printr-un denunt anonim, ca ar fi fost chemat de Hymetius sa faca un sacrificiu in scopuri

crimiale. Dat in judecata si pus pe banca de tortura, a negat tot timpul ceea ce i se imputa. 20. Dar perchezitionat acasa, i s-a gasit printre hartiile secrete o scrisoare de la Hymetius care-i cerea sa implore puterile divine prin slujbe religioase pentru a imblanzi pe imparati fata de el. Ultima parte a scrisorii continea invective impotriva principelui, care era calificat ca lacom si neomenos. 21. informat asupra acestei scrisori de catre judecatori, care exagerau lucrurile, Valentinianus a poruncit sa se faca in chip foarte riguros cercetarile. Astfel, frontinus, consilier al lui Hymetius, a fost invinuit ca el ar fi redactat conceptul scrisorii. Batut cu vergi si silit sa marturiseasca, a fost exilat in Britannia, iar Amantius, curand dupa aceea, a fost condamnat la moarte si executat. 22. Dupa acest sir de fapte, Hymetius a fost dus in orasul Oriculum, procesul lui fiind inaintat de la viceprefectul Maximus la prefectul Ampelius⁶⁷, care trebuia, dupa cum decurgeau lucrurile, sa-l condamne la moarte. Si-a gasit insa scaparea, cerand, pe baza numelui pe care-l avea, sa-l judece imparatul. 23. Principele, gandindu-se ca mai bine-i asa, a trimis cazul sa-l judece senatul si acesta, dupa ce l-a cantarit in spiritul ratiunii si justitiei, l-a condamnat pe Hymetius cu exilul la Boa in Dalmatia. Dar imparatul s-a maniat, supartand greu faptul ca omul pentru care el propusese pedeapsa cu moartea a scapat cu o sentinta mult mai blanda.

24. Din acest caz si din multe altele la fel, toti au inceput sa se teama pentru ei de ceea ce vedeau la altii. Si pentru ca gramada de nenorociri crestea si, oricat erau de ascunse, stirile despre ele tot se raspandeau, la hotararea nobilimii au fost trimisi ca soli fostul prefect al Romei Praetextatus⁶⁸, fostul viceprefect Venustus⁶⁹ si fostul consular Minervius, cu rugaminte la imparat ca pedepsele sa nu fie mai grave decat delictele si ca nici un senator sa nu fie pus la torturi, caci acest procedeu e in contradictie cu legea si cu datina. 25. Pe cand acestia, introdusi in sala de audiente isi prezentau cererile, Valentinianus a inceput sa strige ca se socoteste calomniat, ca el niciodata n-a dat asemenea ordine. Dat i-a raspuns moderat cvestorul Eupraxius, prin al carui curaj s-a revenit asupra unei masuri care intrecea orice exemple de abuz imperial.

26. In aceste zile, Lollianus, abia un copilandru, fiul fostului prefect Lampadius⁷⁰, ispitit de curiozitatea varstei, a copiat o lista de formule megice, care erau interzise. Fapta lui, socotita daunatoare, a ajuns sub cercetarea lui Maximinus si era amenintat sa fie trimis in exil. Dar sub indemnul tatalui sau s-a adresat principelui si dus la curtea acestuia a trecut, cum se spune, din fum in flacari: judecat de Sphalangius, consular in Baetica, si-a pierdut capul pe butucul calaului.

27. Chiar Tarracius Bassus⁷¹, dupa aceea prefect al Romei, fratele sau Camenius, un oarecare Marcianus si Eusafius, toti clarissimi, au fost invinuiti ca ar fi incurajat pe vizitiul Auchenius sa practice vrajitoria. Dar acuzatiile nefiind intemeiate, au fost achitati, precum s-a raspandit zvonul, la interventia lui Victorinus, care era prieten foarte apropiat al lui Maximinus.

28. Nici femeile n-au dat un numar mai mic de victime ale unor asemenea atrocitati. Caci si dintre reprezentantele acestui sex au pierit multe din inalta societate, condamnate pentru adulter sau prostitutie. Intre ele, mai cunoscute au fost Claritas si Flaviana, dintre care cea din urma, pe cand era dusa la moarte, a fost dezbracata complet, nepermitandu-i-se sa-si acopere macar partile intime ale corpului. Dar si calaul, dovedit ca a savarsit o astfel de dezonorare, a fost ars de viu.

29. Senatorii Paphius si Cornelius, amandoi marturisind ca au legaturi cu practicile condamnabile ale vrajitoriei, au fost ucisi. Aceeasi sparta a avut-o si seful tezaurului. Pe Sericus si pe Asbolius, mai sus pomeniti, fiindca-i asigurasе prin juramant ca nici unul dintre ei nu va muri nici de foc nici de sabie, daca vor declara tot ce stiu, i-a ucis cu lovituri puternice de bici cu plumb in varful curelelor; iar dupa aceea pe haruspicele Campensis, fiindca nu-i facuse nici un juramant, l-a ars pe rug.

30. Este locul potrivit, dupa parerea mea, sa arat acum cauza care a dus pe Aginatusla o moarte precipitata, nobil din mosi-stramosi, dupa cum mergea vorba, caci prin nici un document nu i s-a putut atesta aceasta obarsie. 31. Umflat de trufie, Maximinus, pe atunci prefect al aprovizionarii, avand sprijin puternic al

indraznelilor sale, cauta sa dispretuiasca pe Probus⁷², barbat de cel mai inalt rang, care prin dreptul de prefect al pretoriului avea autoritate si asupra provinciilor. 32. Aginatus, nemultumit ca in cercetarea proceselor Olybrius l-a preferat pe Maximinus si nu pe el, care era viceprefect al Romei, intr-o scrisoare secreta catre Probus a afirmat ca omul vanitos, care calca in picioare meritele mai mari ale altora, poate fi suprimat, daca el vrea acest lucru. 33. Precum pretind unii, Probus a trimis aceasta scrisoare, fara stirea altcuiva afara de curier, lui Maximinus, de care se temea, fiindca l stia mai priceput in crime si sprijinit de principe. Citind-o, Maximinus s-a infuriat atat de tare in ferocitatea lui, incat dupa aceea cauta in toate chipurile sa se razbune impotriva lui Aginatus, ca un sarpe care cunoaste pe cel care l-a ranit. 34. La acestea s-a adaugat un prilej foarte potrivit pentru a-i intinde o cursa, in care Aginatus a si cazut. Caci acesta invinuia pe defunctul Victorinus, dasi-i lasase si lui o mostenire apreciabila, ca pe cand era in viata vindea hotararile date de Maximinus si cu aceeasi indrazneala ameninta cu reclamatii si procese si pe Anepsia, sotia lui Victorinus. 35. Aceasta, de teama, ca sa aiba ajutorul necesar, a mintit catre Maximinus ca sotul ei, ca ultima dorina inainte de moarte, i-a lasat trei mii de libre de argint. Maximinus, arzand de o lacomie fara margini-caci nici viciul acesta nu-i lipsea,-i-a cerut jumatate din mostenire. Dar apoi, nemultumit, fiindca i se parea ca a cerut prea putin, a recurs la un mijloc pe care-l considera cinstit si sigur: ca sa nu piarda prilejul care i se oferise de a castiga un patrimoniu gras, a cerut in casatorie pentru fiul sau pe fiica Anepsiei, dintr-o alta casatorie. Si mama fiind de acord, totul s-a aranjat repede.

36. De aceste mijloace deplorabile si de altele la fel, care patau obrazul Cetatii Eterne se folosea, omorand oameni si pustiindu-le in toate chipurile avutul, acest om care-si depasea atat de mult atributiile si care producea durere si cand trebuia sa i se pronunte numele. Caci se spune ca a avut intotdeauna atamata de o fereastră retrasa a pretoriului o sfoara lunga, de al carei capat se legau reclamatii neintemeiate pe nici o dovada, dar daunatoare multor nevinovati. Si uneori intr-adins porunca sa fie dati afara

din slujba pretoriului Mucianus si Barbarus, foarte priceputi in a induce pe altii in eroare. 37. Acestia vaietandu-se, chipurile, de necazuri pe care pretindeau ca le-au suferit si exagerand cruzimea judecatorului, pretindeau ca nu le ramane inculpatilor alt remediu pentru a-si salva viata decat sa reclame pe nobili de crime, caci afirmau ca daca ii implica pe acestia in procesele lor pot scapa cu usurinta.

38. Pe astfel de cai, teroarea trecea peste orice limita. Mainile multora intrau in catuse si nobilii umblau in tinuta neingrijita, stapaniti de spaima. Acestia nu trebuie sa fie acuzati ca salutau plecati pana la pamant pe talharul cu suflet de fiara, care striga adesea ca fara voia lui nu poate fi gasit nimeni nevinovat. 39. Astfel de cuvinte, unite repede cu urmarea lor, ar fi ingrozit, desigur, si pe cei asemenea lui Numa Pompilius, sau lui Cato. Si toate se petreceau astfel, incat nimeni nu mai avea lacrimi pentru a plange pe altii, caci toti isi plangeau nenorocirile lor, asa cum se intampla adesea in imprejurarile grele ale vietii. 40. Totusi, acest judecator de fier, care se departa atat de mult de drept si de dreptate, era uneori iertator. Rugat, in unele cazuri facea concesii, fapt pe care in acest context Tullius il socoteste un cusur. "Mania-zicea elcand este neinduratoare devine cruzime, iar cand cedeaza este usuratate; in nenorociri inasa, totusi, aceasta din urma e preferabila cruzimii".

41. Lui Maximinus i-a venit ca succesor Leo, iar el a fost chemat la curtea principelui si numit prefect al pretoriului, in care functie n-a fost cu nimic mai uman, ci, dimpotriva, si mai primejdios, cum sunt serpii veninosi numiti basilisci. 42. In acel timp, sau nu cu mult inainte, s-au vazut maturi in florite, din acelea cu care se matura sala senatului. Aceasta prevestea ca vor fi ridicati pe trepte inalte ale puterii oameni de cea mai proasta conditie.

43. Si desi este timpul sa revin la sirul celor intrerupte, totusi nimic nu ma impiedica sa mai zabovec pentru a arata pe scurt cele petrecute altfel decat trebuia, datorita viceprefectilor Romei, care faceau totul dupa vointa si indicatiile lui Maximinus, acestia fiind oamenii lui de incredere. 44. Dupa el a urmat, inclinat spre

acte mai blande, Ursicinus, care, fiindca a vrut sa fie legal si la adapost de neplaceri, a facut un referat in care a aratat ca Esaia impreuna cu alti detinuti, din cauza unui adulter comis cu Rufina, sotia fostului agent de securitate Marcellus, incearca sa-l acuze pe acesta ca ar fi comis o crima de lezarea maiestatii. De aceea, dispretuit ca sovaielnic si nepotrivit pentru actiuni care cereau curaj, a fost inlaturat din functia de viceprefect. 45. In locul lui a venit Simplicius din Emona⁷³, din profesor de gramatica ajuns consilier al lui Maximinus. Acesta nu era in serviciu nici trufas, nici arogant, dar avea o privire piezisa, care-l facea inspaimantator si, sub cuvintele-i masurate, ascundea dusmanie impotriva multora. Mai intai a ucis pe Rufina si pe toti autorii sau complicii la adulter, asupra carora am spus mai sus ca a facut referat Ursicinus, precum si pe multi altii, fara deosebire daca erau vinovati sau nevinovati. 46. In intrecere la cruzimi cu Maximinus, ca emul al sau, cauta sa-l depaseasca in distrugerea familiilor nobile, imitand pe vechiul Busiris, pe Antaeus si pe Phalaris, incat parea ca doar taurul din Agrigent ii lipseste.

47. Astfel petrecandu-se acestea si altele asemenea lor, o matroana Hesyhia, acuzata ca ar fi pus la cale o crima si pusa sub paza in casa unui grefier, de teama chinurilor s-a sinucis prin asfixiere, inabusindu-si respiratia cu o perna.

48. La aceste acte reprobabile s-a adaugat un altul nu mai putin grav. Eumenius si Abienus, amandoi din randul nobilimii, infamati sub Maximinus ca au avut legaturi nepermise cu Fausiana, o femeie de asemenea de buna conditie sociala, dupa moartea lui Victorinus, sub protectia caruia au trait in siguranta, inspaimantati de sosirea lui Simplicius, care la fel voia sa se inalte facand rau altora, au cautat sa dispara, gasindu-si un loc tainuit. 49. Dar fiindca Fausiana a fost condamната, iar ei au fost pusi in urmarire ca inculpati, s-au ascuns si mai bine. Dintre ei, Abienus si-a gasit adapost pentru un timp la Anepsia. Dar cum de obicei intampnari neasteptate agraveaza si mai mult situatiile dificile, un sclav al Anepsiei, numit Sapaudulus, suparat ca i-a fost batuta sotia, s-a dus noaptea si a denuntat lui Simplicius tot ce stia. Au fost trimisi

slujbasi din justitie si au ridicat din ascunzatoarea lor pe cei denuntati. 50. Si Abienus, acuzat de o dubla imoralitate, fiindca se spunea ca a avut raporturi adulterine si cu Anepsia, a fost pedepsit cu moartea. Femeia insa, sperand ca-si va salva viata daca obtine amanarea torturilor, a pretins ca a fost siluita in casa lui Aginatus, ademenita prin practici vrajitoresti. 51. Simplicius a raportat cu mult zgomot faptele, asa cum i se spusese ca s-au petrecut. Maximinus, care avea serviciul la palat, pornit impotriva lui Aginatus pentru motivele pe care le-am aratat mai inainte, imbinand ura cu autoritatea pe care o avea, l-a rugat staruitor pe imparat sa semneze condamnarea la moarte a lui Aginatus, semnatura pe care puternicul incitator la rau a obtinut-o cu usurinta. 52. Dar temandu-se de implicatiile urii lui, fiindca era vorba de moartea unui om de familie patriciana, iar sentinta urma s-o dea Simplicius, consilierul si prietenul sau, a tinut o vreme hartia cu semnatura imparatului la el, asteptand sa gaseasca pentru realizarea scopurilor urmarite pe cineva puternic, de incredere si capabil de crima. 53. In sfarsit, cum de obicei asemenea cu asemenea usor se aduna, a fost gasit un oarecare Doryphorianus, gall de neam, indraznet pana la dementa. Cu promisiuni, l-a facut sa primeasca usor sarcina pentru care era rugat. I-a dat hartia cu semnatura lui Augustus si l-a instruit pe acest om ignorant dar crud, cum sa faca sa-l ucida pe Aginatus repede, caci orice amanare-i spunea el- il va ajuta pe acesta sa scape. 54. Precum i s-a recomandat, Doryphorianus s-a dus repede la Roma si la inceput cauta cu mare febrilitate caile de a ucide neajutat de nimeni pe senatorul de neam nobil. Afland ca acesta a fost descoperit si se gaseste pus sub paza intr-o vila a sa la tara, s-a hotarat sa le ia un interogatoriu si acuzatului principal si Anepsiei, in toiul noptii, cand de obicei mintile oamenilor pot fi ingrozite mai usor, adevar pe care ni-l spune, intre altii, si homericul Ajax, care dorea sa piara mai degraba ziua, cand e lumina, decat sa aiba in plus groaza pricinuita de intunericul noptii. 55. Si judecatorul, mai bine zis, talharul nelegiuit, cu gandul numai la ceea ce i se promisese, dadea proportii mari la tot ce facea. Astfel, la ordinul lui, cand i-a fost adus Aginatus, a

intrat totodata si o banda de calai. In catusa care sunau trist, servitorii erau sleiti de puteri, fiindca fusesera si ei arestati mai inainte, erau schingiuiti pana aproape sa-si dea sufletul, pentru a face declaratii contra stapanului lor, ceea ce legile opreau in cercetarea invinuirilor de imoralitate. 56. In cele din urma, fiindca torturile vecine cu moartea ii smulsesera unei servitoare niste cuvinte fara inteles clar, acestea au fost considerate marturie. Imediat s-a ordonat ca Aginatus sa fie dus la chinuri si, fara sa mai fie audiat, pe cand implora cu strigate cat il tineau gura numele imparatilor, a fost luat pe sus si ucis, prin aceeasi hotarare fiind suprimata si Anepsia. Aceste omoruri savarsite de Maximinus, fie ca era prezent la ele fie ca le infaptuia de departe, erau deplorabile pentru Cetatea Eterna.”

Valentinian II proclamat Augustus

XXX. 10. 4. - 6

XXX. 10. 4. “La sosirea lui Merobaudes⁷⁴ s-a tinut repede un consiliu pentru a se lua masurile cerute de imprejurare si s-a hotarat sa fie numit imparat Valentinianus⁷⁵, fiul defunctului, un copil de patru ani, care se gasea la o departare de o suta de mile cu mama sa Iustina, intr-o vila numita Murocincta. 5. Aceasta hotarare fiind aprobata in unanimitate, a fost trimis repede Cerealis⁷⁶, unchiul copilului, care l-a adus in lectica pana in tabara si, a sasea zi dupa moartea tatalui sau, micul Valentinianus a fost declarat imparat legitim si salutat cu toata solemnitatea ca Augustus.

6. Pe cand se petreceau acestea, unii socoteau ca Gratianus nu va suporta usor sa fie numit principe un altul, fara permisiunea lui. Dar dupa aceea orice temei si grija au disparut, pentru ca Gratianus, binevoitor si priceput, si-a iubit fratele si l-a educat cu toata dragostea”.

Augustin din Hippo⁷⁷

Supunerea, calitatea esențială a unui individ în relația sa cu statul

Aug., Confessiones, III. VIII. 15.

Cand in sa Dumnezeu porunceste ceva contra moravului sau legamantului oricui, desi nu s-a facut niciodata acolo, trebuie facut, si, daca a fost inlaturat, trebuie instaurat, iar daca nu a fost instituit, trebuie instituit. Caci daca unui rege ii este ingaduit sa dea o porunca in cetatea in care domneste, porunca pe care nu o daduse nimeni inainte de el si nici el vreodata, si I se da ascultare, nu legea este contra societatii acelei cetati, ci, din contra, neascultarea este contra societatii,- caci este un pact general al societatii umane sa se dea ascultare regilor sai-, cu atat mai mult trebuie eslujtit lui Dumnezeu, Care domneste peste toata creatura Sa, spre a aplica poruncile date de El! Caci asa cum in puterile societatii umane o putere mai mare este pusa in fata alteia mai mici, ca sa i se dea ascultare, tot asa Dumnezeu este pus in fata tuturor”.

Aug, De Civ. Dei,II. 20; IV. 4;

“Servitorii lui Christos, regi, principii, judecatori, soldati, provinciali, bogati sau saraci, oameni liberi sau sclavi, de ambele sexe, au datoria sa suporte, daca este necesar, chiar cel mai rau si mai decazut stat; prin rabdare el isi castiga un loc in atat de sfanta si de augusta curie a ingerilor, in statul ceresc in care vointa lui Dumnezeu este lege”.

“...Daca indepartam dreptatea ce sunt oare regatele daca nu mari talharii? Ce sunt oare bandele de hoti daca nu mici regate? O banda de hoti este tot un grup de oameni in care un sef comanda si caruia un pact ii da coeziune, in care prada se imparte conform unei conventii.

Daca acest rau (banda de hoti) se intinde atat de mult prin primirea unor oameni decazuti incat sa ocupe anumite pozitii publice, sa ridice edificii, sa ocupe orase si sa subjuge popoare, atunci isi atribuie mai deschis titlul de regat pe care-l confera in ochii tuturor, nu renuntarea la lacomie, ci adaugarea impunitatii... A face razboi vecinilor, mai mult, a zdrobi si a subjuga popoare inofensive doar din dorinta lacoma de a stapani, cum trebuie sa numim aceasta daca nu o mare talharie?”

Justificarea discursului asupra cetății lui Dumnezeu **Aug., De civ. Dei, XXII, XXIV, XXVII**

“Doua iubiri au clădit două cetăți: iubirea de sine până la disprețul față de Dumnezeu, pe cea pământeană, și iubirea de Dumnezeu până la disprețul față de sine, pe cea cerească. Una se glorifică în sine, alta în Dumnezeu; una caută gloria oamenilor, pentru cealaltă cea mai mare glorie este marturia conștiinței sale; una își ridică capul în îngâmfarea sa, cealaltă spune Dumnezeului său: “Tu ești gloria mea și tu ridici capul meu”. Într-una din ele pasiunea de a stăpâni stăpânește principii și neamurile supuse, în cealaltă principii și supușii se ajută reciproc, unii prin bună guvernare, ceilalți prin supunerea lor”.

Ausonius⁷⁸

Discursul unui curtea despre protectorii săi

Aus., *Domestica, Versus paschales pro Augusto dicti*

“Acest spectacol, pe care-l avem în față ochilor noștri: îmbratul printe, creator a doi împărați, îmbrându-i fratele și fiul cu o putere pioasă, a împartit regalitatea fără a o diviza, a conservat-o întreaga prin puterile proprii și a lăsat-o întreaga. Asupra acestei trinități puternică prin pietatea sa, asupra acestor stăpâni pasnici ai împăratului, asupra acestor miniștri ai cerului, o Christos, cere cu bunăvoință favoarea tatălui tu etern.”

Codex Theodosianus⁷⁹

Caracterul oficial și sacru al codului

C. Th., *Gesta Sen. Urb. Rom.*, 2.

“Fericirea ce emana de la Împărații noștri nemuritori crește până la punctul în care se îmbracă cu ornamentele păcii aceluia pe care îi apăra în șansele războiului. Anul trecut, pe când participam, ca semn al devotării, la prea fericita uniune a tuturor ceremoniilor sacre, după ce căsătoria a fost celebrată în mod fericit, Împăratul preasfânt, Domnul Nostru Theodosius⁸⁰ a dorit să adauge și următoarea onoare lumii Sale, și anume, ca El va ordona ca regulile

ce pot fi observate in cadrul lumii sa fie stabilite, in acord cu preceptele legilor care au fost adunate impreuna intr-un compendiu de saisprezece carti, si acestor saisprezece carti a dorit sa le dea numele Sau preasfant. Imparatul nemuritor, Domnul Nostru Valentinian⁸¹, cu loialitatea unui coleg si afectiunea unui fiu, a aprobat aceasta masura.

Adunarea a strigat: “Arta ta este elocventa! Cu adevarat elocventa!”

3. Prea Nobilul si Ilustrul Anicius Acilius Glabrio Faustus⁸², pentru a treia oara ex-Prefect al Orasului, Prefect al Pretoriului si Consul Ordinar, a spus: “Prin urmare, preasfantul Imparat m-a convocat pe mine si pe barbatul Ilustru care era Prefect al Orientului la acea data, si a ordonat ca copiile Codului sa fie distribuite din mana Sa divina, cate una fiecaruia dintre noi, pentru a putea fi date lumii cu intregul respect care li se cuvenea. Printre primele Sale griji a fost si aceea ca planul Sau sa fie adus la cunostinta Sublimitatii Voastre. Codul asa cum s-a ordonat de catre ambii Imparati a fost primit de catre noi. Constitucionarii sunt prezenti. Daca i-ar face placere Magnificentei Voastre, sa ordone Magnificenta Voastra ca aceste adevarate legi sa fie citite de catre tine, prin care Ei au ordonat ca aceasta intreprindere sa fie realizata, pentru ca noi sa ne putem supune cu devotiunea adecvata preceptelor considerate cu cea mai mare atentie ale Imparatorilor nemuritori”.

Adunarea a strigat: “E adevarat! Asa sa fie! Asa sa fie!”
(De alta mana) Eu, Flavius Laurentius, Secretar al Senatului prea August, am publicat aceasta intr-a opta zi inainte de kalendele lui ianuarie- 25 decembrie, 438

Caracterul definitiv și de necontestat al oricărei decizii imperiale C. Th., 1. 6. 9.

“ Aceeasi Augusti lui Symmachus⁸³, Prefect al Orasului. Trebuie sa nu existe disputa privind o judecata impariala, pentru ca este un sacrilegiu sa te indoiesti daca persoana aleasa de catre Imparat este de nedejde. I. Daca, totusi, un judecator va fi gasit ca

crede ca propria-i aroganta va fi preferata judecatii imperiale, membrii biroului sau vor fi obligati sa plateasca 5 livre de aur fiscalui, in caz ca nu se raporteaza la regula generala a sanctiunii Noastre, si el insusi va fi obligat sa plateasca 10 livre”.

Data in a cincea zi inainte de kalendele lui ianuarie la Milan, in anul de dupa consulatul Prea Nobilului Richomer si Clearchus- 28 decembrie, 384; 27 aprilie, 385

Împărații decid componența Senatului

C. T., 6. 4. 9.

“Acelasi Augustus catre Senat.

Este placerea Noastra ca nu mai putin de 50 de oameni din rangul de Nobilissimi sa intre in randurile Senatului; pentru ca e sigur ca in acest numar abunda virtutile de tot felul.”

Data in a treia zi inainte de idele lui aprilie, la Milan- 11 aprilie. Citita de Proconsulul Araxius in a saptea zi inainte de idele lui mai in anul celui de-al optulea consulat al lui Constantius Augustus, si primul consulat al lui Iulian Caesar- 9 mai 356.

Împărații foarte atenți față de celebrarea la Roma a zilelor de naștere

C. Th., 6. 4. 29.

“Aceiasi Augusti catre ... Prefect al Orasului.

Intr-adevar, recent, o sanctiune imperiala a fost emisa in aceasta problema, adica asupra faptului ca cheltuielile pentru spectacole teatrale care erau facute de catre praetori, sa fie reorientate pentru constructia si repararea apeductului, dat acum cu o dispozitie dreapta vei sustine promulgarea prevederii ca Praetorii Romani si Laureati vor furniza amuzamente teatrale poporului in zilele de nastere ale Divinitatii Noastre Imperiale.”

Data in a patra zi inainte de kalendele lui ianuarie la Constantinopol, in anul celui de-al patrulea consulat al lui Arcadius Augustus, si al treilea consulat al lui Honorius Augustus- 29 decembrie, 396.

Precizări privind unele raporturi ierarhice la sfârșitul secolului

IV

C. Th., 6. 6. 1.

“Imparatii Gratian, Valentinian, si Theodosius Augusti, catre Severus⁸⁴, Prefect al Orasului.

Printr-o ordonanta clara decretam ca toate cele mai inalte demnitati sa treaca dupa consulat. 1. Dar cum doar consulatul trebuie sa treaca in fata tuturor demnitatilor supreme, chiar si in fiecare act, expresie oficiala a opiniei, sau a intalnirii adunarii Senatului, deci daca vreo persoana se distinge prin consulat si alta demnitate, fie prefectura, fie cel mai inalt titlu al ordinului militar, fara nici o indoiala el va avea superioritate asupra persoanelor de rang consular. 2. Mai departe, daca s-ar intampla ca acestor doua prerogative sa se adauge gloria patriciatului, cine se va putea indoi ca un asemenea om nu va avea o precedenta in fata tuturor celorlalti? Pentru ca o singura onoare nu e capabila sa treaca in fata a doua sau mai multe, cu conditia ca oricare dintre demnitatele desemnate mai sus sa fie asociate cu consulatul.”

Data la kalendele lui aprilie in anul consulatului Prea Nobilului Antonius si al lui Syagrius- 1 aprilie 382.

Poziția specială a celor ce serviseră Palatul imperial

C. Th., 6. 35. 13.

“Imparatii Valentinian, Theodosius si Arcadius Augusti, lui Pinianus⁸⁵, Prefect al Orasului.

Toti oamenii care au fost sub diverse comenzi in serviciul de la palat vor sti ca, in conformitate cu legea Domnului fratele Nostru, vor obtine insignele acelui rang cu care s-au retras, intr-o asemenea masura ca in rangul si ordinea locurilor vor fi preferati tuturor persoanelor care la un timp ulterior au primit functii administrative in provincii, sau demnitati palatine. 1. Pe langa aceasta, daca vreo persoana prin uzurpare nelegiuita ar incerca sa violeze acest decret, va fi considerat prin statut ca vinovat de sacrilegiu.”

Data in ziua dinainte de nonele lui iulie la Milan- 6 iulie. Primita in a patra zi inainte de kalendele lui septembrie, in consulatul

Soarta proprietăților unui uzurpator

C. Th., 7. 8. 7.

“Aceiasi Augusti lui Pompeianus⁸⁶, Proconsul al Africii.

Decretam ca mosiile ce au apartinut dusmanului public, Gildo, si acolitilor sai, sa fie anexate domeniului Nostru particular si ca nici un pribeag nu va intra in ele in scopul asezarii obligatorii. Toate persoanele vor sti ca trebuie sa se tina departe in intregime de proprietarii nostri. Daca vreo persoana va intra fara justificare intr-o proprietate a Noastra sub motivul de a locui acolo, va fi obligata sa plateasca o amenda de 5 livre de aur.”

Data in a sasea zi inainte de idele lui iunie la Milan, in anul consulatului lui Stilicho si Aurelianus- 8 iunie, 400.

Delațiunea ca modalitate de guvernare

C. Th., 9. 1. 4.

“Acelasi Augustus catre toti provincialii.

Daca exista vreo persoana de orice pozitie, rang sau demnitate, care crede ca poate cu adevarat dovedi ceva impotriva oricarui judecator, comes sau oricare dintre palatinii si apropiatii mei, si anume ca oricare dintre aceste persoane a comis vreun act ce pare sa fi fost facut fara integritate si justitie, lasati-l sa vina la Mine si sa faca apel la Mine fara frica si in siguranta. Eu insumi voi auzi totul; Eu insumi voi conduce investigatia; si daca acuzatia va fi dovedita, Eu insumi Ma voi razbuna. Lasati-l sa vorbeasca in suguranta, si lasati-l sa vorbeasca cu o constiinta clara. Daca va dovedi acuzatia, dupa cum am spus, Eu insumi Ma voi razbuna pe Mine, asupra acelei persoane care M-a dezamagit pana acum cu o integritate simulata. Persoana care Mi-a spus adevarul si a dovedit acuzatia, Eu o voi imbogati cu onoruri, ca si cu recompense materiale. Deci tie Divinitatea Suprema intotdeauna favorabila Mie si sa Ma tina nevatamat, asa cum sper, cu Statul tot mai infloritor si mai fericit.”

Afisata in a cincisprezecea zi inainte de kalendele lui octombrie la

Nicomedia, in anul consulatului lui Paulinus si Iulianus- 17 septembrie 325.

Iulian atrage atenția asupra privilegiilor senatoriale

C. Th., 9. 2. 1.

“Imparatul Iulian Augustus catre Sallustius⁸⁷, Prefectul Pretoriului.

Drepturile Senatorilor si autoritatea acestui ordin intre care Ne numaram si Noi va fi de asemenea aparata de orice ultraj. Daca vreun Senator, prin urmare, ar fi acuzat de complicitate la o crima, pana la investigarea judiciara a cazului va fi liber de orice teama de calomnie si de orice suparare cauzata de suspiciune. Inainte sa recunoasca crima pe care acuzarea a dovedit-o, si inainte de a sta la o parte de inaltul sau rang, el va fi in mod absolut nederanjat si fara restrictii.”

Data la nonele lui februarie la Constantinopol in anul consulatului lui Mamertinus si nevitta- 5 februarie 362.

Cazurile de lezare a majestății în atenția neintermediată a personajelor imperiale

C. Th., 9. 4. 1.

“Imparatii Theodosius, Arcadius, si Honorius Augusti, catre Rufinus⁸⁸, Prefectul Pretoriului.

Daca vreo persoana, insensibila la decenta si ignoranta a proprietatii, va crede ca numele Nostru poate fi asaltat cu barfe impudice si ticaloase, si daca, revoltat datorita betiei, va discredita timpurile Noastre, este dorinta Noastra ca sa nu fie supus pedepsei sau unui tratament aspru si sever, si daca asemenea comportament provine din usuratate, trebuie sa fie tratat cu dispret; daca din nebunie, este cel mai vrednic de mila; daca din dorinta de a rani, va fi iertat. Totusi, cazul sa fie deferit cunoasterii Noastre cu toate detaliile sale neschimbate, ca Noi sa putem considera cuvintele pe baza caracterului omului, si Noi vom putea decide daca ofensa sa fie trecuta cu vederea, sau sa fie investigata corespunzator.”

Data in a cincea zi inainte de idele lui aprilie la Constantinopol, in

anul celui de-al treilea consulat al lui Theodosius Augustus si consulatul Prea Nobilului Abundantius- 9 august 393.

Interesul statului pentru consolidarea autorității sale

C. Th., 9. 11. 1.

“Imparatii Valentinian, Theodosius si Arcadius Augusti, catre Erythrius⁸⁹, Prefect Augustal.

Daca cineva in viitor va inchide o persoana acuzata intr-o inchisoare particulara, va fi gasit de inalta tradare.”

Data in ziua inainte de kalendele lui mai la Thessalonic, in anul celui de-al doilea consulat al lui Theodosius Augustus si consulatul Prea Nobilului Cynegius- 30 aprilie 388.

Monopolul imperial asupra unor detalii vestimentare, semne ale autorității

C. Th. ,10. 21. 1. “Imparatii Valentinian si Valens Augusti catre Archelaus, Comes Sacrarum Largitionum.

Interzicem teserea sau fauirea pentru folos particular a marginilor aurite sau de matase amestecata cu aur, pentru imbracaminte atat pentru barbati, cat si pentru femei, si ordonam ca asemenea margini de imbracaminte sa fie facute doar in institutiile Noastre de tesut.”

Data in a cincea zi inainte de nonele lui iulie la Novoidunum- 3 iulie. Primita in a cincisprezecea zi inainte de kalendele lui august la Marcianopolis, in anul consulatului Imparatului Designat Valentinian si al lui Victor- 18 iulie 369.

C. Th. 10. 21. 2. “Imparatii Gratian, Valentinian si Theodosius Augusti, catre Florus⁹⁰, Prefectul Pretoriului.

Nici o persoana nu va tese margini de aur, fie la tunici, fie la lenjerie. Pentru ca daca vreo persoana nu va inceta folosirea unor asemenea haine interzise si neautorizate, va fi lovit de o pedeapsa grea.”

Data in a treia zi inainte de kalendele lui aprilie la Constantinopol, in anul consulatului lui Antonius si Syagrius- 30 martie 382.

Eutropii Breviarum Ab Urbe Condita⁹⁴

Alegerea lui Diocletian ca împărat.

Eutr., IX. 19.

“Caci armata, intorcandu-se victorioasa din Persia, alese, dupa ce pierduse pe imparatul Carus prin fulger, pe Numerianus prin tradare, de imparat pe Diocletianus⁹⁵, nascut in Dalmatia dintr-o familie asa de joasa, ca cei mai multi istorici cred ca a fost fiul unui copist, altii insa sustin ca a fost fiul unui libert al senatorului Anulinus.”

Diocletian, ca prim act de legitimare a autorității sale, îl ucide pe ucigașul lui Numerianus

Eutropius, IX. 20.

“Diocletianus, in cea dintai cuvantare ce a tinut-o inaintea soldatilor, a jurat ca el este strain de omorul lui Numerianus, apoi, vazand langa sine pe Aper, ucigasul acestui principe, il strapunse cu sabia inaintea armatei intregi.”

Uzurparea lui Carausius

Eutropius, IX. 21.

“Tot cam in timpul acesta Carausius⁹⁶, un om de familie foarte de jos, care isi castigase prin curajul sau o faima militara deosebita, a fost insarcinat sa se duca la Bononia si sa apere tarmul marii de la Belgica si Armorica, pe care-l bantuiau Francii si Saxonii. Carausius prindea adeseori multi dusmani, dar prada nu o dadea intreaga indarat locuitorilor si nici nu o trimitea imparatului. De aici s-a nascut banuiala ca el lasa inadins pe pirati sa intre in tara, pentru ca sa-i zapsiasca trecand cu prada si cu astfel de prilej sa se imbogateasca pe el insusi. Maximianus a dat porunca sa fie omorat, dar Carausius imbraca purpura si pune mana pe Britannia.”

Aclamarea imperială a lui Constantin la Eburacum și a lui Maxentius la Roma

Eutropius, X. 2.

Dupa moartea lui Constantius in sa, fiul sau Constantinus, nascut dintr-o casatorie cu o femeie dintr-o familie de jos, a fost proclamat in Britannia de imparat si sosi spre marea bucurie a tuturor ca urmas in locul tatalui sau.”[...]

“In timpul acesta pretorienii, rasculandu-se la Roma, detera titlul de Augustus lui Maxentius, fiul lui Herculus, si care se gasea in palatul ambasadiorilor (villa publica), nu departe de Roma.”

Excerpta Valesiana⁹²

Anonymi Valesiani pars posterior. Chronica Theodericiana.

Occidentul își pierde ultimul împărat

Anon. Val. 7. 36. “Acum in timpul domniei lui Zeno Augustus la Constantinopol, patriciul Nepos a venit in Portul orasului Roma, l-a depus pe Glycerius, care a fost facut episcop, in timp ce Nepos insusi a devenit imparat la Roma. Indata Nepos a venit la Ravenna; era urmat de patriciul Orestes cu o armata, si de teama sosirii sale Nepos s-a imbarcat pe o corabie si a fugit la Salona, unde a ramas pentru cinci ani; dar mai tarziu a fost ucis de proprii sai oameni. Curand dupa ce Nepos a parasit Roma Augustulus a fost facut imparat si a domnit zece ani.

8. 37. Augustulus, care era numit Romulus de catre parintii sai inainte de a deveni imparat, a fost facut imparat de tatal sau, patriciul Orestes. Apoi Odoacru si-a facut aparitia cu o trupa de sciri si l-a ucis pe patriciul Orestes la Placentia, si pe fratele sau Paulus la Pinetum, in afara locului numit Classis la Ravenna. 38. Apoi a intrat in Ravenna, l-a depus pe Augustulus, dar din mila pentru tineretea sa, i-a daruit viata; si datorita frumusetii sale i-a dat de asemenea un venit de sase mii de piese de aur (solidos), si l-a trimis in Campania, pentru a trai acolo ca un om liber, impreuna cu rudele sale. Acum tatal sau Orestes era de origine pannonian, care trecuse de partea lui Attila atunci cand acesta a venit la Roma, si fusese facut secretarul sau, pozitie de la care a avansat la rangul de patricius.

9. 39. Apoi, dupa ce Zeno a fost facut imparat de catre fiul sau Leon⁹⁷, care era fiul fiicei lui Leon cel Mare, Ariagna pe numele

sau, a domnit impreuna cu fiul sau Leon pentru un an, si prin meritul lui Leon a ajuns Zeno la putere. Dar dupa ce a impartit puterea cu fiul sau timp de un an, Zeno a fost imparat pentru inca 14 ani; era de origine un isaurian de inalt rang, invatat cu manuirea armelor, si merita sa primeasca fiica unui imparat in casatorie. 40. (...) In administrarea statului de obicei era cel mai intelept, dar inclina spre favorizarea oamenilor sai.

10.41. Un complot a fost facut impotriva sa de catre Basiliscus⁹⁸, care era un senator de o inalta distinctie. Cand Zeno a auzit de complot, a luat o parte din averea sa si a plecat in Isauria. Dar curand dupa fuga sa Basiliscus, care, dupa cum se spunea, complota impotriva sa, a luat puterea imperiala.

42. Basiliscus a domnit timp de doi ani. Zeno i-a intarit pe isaurieni in provincia lor; apoi a trimis in orasul Nova, unde Theodoric, generalul gotilor si fiul lui Walamericus, era cantonat, si l-a invitat sa i se alature impotriva lui Basiliscus. Apoi a venit inapoi la Constantinopol dupa doi ani, aducand cu el o forta de atac asupra orasului, si asediindu-l. 43. Dar pentru ca senatul si poporul se temeau de Zeno, pentru a preveni orice distrugere adusa orasului l-au parasit pe Basiliscus, au deschis portile, si toti s-au predat lui Zeno. Basiliscus s-a refugiat intr-o biserica si s-a ascuns in baptisteriu impreuna cu sotia si fiii sai. Dupa ce Zeno i-a dat o promisiune intarita prin juramant ca sangele nu ii va fi varsat, a iesit din ascunzatoare si a fost inchis intr-o cisterna uscata impreuna cu sotia si fiii sai, unde au murit de frig. 44. Zeno si-a amintit afectiunea simtita de senat si popor fata de el; si apoi s-a aratat atat de generos fata de toti incat si-a castigat multumirile fiecaruia. A sprijinit atat de mult senatul si poporul roman, incat i-au fost ridicate statui in diferite parti ale orasului. Timpurile sale au fost linistite.

11. 49. Zeno in schimb, l-a rasplatit pe Theodoric pentru ajutorul sau, l-a inaltat la rangul de patricius si consul, i-a dat o mare suma de bani, si l-a trimis in Italia. Theodoric s-a inteles cu el, ca daca Odoacru ar fi invins, ca o rasplata pentru faptele sale el ar trebui sa domneasca in locul sau doar pana la sosirea lui

Zeno. Deci, cand patriciul Theodoric a pornit din orasul Nova impreuna cu poporul gotic, a fost trimis de imparatul Zeno din regiunile Orientului, pentru a apara Italia pentru el.

Theodoric în Italia

12. 60. Pentru ca orice facea el era bine. A guvernat astfel cele doua neamuri in acelasi timp, romani si goti, desi el insusi apartinea sectei ariene, totusi n-a atacat religia catolica; a dat jocuri in circ si in amfiteatru, deci inca de catre romani era numit Traian sau Valentinian, ale caror timpuri le luase ca model; si de catre goti, din cauza edictului sau, prin care instaura justitia, a fost socotit ca fiind in toate privintele regele lor cel mai bun. Serviciul militar pentru romani l-a mentinut in aceleasi conditii ca sub imparati. Era generos cu darurile si cu distributiile de grau, si desi n-a gasit nimic in tezaurul public, prin eforturile sale a fost imbogatit.

13. 64. Theodoric, prin Festus⁹⁹, a facut pace cu imparatul Anastasius¹⁰⁰ cu privire la asumarea autoritatii, si Anastasius i-a trimis inapoi toate ornamentele palatului, pe care Odoacru le trimisese la Constantinopol.

Historia Augusta¹⁰¹

Senatul și armatele își transmit reciproc prerogativele împăratului HA, Divus Aurelianus, 40 -41

“Cat e de greu sa alegi un imparat nou in locul unuia superior a demonstrat-o atat ezitarea venerabilului ordin senatorial, cat si autoritatea inteleapta a armatei. Caci, dupa omorarea unui imparat atat de aspru, armata s-a adresat senatului in privinta alegerii noului imparat, fiind de parere ca nu trebuie ales nici unul din cei care il omorasera pe un conducator atat de bun. Dar senatul, la randul sau, a cedat armatei dreptul acestei alegeri, stiind ca militarii nu primesc cu placere pe imparatii alesi de senat. In sfarsit, aceasta transmitere de atributii s-a produs de trei ori, astfel incat, timp de sase luni, lumea romana n-a avut imparat, ramanand in functiune magistratii, pe care-i alesese senatul sau ii numise Aurelianus, in

afara de faptul ca, in locul lui Arrelius Fuscus¹⁰² a fost ales, ca proconsul al Asiei, Falconius Probus.

41. Cred ca va fi privita cu placere insasi scrisoarea pe care armata a trimis-o senatului:

“Armatele cele fericite si puternice catre senatul si poporul roman. Imparatul nostru Aurelianus¹⁰³ a fost omorat din cauza violenței unui singur om si prin greseala tuturor celor buni si a celor rai. Acum, senatori venerabili, asezati-l in randul zeilor si procedati la alegerea altuia dintre voi, dar pe care-l socotiti demn de aceasta onoare. In orice caz, noi nu ingaduim sa ne comande nimeni din cei care au gresit sau au vrut sa faca acest rau”.

Li s-a raspuns printr-un decret al senatului.

Dupa el, in ziua a treia inainte de nonele lui februarie, senatul s-a adunat in curia pompiliana; luand cuvantul, consulul Aurelius Gordianus a zis: “Va prezentam, senatori, scrisoarea prea fericitei armate”; iar dupa citirea ei, Aurelius Tacitus¹⁰⁴, senator cu dreptul primului cuvant, a vorbit astfel (acesta a fost numit, conform parerii tuturor, imparat dupa Aurelianus): “O, daca zeii nemuritori ar fi hotarat cu dreptate si intelepciune ca imparatii buni sa fie invulnerabili, deci sa poata avea o viata cat de lunga si sa nu aiba nici o putere asupra lor aceia care, cu ganduri funeste, pun la cale crime nelegiuite, ar trai si acum imparatul Aurelianus, decat care n-a fost nimeni mai viteaz si mai folositor. Caci in mod sigur, dupa nefericirea lui Valerianus¹⁰⁵, dupa nenorocirile cauzate de Gallienus¹⁰⁶, imperiul nostru incepuse sa rasufle mai linistit sub imparatul Claudius¹⁰⁷, iar, dupa ce Aurelianus a supus in intregime toata lumea, statul nostru a fost complet restabilit. El ne-a redat Galliile, a eliberat Italia, a salvat pe vindelici de sub jugul sclaviei barbare; in urma victoriei lui, a fost restituit Illyricul, Thracia, a fost supusa legilor romane; el a readus sub stapanirea dreptului roman orientul care gemea in mod rusinos sub jugul femeiesc; el a imprastiat, a fugarit si a nimicuit pe persi, care ne-au insultat prin moartea lui Valerianus. Pe el l-au venerat, aproape ca pe un zeu in viata, popoarele saracenilor, blemnilor, exomitilor, bactrianilor, serilor, hiberilor, albanilor, armenilor si chiar ale indienilor. Cu

darurile pe care le-a obtinut de la populatiile barbare, a fost reinnoit Capitolul. Datorita generozitatii lui, un singur templu detine 15.000 de livre de aur; toate sanctuarele stralucesc, in Roma, de darurile lui. De aceea senatori, repropoz pe drept zeilor ca au admis sa moara un astfel de imparat, afara de cazul ca au preferat sa-l aiba cu ei. Asadar, propun sa-i acordam onoruri divine si consider ca toti veti aproba aceasta. Pe de alta parte, socot ca, in privinta alegerii imparatului, trebuie sa ne adresam armatei. Caci, in cazul unei astfel de hotarari, daca nu se realizeaza ceea ce se spune, va exista, pe de o parte, primejdie pentru cel ales, iar, pe de alta, ura pentru alegator”.

Propunerea lui Tacitus a fost aprobata. Totusi, in timp ce scrisorile circulau de la unii la altii, a fost numit printr-un decret al senatului imparat Tacitus, de care vom vorbi in capitolul despre viata lui Tacitus”.

Alegerea lui Tacitus ca împărat

HA, Tacitus, 1-9

“Pontifici, care aveau posibilitatea de a scrie istoria, au trecut in documentele lor ca, dupa moartea lui Romulus, fiind vorba de o forma noua de conducere a orasului Roma, a intrat in functie un interregnum, cand urma sa se gaseasca un urmas bun al unui rege bun; acest lucru s-a produs si dupa Aurelianus si a durat timp de sase luni, cand, intre senat si armata, s-a desfasurat o adevarata batalie, nu dusmanoasa sau cruda, ci respectuoasa, delicata. In multe privinte, insa, situatia de acum e deosebita de nelinistea creata atunci.[...]”

2. Prin urmare, statul si poporul roman au acceptat, ceea ce nu s-a intamplat decat rar si cu greu, ca imperiul roman sa nu aiba conducator pe o perioada de sase luni, in timp ce se cauta un imparat bun.

Totusi, cata armonie a existat printre soldati! De cat calm a dat dovada poporul? Cat de respectata a fost autoritatea senatului! Nici un tiran n-a iesit nicaieri la iveala; supunandu-se autoritatii senatului, armatei si poporului roman, in intreaga lume a domnit

calmul. Pentru a proceda just, ei nu se temeau de vreun imparat sau de puterea tribuniciara, ci, de ceea ce este superior in viata, se temeau de ei insisi.

Ar fi trebuit sa se vorbeasca despre motivul atator fericite amanari si sa se inscrie, in mod deosebit, pe monumente publice, spre stiinta urmasilor, aceasta surprinzatoare atitudine moderata a intregii lumi, ca sa invete cei care umbla dupa domnie ca rolul de conducator nu trebuie smuls cu forta ci trebuie meritat. Asadar, dupa ce Aurelianus a fost omorat prin viclenie, dupa cum s-a aratat in cartea anterioara, datorita sireteniei unui sclav necinstit si lipsei de vigilența a soldatilor (dupa cum cei carora le plac fel de fel de nascociri, le asculta cand manati, cand de cele mai multe ori beti, dar aproape intotdeauna fara judecata), fiindca toti ajunsesera la ganduri mai intelepte, iar vinovatii fusesera sever pedepsiti de catre armata, au inceput sa se intrebe, cine ar trebui sa devina, dintre toti, imparat. Atunci, datorita faptului ca cei de fata erau inconjurati de ura, armata, care obisnuia sa numeasca imparati pe ascuns, a trimis senatorilor o scrisoare, despre care s-a vorbit in cartea anterioara, cerandu-i sa aleaga pe imparat din mijlocul lor. Dar senatul, stiind ca imparatii alesi de el nu sunt pe placul armatei, a inapoiat soldatilor problema spre rezolvare si, in timp ce acest lucru s-a repetat de mai multe ori, s-au scurs sase luni.

3. Este important, totusi, sa se stie cum a fost ales Tacitus imparat:

In ziua a saptea inainte de calendele lui Octombrie, dupa ce senatul s-a adunat in sedinta in sala lui Pompilius, consulul Velius Comificius Gordianus a spus: "Va vom raporta, senatori, ceea ce v-am prezentat adesea: trebuie ales un imparat, fiindca armata nu poate sa ramana prea mult timp fara comandant; asa cere situatia, caci mi se transmite ca germanii au trecut granita transrenana, au ocupat orasele mari, vestite, bogate, puternice; si, daca nu ni se comunica nimic despre miscarile persilor, ganditi-va la nestatomia sirienilor, care prefera sa fie condusi de niste femei decat sa suporte vitejia noastra. Ce sa mai vorbesc despre Africa, despre Illyricum, despre Egipt si despre armatele din toate aceste parti? Pana cand

credeti ca se pot mentine fara existenta unui conducator? Deci, pormti la actiune, senatori, si numiti un imparat. Caci armata sau va primi pe cel ales de voi, sau, daca-l va refuza, va alege pe altul.

4. Dupa acestea, pe cand Tacitus, care era fosat consul cu dreptul primului cuvnt, exprimase in mod neprecis ideea pe care voia s-o dezvolte, intreg senatul a aclamat: "Tacitus Augustus, zeii sa te apere. Te alegem imparat, iti incredintam grija statului roman si a intregii lumi. Primeste de la autoritatea senatului conducerea suprema, care ti se cuvine dupa rang, dupa viata si intelepciunea ta. Primul dintre senatori este pe drept ales imparat; pe drept e ales imparat, omul caruia-i apartine dreptul primului cuvnt. Cine poate conduce mai bine decat un om serios? Cine poate conduce mai bine decat un invatat? Ceea ce este bun, norocos si salutar, este faptul ca ai fost mult timp simplu particular: stii cum trebuie sa conduci tu, care ai suportat atatia imparati; stii cum trebuie sa conduci tu, care ai suportat pe ceilalti imparati". Iar el a raspuns: "Ma mir, senatori, ca, in locul unui imparat foarte viteaz, cum a fost Aurelianus, vreti sa alegeti pe unul batran. Iata membrele care ar trebui sa arunce sulita, sa izbeasca lancea, sa faca sa rasune scuturile sau sa calareasca neincetat, pentru a oferi exemplu soldatilor. Eu abia indeplinesc indatoririle de senator, abia formulez hotararile, la care ma obliga rangul. Judecati mai atent la ce varsta inaintata ma trimiteti din dormitor si de la adapost in zapada si in arsita. Si credeti ca soldatii vor accepta pe un imparat batran? Fiti atenti, ca nu cumva sa nu puneti in fruntea statului pe imparatul pe care-l voiti de fapt, iar mie sa-mi dauneze chiar faptul ca ma alegeti in unanimitate". [...]

6. Dupa acestea, senatorul fost consul, Maecius Falconius Nichomachus¹⁰⁸, care sedea in spatele lui Tacitus, a vorbit astfel: "Intr-adevar, senatori, intotdeauna aceasta mareata adunare a luat hotarari drepte si intelepte pentru stat si din partea nici unui popor de pe glob nu s-a demonstrat o mai mare intelepciune; totusi, niciodata n-a fost pronuntata o hotarare mai profunda si mai inteleapta in acest sanctuar. Alegem ca imparat pe un batran si pe un barbat, care sa se ingrijeasca de noi ca un parinte. Din partea

lui nu trebuie sa ne temem de nimic necugetat, grabit sau aspru. Tot ce incepem astazi trebuie sa aiba un caracter serios, intept, profund, ca si cum patria ar porunci. Caci el stie ce fel de imparat si-a dorit intotdeauna si nu poate sa ne dea altceva decat ce-a dorit si a vrut el insusi. Amintiti-va, daca vreti, de acei vechi monstri-vorbesc de unii ca Nero, ca Heliogabalus si Commodus- sau as zice, mai degraba "incomodul"-si veti ajunge, cu siguranta, la concluzia ca adevaratele cauze n-au fost atat viciile oamenilor, cat mai ales varsta lor. Zeilor nu le place sa fie numiti imparati sau parinti ai patriei niste copii sau tineri, carora profesorii trebuie sa le conduca mana pentru a semna, ori care numesc pe consuli, pentru a primi dulciuri, jucarii si orice le pofteste copilaria. Ce ratiune exista sa avem un imparat care nu stie sa-si respecte autoritatea, care nu stie ce inseamna statul nostru; care se teme de educator, priveste cu respect la doica, se supune loviturilor sau este prins de groaza pe care i-o inspira nuielile pedagogului; care numeste consuli, comandanti si judecatori, pe aceia carora nu le cunoaste nici viata, nici meritele, nici varsta, nici familia si nici faptele? Dar ce s-o lungesc, senatori? Sa ne bucuram mai mult ca avem un imparat batran, decat sa repetam acele situatii care au provocat numai jale celor care le-au tolerat. Aduc, deci, multumiri si port recunostinta zeilor nemuritori si, in numele intregului imperiu, vin sa te rog si sa-ti cer pentru patria noastra comuna si legile ei ca nu cumva, daca soarta ti se va implini prea devreme, sa lasi pe copiii tai ca urmasi la conducerea imperiului roman, pentru ca astfel sa nu lasi mostenire patria, pe senatori si poporul roman ca pe vila, colonii si sclavii tai. De aceea, fii cu bagare de seama si imita pe cei ca Nerva, ca Traianus, ca Hadrianus. A fi iubit mai mult patria decat pe fiii tai constituie o glorie imensa pentru imparat in momentul mortii sale".

7. Din cauza acestei cuvantari, Tacitus insusi era profund miscat, iar intregul ordin senatorial, zguduut, a aclamat: "Toti, toti suntem de acord!"

Apoi au mers in campul lui Marte, unde s-a instalat o tribuna de alegeri. Aici a luat cuvantul prefectul Romei, Aelius Cesetianus:

“Voi, prea venerabili soldati si, voi, prea venerabili cetateni, aveti un imparat pe care, dupa hotararea intregii armate, l-a ales senatul: este vorba de Tacitus, prea distinsul barbat, care pana acum a ajutat statul prin parerile sale, iar de-acum o va face prin ordine si decrete”. A aclamat tot poporul: “Prea fericitul Tacitus Augustus, zeii sa te aiba in paza” si celelalte care se spun de obicei.

Nu trebuie sa ometem faptul ca foarte multi au transmis, in lucrarile lor, ca Tacitus a fost proclamat imparat in absenta, pe cand se afla in Campania; este foarte adevarat si nu pot ascunde ca, dupa ce s-a raspandit zvonul ca el trebuie sa fie ales imparat, a plecat si a ramas la Baiae timp de doua luni. Apoi, fiind chemat, a luat parte, ca un adevarat particular, la sedinta senatului, cu intentia de a refuza titlul de imparat.

9. Dupa aceasta le-a promis, dupa obicei, marirea soldei si daruri, iar in fata senatului a rostit urmatoarea cuvantare: “Senatori, sa-mi fie ingaduit sa conduc astfel imperiul, incat sa se simta ca am fost ales de voi; sunt hotarat sa nu fac nimic, decat sprijinindu-ma pe hotararea si puterea voastra. Datoria voastra este de a porunci si a consfinti prin legi cele ce sunt demne de voi, de o armata inteleapta si de poporul roman”. In aceeasi cuvantare, a hotarat sa i se aseze lui Aurelianus o statuie pe Capitoliu, o statuie de argint in sala senatului, la fel in templul Soarelui, ca si in forul lui Traianus. Dar n-a fost o statuie de aur, intrucat erau dedicate numai statui de argint. In aceeasi imprejurare, a stabilit ca o vina capitala, cu confiscarea bunurilor, daca cineva, pentru folosinta publica sau particulara, va combina arama cu argintul, argintul cu aurul, plumbul cu arama. De asemenea, a mai prevazut ca sclavii sa nu fie interogati impotriva stapanilor si nici chiar in procesele cu privire la autoritatea de stat. A mai adaugat ca toti sa aiba portretul lui Aurelianus. A poruncit sa se ridice un templu inchinat zeilor, unde sa se aseze statuile imparatilor buni si unde sa se efectueze sacrificii la ziua lor de nastere, la sarbatorile inchinate lui Pales, la calendele lui ianuarie si la ceremoniile de casatorie. Tot atunci, a cerut consulatul pentru fratele sau, Florianus, dar n-a obtinut aceasta, datorita faptului ca senatul declarase inchise adunarile pentru

alegerea consulilor sufecti. Se spune ca s-a bucurat mult de libertatea de care a dat dovada senatul din moment ce i-a refuzat consulatul cerut pentru fratele sau. Se spune, in sfarsit, ca a afirmat: “Stie senatul ce fel de imparat a ales”.

Florianus, fratele lui Tacitus, încearcă uzurparea autorității imperiale

HA, Tacitus, 14.

“Florianus¹⁰⁹ a fost fratele lui Tacitus si, dupa moartea fratelui sau, si-a asumat rolul de imparat nu prin autoritatea senatului, ci printr-o rascoala provocata de el, ca si cum functia de imparat ar fi fost ereditara. El stia ca Tacitus a jurat in senat ca, atunci cand va fi pe punctul de a muri, nu va lasa dupa sine pe copiii sai, ci va numi in functia de imparat pe cel mai bun dintre toti. Dar a detinut numai doua luni domnia, caci a fost omorat la Tarsus de soldati care aflasera ca imparat este Probus¹¹⁰, pe care-l alesese armata. Caci Probus era atat de pretuit pentru arta militara, incat senatul il dorea, soldatii l-au ales si insusi poporul roman il cerea prin aclamatii. Florianus a incercat sa imite caracterul fratelui sau, dar numai pana la un punct. Caci fratele lui, cum era cumpatat, i-a criticat abuzul de mancare, iar dorinta insasi de a domni demonstreaza ca avea alte trasaturi de caracter decat fratele sau.

Din aceeași familie, au iesit, deci, doi imparati dintre care unul a domnit sase luni, iar celalalt numai doua luni, ca si cum ar fi fost doar interregi intre Aurelianus si Probus (Dupa interregn, au ajuns la conducere adevarati imparati)”.

Armatele Orientului îl declară pe Probus Augustus

HA, Probus, 10.

“Fiindca Probus stralucea, asadar, prin astfel de fapte si virtuti atat de mari, dupa ce Tacitus a fost rapus de moarte si in timp ce Florianus punea stapanire pe putere, toate armatele orientului l-au ales pe el imparat. Nu este nepotrivit si nici lipsit de delicatete sa se cunoasca si povestea care arata cum a ajuns Probus

la conducerea imperiului: dupa ce vestea mortii lui Tacitus a ajuns la armate, primul gand al soldatilor a fost de a preveni armatele italice ca nu cumva senatul sa aleaga iarasi pe imparat. Si, pe cand intre soldati se nascuse o discutie aprinsa in legatura cu cel care trebuie sa devina conducator, iar tribunii le vorbeau in campul lui Marte, pe unitati, spunandu-le ca trebuie cautat un imparat viteaz, curat, modest, ingaduator si cinstit si in timp ce acest lucru se discuta, cum se obisnuieste, in diferite grupuri, ca printr-o aprobare divina, toti au exclamat: "Probus Augustus, zei sa te aiba in paza!" Apoi s-au adunat imediat, s-a organizat o tribuna din pamant si, fiind numit imparat, a fost imbracat in mantia de purpura smulsa de pe statuia unui templu; dupa aceea a fost condus, fara voia lui, pe Palatin in timp ce el protesta si spunea: "Nu va e de folos, soldati, cu mine n-o veti duce bine, eu nu va pot lingusi".

Prima lui scrisoare trimisa lui Capito, prefectul garzii pretoriene, suna astfel: "N-am dorit niciodata puterea si am primit-o fara voia mea. Dar nu-mi e ingaduit sa renunt la o functie atat de invidiata. Trebuie sa-mi indeplinesc rolul pe care mi l-a impus armata. Pe tine, Capito, te rog sa te straduiesti ca, impreuna cu mine, sa te bucuri de o patrie puternica si sa te ingrijesti de aprovizionarea cu grau a armatei, orinunde s-ar afla ea, de transporturi si de tot ceea ce este necesar. Eu, cat imi sta in putinta, daca vei conduce bune toate, nu voi avea alt prefect".

Asadar, la vestea ca Probus a fost ales imparat, soldatii au ucis pe Florianus, care acaparase tronul ca si cum ar fi fost ereditar, fiind convinsi ca nimeni nu merita domnia mai mult decat Probus. Astfel, fara nici o dificultate, i s-a transmis conducerea intregii lumi, pe baza hotararii armatei si senatului".

Carus îl asociază la domnie pe fiul său Carinus în calitate de Caesar

HA, Carus, 7.

"Dar, ca sa nu ma ocup de lucruri prea mici sau care vor putea fi gasite si la altii, indata ce a primit functia de conducere, a inceput, cu asentimentul tuturor soldatilor, razboiul contra persilor,

pe care-l pregatea Probus. Inainte de a pleca la razboi, le-a acordat copiilor sai titlul de Caesar, astfel incat lui Carinus¹¹¹ i-a fixat sarcina de a apara Galliile impreuna cu cei mai alesi barbati, iar cu sine a dus pe Numerianus¹¹², un tanar care pe cat era de distins, pe atat era de elocvent. Se spune, de asemenea, ca adesea marturisea regretul ca trebuie sa trimita pe Carinus in calitate de conducator al Galliei si ca Numerianus nu avea varsta necesara, ca sa-i incredinteze lui imperiul gallic, pentru care se cerea un conducator de o deosebita statomicie. Dar despre acestea voi vorbi alta data. Caci exista chiar o scrisoare a lui Carus¹¹³, in care se plange prefectului sau despre obiceiurile lui Carinus, incat se confirma ceea ce spune Onesimus in aceasta privinta despre Carus, ca a avut de gand sa anuleze lui Carinus titlul de Caesar. Dar despre acestea, dupa cum am spus, va trebui sa vorbim in cadrul vietii lui Carinus insusi. Acum vom reveni la subiect”.

Aclamarea imperială a lui Diocletian

HA, Carus, 12.

“A fost insotitorul tatalui sau in razboiul cu persii; dupa moartea acestuia, de prea mult plans, a inceput sa-l doara ochii, un fel de boala care-i era foarte obisnuita, deoarece era debil din cauza oboselii; iar, cand era purtat in lectica, a fost omorat de partizanii lui Arrius Aper¹¹⁴, socrul sau, care urmarea, astfel, sa puna stapanire pe conducere. Dar, in timp ce mai multe zile de-a randul soldatii se interesau de soarta imparatului, iar Aper sustinea in adunari ca Numerianus nu poate fi vazut, fiindca isi tine ochii bolnavi la adapost de vant si soare, adevarata situatie a fost descoperita din cauza mirosului urat al cadavrului. Atunci, toti au navalit asupra lui Aper, a carui conspiratie n-a mai putut ramane ascunsa si l-au dus cu forta in fata drapelului si a primelor linii de soldati. Apoi a avut loc o mare adunare si s-a construit o tribuna.

13. Pe cand se intrebau cine va fi cel mai drept razbunator al lui Numerianus, cine va fi bunul imparat al statului, toti intr-un acord desavarsit, l-au numit pe Diocletianus, desemnat inca de mult pentru domnie de multe semne care i se aratasera. Avand

functia de comandant al garzii palatului, Diocletianus era un barbat distins, priceput, cu dragoste de patrie, iubitor fata de ai sai, pregatit intotdeauna pentru a face fata cerintelor momentului; intotdeauna de o intelepciune profunda, cateodata cu o infatisare sumbra dar determinata de prudenta si de necesitatea de a ascunde, printr-o excesiva indaratnicie, chinurile unui suflet nelinistit. Astfel, dupa ce a fost declarat Augustus, s-a urcat la tribuna si, in timp ce se faceau cercetari asupra modului cum a fost omorat Numerianus, a scos sabia si, aratandu-l drept criminal pe Aper, prefectul pretoriului, l-a omorat, adaugand cu vorbele sale: "Acesta este autorul mortii lui Numerianus". Astfel, Aper, care se murdarise de o crima la care l-au impins ambitii rusinoase, si-a primit o moarte demna de caracterul sau. Bunicul meu povestea ca a luat parte la adunare cand Aper a fost ucis de mana lui Diocletianus; spunea el ca, dupa ce l-a omorat, Diocletianus a afirmat:

"Mandreste-te Aper,

Pieri de mana marelui Aeneas".

Ma mir ca acest vers a fost spus de un militar, desi, de altfel, stiu ca cei mai multi dintre ei si-au insusit pasaje din comici sau din marii poeti, fie in latineste, fie in greceste si, pe de alta parte, autorii comici insisi pun de multe ori pe soldati sa rosteasca vechile expresii. De pilda, "Desi tu insuti esti iepure, umbli totusi dupa carne", sunt cuvintele lui Livius Andronicus. Multe altele ne-au fost lasate de Plautus si Caecilius".

Portretul unui împărat nefiresc -Carinus

HA, Carus, 16-18.

"Am vorbit despre Carus si Numerianus; ne ramane Carinus, cel mai patat dintre toti, adulter, corupator permanent al tineretului (mi-e rusine sa reproduc ceea ce ne-a transmis, in aceasta privinta, Onesimus in lucrarile sale), un om care se folosea in chip nefericit de posibilitatile sale barbatesti. Caci, dupa ce i s-a incredintat Gallia, Italia, Illyricum, Hispania, Britannia si Africa, in timp ce, lasat de tatal sau ca Caesar, detinea toata puterea, el o exercita ca si cand ar fi fost Augustus si s-a murdarit de vicii nemaipomenite

si de nerusinarile cele mai groaznice: a exilat pe toti prietenii sai cei mai buni; a ales sau a pastrat pe cei mai rai; a numit ca prefect al Romei pe unul din usierii sai, decat care nimic mai rusinos nu s-ar fi putut gandi sau spune vreodata; a omorat pe prefectul garzii pretoriene, numind in locul lui pe un vechi agent, unul din secretari, pe care l-a avut intotdeauna drept confident si sprijinitor al placerilor lui nerusinate; a obtinut demnitatea de consul fara voia tatalui sau.

A trimis senatului o scrisoare trufasa. Populatiei orasului Roma, ca si cand ar fi fost vorba de intregul popor roman, i-a promis averile senatorilor. A tinut noua sotii cu care se casatorea si pe care le inlatura cu usurinta, pe unele chiar insarcinate. A umplut palatul cu bufoni, curtezane, pantomimi, cantareti si proxeneti. Avea atata sila de semnaturi, incat punea ca sa-l semneze, pe un desfranat, cu care se distra intotdeauna la amiaza si caruia ii reprosa de multe ori ca-i imita prea bine semnatura.

17. Pe incaltaminte, avea pietre scumpe; nu purta brose decat cu pietre scumpe; si centura cu care se incingea avea pietre scumpe. Cei mai multi illyrieni il numeau regele Illyricului. Niciodata n-a mers in intampinarea prefectilor sau a consulilor. Era darnic, dar de cele mai multe ori cu oamenii necinstiti, pe care intotdeauna ii invita la masa. La mesele sale, se prezentau in mod obisnuit 100 de libre de pasari, 100 de libre de pesti si 1000 de libre de carne diferita. Risipea foarte mult vin. Inota intre fructe si pepeni. Si-a asternut intotdeauna sala de mese si dormitorul cu trandafiri din Mediolanum. Obisnuia sa faca bai asa de reci, incat salile de baie pareau niste ghetarii. Cand a ajuns, in vreme de iarna, intr-o localitate oarecare, in care se gaseau si izvoare caldute, dupa cum se intampla in mod natural iarna, aruncandu-se in bazin, se zice ca s-a adresat astfel baiesilor: "Mi-ati pregatit o apa femeiasca" o expresie care s-a raspandit fiind considerata celebra. Fiind informat de cele ce facea, tatal lui exclama: "Nu e copilul meu". Hotarase chiar sa-l omoare (cum sustine Onesimus) si sa numeasca in locul lui pe Constantius, care atunci era guvernatorul Dalmatiei, iar pe urma, a primit titlul de Caesar, deoarece se pare ca nu era nici un barbat mai deosebit ca el. Ar fi prea mult sa spunem mai multe

despre desfranarealui. Oricine doreste sa cunoasca acestea in amanunt, poate citi pe Fulvius Asprianus, care descrie pana la dezgust toate faptele lui.

18. Indata ce a aflat ca tatal sau a fost omorat de trasnet, ca fratele a fost rapus de socru si ca Diocletianus a fost numit imparat, a nascocit mai multe vicii si crime, ca si cum ar fi fost eliberat prin moartea alor sai, de franele respectului familial. Nu i-a lipsit nici forta ratiunii de a aspira la domnie. Caci s-a ciocnit cu Diocletianus in mai multe lupte, dar, fiind invins in ultima din ele, care s-a dat langa Margum, si-a pierdut viata [...]"

Lactantius, De Mortibus Persecutorum¹¹⁵

Retragerea lui Diocletian de la Imperiu

Lact., De Mort. Pers., XVIII.

"In cateva zile Galerius Caesar¹¹⁶ a sosit, nu pentru a-l felicita pe socrul sau pentru restabilirea sanatatii sale, ci pentru a-l forta sa abdice. Deja il silise pe Maximian Herculus sa faca acest lucru, si prin pericolul razboaielor civile ii amenintase pe cei doi batrani; acum il asalta pe Diocletian. La inceput, in termeni sobri si prietenesti, a spus ca varsta si infirmitatile crescande l-au pus pe Diocletian in incapacitatea de a-si exercita conducerea, si ca i-ar trebui o pauza dupa munca depusa. Galerius, pentru a-si intari argumentatia, aducea exemplul lui Nerva, care lasase conducerea imperiului lui Traian.

Dar Diocletian a raspuns, ca era nepotrivit pentru cineva care ajunsese la un rang deasupra celorlalti, sa cada in obscuritatea unei pozitii joase; nici nu era in siguranta astfel, pentru ca in cursul unei domnii indelungate isi facuse fara indoiala multi dusmani. Cazul lui Nerva fusese diferit: dupa ce domnise un singur an, s-a simtit, fie datorita varstei, fie datorita lipsei de experienta, incapabil sa conduca, si a parasit puterea retragandu-se in viata privata, in *caro doja imbatranise*. Dar Diocletian a adaugat ca, *daca Galerius dorea titlul de imparat, nimic nu-l impiedica sa le dea acest titlu lui si lui Constantius, la fel ca lui Maximian Herculus.*

Galerius, a carui imaginatie deja il facuse imparat peste tot

imperiul, a vazut ce putin castiga din propunerea sa, si a replicat apoi ca organizarea facuta de Diocletian insusi ar trebui sa fie inviolabila; o organizare care cerea ca doi trebuiau sa fie de un rang mai inalt, imbracati cu puterea suprema, si alti doi de rang inferior, care sa-i asiste. Mai usor intelegerea putea fi pastrata intre doi egali, niciodata intre patru; ca el, daca Diocletian nu va abdică, va trebui sa-si consulte propriile interese, pentru a nu mai ramane intr-un rang inferior, si ultimul din ierarhie; ca de 15 ani incoace a fost inchis, ca un exilat, in Illyricum si pe malurile Dunarii, luptand permanent contra neamurilor barbare, in timp ce altii guvernau domenii mai mari decat al lui, si mai civilizate.

Diocletian deja stia, prin scrisori de la Maximian Herculus, tot ceea ce Galerius vorbise la conferinta lor, si de asemenea faptul ca isi marea armata; si acum, auzind discursul sau, batranul fara energie a izbucnit in lacrimi, spunand: "Sa fie precum doresti."

A ramas sa aleaga Caesarii prin consimtamantul comun. "Dar", a zis Galerius, "de ce sa cerem sfatul lui Maximian si Constantius, de vreme ce ei trebuie sa ne aprobe in orice am face?" - "Cu siguranta vor aproba", a replicat Diocletian, "pentru ca trebuie sa le alegem fiii."

Acum Maximian avea un fiu, Maxentius, casatorit cu fiica lui Galerius, un om de o dispozitie rea si daunatoare, si atat de mandru si nesuferit incat niciodata nu se supunea tatalui sau si nici socrului sau, si pe aceasta baza era urat de amandoi.

Constantius avea de asemenea un fiu, Constantin, un tanar de foarte mare incredere, si meritand cu prisosinta inalta pozitie de Caesar. Frumusetea distinsa a figurii sale, atentia sa stricta asupra tuturor indatoririlor militare, afabilitatea sa singulara si comportarea virtuoasa l-au facut placut trupelor, si l-au transformat in alegerea fiecarui individ. Era atunci la curte, fiind cu mult timp inainte facut de Diocletian tribun al primului ordin.

"Ce este de facut?" a spus Galerius, "pentru ca Maxentius nu merita aceasta functie. El care, pe cand era o persoana particulara, m-a tratat cu obraznicie, cum va actiona atunci cand va avea puterea?" - "Dar Constantin e prietenos, si va domni astfel

incat, in opinia oamenilor, va surclasa bunele virtuti ale tatalui sau.” - “Sa fie asa, daca inclinatiile si judecata mea sunt rau vazute. Oamenii care trebuie sa fie numiti trebuie sa fie la dispozitia mea, sa se teama de mine, si niciodata sa nu faca altceva decat sa-mi indeplineasca ordinele.” - “Deci pe cine vom numi?” - “Severus¹¹⁷.” - “Cum! acel dansator, acel betiv recunoscut, care transforma noaptea in zi, si ziua in noapte?” - “El merita functia, pentru ca s-a dovedit a fi un credincios casier si furnizor al armatei; si, intr-adevar, deja l-am trimis sa primeasca purpura din mainile lui Maximian.”

- “Bine, sunt de acord; dar pe cine mai sugerezi?”

- “Pe el,” a zis Galerius, aratand spre Daia, un tanar pe jumatate barbar. Galerius i-a dat mai tarziu acestuia o parte din numele sau, si l-a numit Maximin¹¹⁸, in acelasi fel in care Diocletian ii daduse lui Galerius numele de Maximian, pentru ca Maximian Herculus il servise cu fidelitate nestramutata. “Cine e cel pe care mi-l prezinti?” - “O ruda a mea.” - “Vai!” a exclamat Diocletian, oftand din greu, “tu nu propui oameni potriviti pentru treburile publice!” - “I-am incercat.” - “Atunci tu vei avea grija de ei, care isi vor asuma administrarea imperiului: cat despre mine, cat am fost imparat, am muncit din greu si cu atentie pentru a asigura securitatea imperiului; si acum, daca se va intampla ceva dezastruos, rusinea nu va fi a mea.”

Severus și Maximin devin Caesares

Lact., De Mort. Pers. ,XIX.

“Problemele fiind astfel rezolvate, Diocletian si Galerius au mers in procesiune pentru a publica numele Caesarilor. Fiecare privea spre Constantin; pentru ca nu era nici o indoiala ca va fi ales. Trupele prezente, la fel ca si soldatii de frunte ai altor legiuni, care fusesera convocati la solemnitate, isi fixau ochii asupra lui Constantin, exulatu in speranta apropiatei sale alegeri, si se rugau pentru prosperitatea lui. La trei mile de Nicomedia exista o inaltime, unde Galerius primise si el purpura; si acolo fusese plasat un stalp, cu statuia lui Jupiter. Intr-acolo se indrepta procesiunea. A fost

convocata o adunare a soldatilor. Diocletian, cu lacrimi in ochi, le-a tinut un discurs, in care spunea ca el a devenit un infirm, ca are nevie de odihna dupa atatea osteneli, si ca va abdica pentru a da imeperiul pe maini mai viguroase si mai capabile, si in acelasi timp va numi noi Caesari. Spectatorii, cu cea mai mare atentie, asteptau numirile. Brusc, el a declarat ca vor fi Caesari Severus si Maximin. Uimirea a fost universală. Constantin statea in vazul public, si oamenii au inceput sa se intrebe daca numele sau nu fusese schimbat in Maximin; cand, in vederea tuturor, Galerius l-a impins pe Constantin inapoi, si l-a impins in fata pe Daia, si, dezbracandu-l de hainele de persoana particulara, l-a trimis in cel mai vizibil loc. Toti se intrebau cine ar putea fi, si de unde a aparut; dar nimeni nu s-a aventurat sa se opuna sau sa obiecteze, atat de confuzi erau din cauza evenimentului neasteptat. Diocletian si-a dat jos roba de purpura, a pus-o pe Daia, si si-a reluat vechiul nume de Diocles. A coborat apoi de la tribuna, si a trecut prin Nicomedia intr-un car; si atunci acest batran imparat, la fel ca un soldat veteran eliberat din serviciul militar, a fost trimis in propria tara: in timp ce Daia, luat de la pastoritul vitelor prin paduri pentru a deveni simplu soldat, a fost facut imediat intr-o zi soldat de garda, apoi tribun, si in ziua urmatoare Caesar, obtinand autoritatea de a avea la picioarele sale si de a oprima imperiul Rasaritului; o persoana ignoranta atat a problemelor razboiului, cat si a celor civile, si de la pastor ajuns conducatorul armatelor.”

Formula tactică pe care ar fi încercat-o Galerius Lact., De Mort. Pers., XX.

“Galerius il avea pe Licinius ca prieten vechi si apropiat, camarad vechi de arme al sau, ale carui sfaturi le folosea in conducerea treburilor publice; el inca nu l-a numit pe Licinius in demnitatea de Caesar, cu titlul de fiu, pentru ca intentiona sa-l numeasca, in locul lui Constantius, in demnitatea de imparat, cu titlul de frate, pe cand el ar fi putut avea autoritatea suverana si ar fi condus intreaga lume fara oprelisti. Dupa aceasta, vroia sa-si serbeze festivalul vicennalia; sa-i confere fiului sau Candidianus,

pe atunci un baiat în varsta de noua ani, functia de Caesar, si în concluzie, sa se retraga, asa cum facuse Diocletian. Si atunci, Licinius si Severus fiind imparati, iar Maximian si Candidianus Caesari, visa ca, inconjurat de un zid de nestrabatut, ar putea ajunge la o varsta venerabila, în pace si securitate.”

Galerius este nevoit să accepte ascensiunea imperială a lui Constantin, dar nu în calitate de Augustus ci în calitate de Caesar Lact., De Mort. Pers., XXV

“Cateva zile mai tarziu, portretul lui Constantin, împodobit cu lauri, a fost adus fiarei salbatice (prin primirea acestui simbol, el îl putea recunoaste pe Constantin în calitate de imparat). El a ezitat îndelung daca sa-l primeasca sau nu, si era aproape sa arunce atât portretul, cât si pe aducatorul lui în flacari, daca confidentii lui nu l-ar fi descurajat de la o atitudine atât de drastica: ei i-au aratat pericolul pe care-l reprezenta faptul ca Constantin ar putea veni cu forte militare, si toti soldatii, care erau inclinati împotriva crearii de Caesari obscuri si necunoscuti, l-ar putea recunoaste si s-ar ralia lui. Deci Galerius, desi cu cea mai mare neplacere, a acceptat portretul, si i-a trimis purpura imperiala lui Constantin, pentru a parea ca si-a dat acordul la primirea acestui principe în parteneriatul puterii, împreuna cu el. Si acum planurile sale fiind incomodate, nu mai putea, asa cum intentionase, sa-l admita si pe Licinius, fara a creste numărul limitat al imparatilor. Dar, s-a gândit el, Severus, care era înaintat în varsta, ar trebui numit imparat, si deci Constantin, în loc de titlul de imparat, cu care fusese proclamat, ar trebui sa primeasca pe cel de Caesar, în comun cu Maximin Daia, si astfel sa fie degradat de pe locul al doilea pe cel de-al patrulea.”

Maximilian Herculus revine la calitatea de Augustus iar Severus își pierde calitatea imperială și apoi și viața Lact., De Mort. Pers., XXVI

Maxentius cunostea bine enormitatea ofenselor sale; si desi avea o pretentie ereditara, pentru ca servise în armata tatalui sau,

si deci putea spera s-o intoarca de partea sa, el inca reflecta ca acest fapt l-ar putea interesa si pe Galerius, sa-l determine sa-l lase pe Severus in Illyricum, si sa marsaluiasca cu propria armata contra Romei.

Cu aceste ganduri in minte, Maxentius cauta sa se protejeze de pericolul ce atama deasupra capului sau. Tatalui sau, care de la abdicare rezida in Campania, i-a trimis purpura, si l-a salutat din nou ca Augustus. Maximian, inclinat spre schimbare, a primit purpura pe care fara voia sa o daduse jos. In acest timp Severus a inaintat, si impreuna cu trupele sale se apropia de zidurile orasului. Deodata soldatii si-au ridicat insignele, l-au abandonat pe Severus si s-au unit cu Maxentius, impotriva caruia venisera. Ce-i ramanea altceva lui Severus, decat fuga? A mai avut o ciocnire cu Maximianus, care-si reluase demnitatea imperiala. Apoi a cautat refugiu in Ravenna, si s-a inchis acolo impreuna cu cativa soldati. Dar vazand ca este pe punctul de a fi predat, s-a predat de bunavoie, si a returnat purpura; dupa aceasta, a obtinut favoarea unei morti usoare, pentru ca a fost obligat sa-si deschida venele, si astfel a murit.”

Autori greci

Eusebius din Caesareea⁹³

**Confruntarea pentru autoritatea imperială,
confruntare între divinități**

Euseb., Vita Constantini, II. 5. 2.

“Prieteni si tovarasi ai mei de lupta!

Iata aici pe zeii nostri parintesti, pe care am fost invatati sa-i cinstim din mosi-stramosi. Barbatul aflat in fruntea ostii vrasmasa s-a rupt miseleste de traditiile stramosesti si s-a luat dupa o invatatura a necredintei, sarguind fara noima unui zeu strain-gasit de el nici n-as sti sa va spun unde- si batjocorindu-si ostasii cu rusinosul insemn al acestuia. Incredzator in el, Constantin a pus mana pe arme si a pornit...-dar nu atat impotriva noastra, ci mult mai degraba impotriva zeilor insisi, pe care i-a tradat.

5. 3. A sosit, asadar, clipa care va lamuri cine anume se inseala; clipa care va hotara intre zeii venerati de noi, si acei carora li se inchina impotrivorii nostri. Caci ea sau ne face sa izbandim si va aduce dovada ca zeii nostri sunt cei cu adevarat izbavitori si de nadejde, sau-in caz ca zeul acela singuratic al lui Constantin, venit de cine stie unde, va izbuti sa biruie multime intotdeauna prisositoare a zeilor nostri-nimeni nu va mai avea temei sa ezite carei divinitati se cuvine sa ne inchinam, fiind oricum nevoit sa treaca de partea invingatorului si sa-i aduca plata cuvenita biruintei.

5. 4. Deci daca va izbandi zeul acela strain-si, astazi, batjocorit de noi- atunci sa cada toate piedicile care ne vor fi oprit mai inainte sa-l recunoastem si sa-l veneram, iar celor carora in van le-am aprins lumanari sa le spunem pentru totdeauna “ramas bun!” Dar daca vor izbandi ai nostri- ceea ce nu poate fi pus la *indoiala*-, *abia atunci dupa biruinta vom porni noi (cu adevarat) la lupta impotriva necredinciosilor!*”

Monede constantiniene

Euseb., Vita Constantini, IV. 15. 1. -2; 16 “Cât de puternici se iradacinase lui Constantin credinta in Dumnezeu se mai poate vedea si daca luam aminte ca el s-a gandit singur sa bata o moneda de aur infatisandu-l cu privirea parca ridicata, asa cum fac cei ce se roaga fierbinte lui Dumnezeu. 2. Acest tip de moneda a avut curs pe intreaga arie a lumii romane. Iar in palatele imperiale din unele cetati, Constantin a fost infatisat-stand in picioare- deasupra imaginilor aflate pe la porti, cu privirea ridicata spre inaltul cerului si cu bratele de asemeni intinse-ca unul aflat in rugaciune.

16. Asa a cerut el sa fie infatisat in imagini-adica rugandu-se. Iar una din legile date de el nu mai ingadua reprezentarea persoanei sale in templele idolesti, pentru ca nici macar imaginea pictata sa nu poata fi atinsa de necuratia smintitei si neingaduitei credinte.”

Constantin își asigură succesiunea

Euseb., Vita Constantini, IV. 51. 1.”Dar, odata ajuns stapan de la un capat la celalalt al pamantului, Constantin a impartit conducerea intregii imparatii intre cei trei fii ai sai, cum si-ar fi lasat el parinteasca avere mostenitorilor sai celor mai iubiti. Partea ce fusese candva a bunicului sau i-a lasat-o fiului sau mai mare; rasaritul, celui de-al doilea; iar intinderile cuprinse intre acestea doua, celui de-al treilea. [...] 3. Fiecare fiu avea in jurul sau o curte a sa cu pedestrime, cu lancieri, cu garda personala si cu tot soil de unitati, carora li se adaugau ofiteri, centurioni, generali si comandanti de unitati, carora parintele lor le cunostea atat priceperea la razboi cat si devotamentul.”

Moartea lui Constantin

Euseb., Vita Constantini, IV. 68. 1. “Iar generalii comandanti de mare unitate au ales din toate unitatile barbati bine cunoscuti pentru credinta si devotamentul lor fata de imparat, pe care i-au trimis sa le dea limpede de stire cezanelor cele intamplate. In rastimp, 2. peste garnizoanele militare raspandite pe toata fata imperiului s-a abatut ca un fel de suflare trimisa de Cel Atotputernic,

educatoare a vestii despre moartea imparatului si facandu-le parca sa hotarasca intr-un singur gand- ca si cum marele lor imparat ar mai fi fost inca in viata- sa nu recunoasca pe scaunul imparatiei romanilor pe nimeni altul decat numai pe fiii lui. Drept care, nu dupa multa vreme ei au cerut ca toti acestia sa nu mai fie salutati ca niste cezari ci sa poarte titlul de augusti- primul si cel mai insemnat simbol al investiturii imperiale.

Cum zic, asa s-au petrecut lucrurile prin gamizoane, ale caror unitati isi trimiteau unele altora, in scris, rezultatele voturilor si aclamatiilor lor, facand ca intr-o singura clipita lumea de pretutindeni sa afle unitatea de cuget din sanul armatei.

69. 1. Indata dupa aflarea vestii despre moartea imparatului, in randurile locuitorilor Capitalei, ale senatului precum si lae poporului de rand, s-a cuibarit-de nestavilit- jalea pentru ei toti nu putea fi o nenorocire mai mare si mai cumplita. Termele si pietele au fost inchise, aceeasi soarta au avut-o si spectacolele si toate cele ce aveau loc de obicei pentru desfatarea iubitorilor de distractii. Recunoscuti pana atunci pentru senzualitatea lor, acestia arborau acum expresia unor fiinte zdrobite, ridicandu-l cu un singur glas in slavi pe Constantin- "fericitul, de Dumnezeu iubitul Constantin, care a dat dovada ca merita cu adevarat sa fie imparat".

2. Dar, nemaiputandu-se multumi doar sa strige, au inceput sa treaca la fapte, inaltandu-i imagini ca unuia aflat inca in viata- cu toate ca-l stiau dus din lumea celor vii, in ele era infatisat cerul (cu culoare) si Constantin odihnindu-se in eterica inaltime a boltilor ceresti. Pe de alta parte, si ei tot doar fiilor lui le recunosteau titlurile de augusti si de cezari, carora insa cu sfasietoare strigate le cereau ca trupul imparatului lor sa fie adus si inhumat acolo, in imparateasca cetate si in mijlocul lor."

Impăratul, reprezentant terestru al divinității creștine
Euseb., Tricennalia, 2. 1."Cuvantul cel Unul-Nascut al lui Dumnezeu imparateste din vecii cei fara inceput si pana-n vecii fara de sfarsit impreuna cu Tatal Sau. Tot asa, iubitul Sau (imparat al nostru), calauzit de imparateasca binecuvantare pe care o

primește de sus, și întărit de divină sa investiție, domnește și el aici pe pământ de foarte îndelungată vreme. [...]

3. 5. Dar încă ceva! Binecuvântat cum este el a reflecta imaginea împăratiei cerești, împăratul, cu privirile atinse sus spre această imagine arhetipală, îi calauzește pe cei de aici, jos, prinzând tot mai puternică rădăcina în exercitarea investiției sale monarhice (cu care Împăratul suprem a daruit aici, pe pământ, numai neamul omenesc), a cărei lege hotărăște stăpânirea unuia singur asupra tuturor. 6. Or, forma monarhică întrece toate celelalte constitutii și moduri de guvernare: bunăoară poliarchia, rezultând din egalitatea în drepturi, capată până la urmă chipul anarhiei și al rasturnării de valori. Iată de ce avem și un singur Dumnezeu, iar nu doi, nici trei și nici mai mulți, mai ales că (marturisirea) mai multor divinități echivalează în mod cert cu a nu recunoaște pe niciuna. Nu este decât un singur Împărat, iar Cuvântul și împărăteasca-I Lege, tot Unul sunt- Lege nerostită în cuvinte articulate sau supusă stricăciunilor timpului în cărți sau pe table, ci Cuvântul cel viu și Insuși Dumnezeu, Căla ce la pregătește tuturor supușilor Sai, care I-au urmat în timp, împărăția Tatalui.”

Euseb., Tricennalia, 5. 2.”Adevărul este că împăratul nostru și-a potrivit sufletul acestor virtuți suverane luându-se după modelul acelei împărății din alta lume. Or, cine nu s-a împărtășit din ele și se leapăda de Împăratul a toate, cine nu-L cunoaște pe Tatal cel mai presus de ceruri al sufletelor noastre și nici nu și-a pus podoabele potrivite [înfașării înaintea] unui împărat, cine se lasă stăpânit de urat (haos) și de josnicie, cine se leapăda de regescul har al blândetii, luând chipul maniei și parca prefăcându-se într-o fiară, cine în locul unei purtări îngăduitoare se lasă pătruns de otrava greu-amenințătoare a răutății, cine în loc să-și ascute chibzuinta, se sminteste, cine se leapăda și de rațiune și de înțelepciune, lăsându-se în voia nesocotinței (cea mai cumplită pornire a sufletului, care, în străpănzala ei, scaldă cele mai îngrozitoare vătărate: desfraul, rapacitatea, crima, sacrilegiul, nereligiozitatea), asadar, cine ajunge sub stăpânirea lor, chiar dacă

puterea uzurpata de el il va face pentru o vreme sa para ca domneste, in realitate nu poarta cu adevarat titlul de imparat. 3. Am sa si intreb: cum ar putea el sa se arate vrednic a prelua aparenta autoritatii monarhice, el- adica omul- al carui suflet a ajuns sa gazduiasca chipurile amagitoare ale unei liote de diavoli? Cum isi va exercita puterea in chip de stapan absolut unul care si-a agonisit un roi de stapani plini de cruzime si care a ajuns robul placerilor rele, un afemeiat impatimit, rob al castigului pe cai de necinste, irascibil si rob al izbucnirilor de manie, robul fricii si al spaimelor, rob al diavolilor setosi de sange si al duhurilor ucigatoare de suflet?”

Libanius¹¹⁹

Armonia ca tehnică a guvernării ideale

Lib., Oratio LIX

35. “Acum majoritatea oamenilor considera ca educatia consta in aceasta: sa calaresti un cal, sa tragi cu arcul si sa lovesti tinta cu sageata, sa lovesti cu spada si sa ridici mana dreapta destul de puternic pentru a arunca o sulita, sa induri frigul si niciodata sa nu te plangi de caldura. Astfel de lucruri au o contributie considerabila la educatia imparatilor; dar pentru ei aceasta nu e limita educatiei lor. 36. In timp ce aceste elemente sunt prezente in exercitiile lor zilnice, mai exista si o mult mai importanta problema. Pentru ca oricand ei incetau exercitiile de acest fel, tatal lor le antrena mintile cu exercitii practice si-i introducea in studiul justitiei, nelasand loc pentru injustitie. El facea o distinctie intre timpul pentru manie si cel pentru blandete, explicand care e regula absoluta si aratand ce este exercitarea puterii, si cum omul care o cauta pe prima o pierde pe ultima. Nimeni nu poate intelege sensul discriminarii cu care-i invata pe fiii sai in fiecare zi.

37. In cazul ambilor imparati cineva ar putea admira faptul ca ei acorda armonia sufletelor lor cu starea sufleteasca a supusilor lor. Pentru ca membrii capabili ai profesiei medicale, care isi garanteaza titlul prin abilitatile lor, nu folosesc doar un tip de tratament pentru toate trupurile, dar observa diferenta, si apoi gasesc leacul adecvat. Si intotdeauna cand unisonul ambelor e

pastrat, atunci elementele sanatatii stau impreuna in balanta. In exact acelasi fel o guvernare, care foloseste modul de a governa cu intelegere, da o forma apropiata de guvernare conditiei celor guvernati. Si daca exista dorinta pentru medicamente mai tari sau mai blande, el o va cunoaste pentru fiecare ocazie. Deci daca ar surveni o schimbare a guvernarii unuia cu cea a celuilalt, ei cu siguranta ar primi armonia celuilalt”.

Procopius din Caesareea¹²⁰

Atitudinea lui Iustinian față de oamenii bisericii

Procop., Hist. Arcana, 13. 4-13.

“Avea credinta hotarata in Hristos, dar si aceasta numai spre nenorocirea supusilor sai. Ingadua preotilor sa siluiasca fara teama vecinii si se bucura cand pradau avutiile celor din apropiere, socotind ca in felul acesta face pe placul lui Dumnezeu. Cand judeca asemenea pricini credea ca savarseste un lucru evlavios, daca cineva, in numele credintei, lua ceea ce nu i se cuvenea si se intorcea acasa biruitor; caci i se parea ca dreptate e numai atunci cand preotii isi rapun vrajmasii. El insusi punea mana pe averi care nu i se cuveneau, de la vii si de la morti, si le daruia in graba unor biserici, sub cuvânt ca face fapta evlavioasa, pentru ca aceste avutii sa nu se mai intoarca niciodata in stapanirea celor nedreptatiti. Din aceasta pricina savarsea si un mare numar de omoruri; caci in zelul sau de a-i aduce pe toti la o singura credinta in Hristos, ucidea fara nici un temei pe ceilalti oameni si facea toate acestea in numele cucernicieii, deoarece i se parea ca nu era moarte de om atunci cand cei care mureau aveau intamplator alta credinta decat dansul. Asa era el pomit totdeauna sa piarda oamenii si in intelegere cu sotia nu scapa nici un prilej sa-l impinga pe cineva la prabusire. Amandoi aveau de cele mai multe ori dorinte foarte asemanatoare, iar cand se intampla ca se deosebeau, fiecare din ei era cat se poate de rautacios: isi aratau impotrivirile si isi striveau supusii. In gandurile sale el era mai usor ca pulberea si se lasa in voia celor care urmau mai intodeauna sa-l duca unde doreau ei, cand era vorba numai de omenie si lipsa de castig; insa mereu astepta cuvinte

magulitoare. Lingusitorii îl convingeau fără nici o greutate ca să-l ridicat până la înaltimele cerului și străbate văzduhul.

Intr-un rând Tribonian¹²¹, care stătea pe scaun lângă dansul, i-a spus că are o teamă grozavă că împăratul să nu fie luat la cer și să se facă nevazut de atata cucernicie. El ținea bine minte cuvintele de felul acesta precum și laudele sau semnele magulitoare.”

Tehnica guvernării la Justinian **Procop., Hist. Arcana, 14. 1-15.**

“În treburile statului era multă nerânduială și nu mai rămăsese nici urma de datini. Voi aminti câteva fapte, iar pe celelalte le voi ține sub tăcere, ca să nu lungesc vorba la nesfârșit. Mai întâi el n-avea nimic din măreția unui împărat și nici nu-i pasa de așa ceva; ci în cuvinte, purtări și gânduri era ca un țaran. Când se alcatuia ceva pentru dansul nu lăsa treaba în seama slujbasului de la cvestura, ca de obicei, ci căuta să facă mai toate lucrurile el însuși, macar că era greoi la imbinarea cuvintelor, încât se amestecau o multime de lucruri, și cei nedreptățiți în felul acesta nu știau unde să se mai îndrepte. Diecilor “de taină” nu le mai rămăsese nimic din slujba lor de scriitori de taine împăratești, cum era obiceiul de multă vreme, ci scria el însuși, ca să zică așa, mai toate hotărârile, până și în ce loc din cetate trebuiau dregătorii să țină judecățile și când să meargă să facă cercetările; nu lăsa pe nimeni din împărăția română să judece după mintea lui, ci își îngăduia o slobozenie nebunească și rânduia dinainte ce hotărâri trebuie luate. Prindea la întâmplare o vorbă din gura împrișinaților și dădea în grabă hotărâri judecătorești, fără să cerceteze sau să fie condus de lege și dreptate, ci împins numai de pofta de castig, pe care nici nu căuta să și-o ascundă. Împăratul nu se rușina să primească daruri, căci pofta de bani, de care nu se satura niciodată, îndepărtase din sufletul său orice simț de rușine.

De multe ori se întâmpla că hotărârile luate de sfatul bătrânilor și de împărat nu se deosebeau deloc, căci sfatul stătea numai de ochii lumii și nu era stăpan pe vot și judecata, ci se aduna numai după un obicei, potrivit unei legi din vechime,

deoarece oamenii stransi acolo nu puteau sa-si spuna cuvantul; ci mai totdeauna imparatul se sfatuia cu sotia sa asupra lucrurilor in cumpana si biruia ceea ce puneau ei la cale impreuna. Daca cineva nu avea incredere ca va izbuti calcand in picioare o lege, dadea acestui imparat alti bani si indata iesea la iveala o lege cu totul potrivnica tuturor hotararilor luate mai inainte; iar daca altcineva cerea din nou legea inlaturata, imparatul nu sovaia deloc s-o scoata la lumina si s-o puna in locul celei vechi. Nimic nu era temeinic, ci cantarul dreptatii se apleca intr-o parte sau in alta dupa cat de greu tragea in cumpana cel care izbutea sa aduca mai mult aur. Negotul acesta se facea in vazul multimii din preajma palatului; si se vindeau nu numai hotararile judecatoresti, ci si cele privind legile tarii.

Asa-numitii referendari nu mai aveau sarcina sa indrepte plangerile catre imparat, ca de obicei, pentru ca acesta sa vesteasca dregatorilor hotararile luate privind pe cei care cereau: ci adunau marturii nedrepte de la toti oamenii si il inselau cu vorbe amagitoare si laturalnice pe Iustinian, care prin firea lui era supus unor mijlocitori de felul acesta; apoi ieseau indata afara, inchideau pe potrivnicii celor cu care se invoisera, si le storceau cati bani le trebuia, fara ca aceia sa mai poata spune un cuvant si sa se apere. Ostenii aflati de straja la palat intrau la judecatori, in incaperea imparatesca sprijinita de stalpi, si hotarau cu sila cum sa se sfarseasca judecatile. Toti cetatenii ieseau din randurile lor, ca sa zic asa, si alergau pe cai neingaduite si neumblate mai inainte, iar toate treburile erau facute fara pricepere si nu mai purtau numele lor, ci statul nostru parea imparatia unor copii care se joaca.”

Organizarea audiențelor la Teodora Procop., Hist. Arcana, 15. 11-17.

“Lui Iustinian¹²² ii era usor sa le faca pe toate, nu pentru ca avea o minte sprintena, ci deoarece dormea foarte putin, cum am mai spus, si primea cu destula inlesnire pe toata lumea. Pana si oamenii de jos si cu totul necunoscuti aveau putinta sa se intalneasca cu acest stapan aspru, sa se apropie de el si sa-i vorbeasca in taina.

In schimb la imparat easa n-ajungeau nici dregatorii decat dupa un rastimp indelungat si cu multa truda, si toti trebuiau sa astepte totdeauna ca sclavii, in fata intrarii, intr-o incapere ingusta si inabusitoare tot timpul; caci parea o primejdie ingrozitoare cand cineva era trecut cu vederea. Ei stateau mereu pe varful picioarelor si fiecare cauta sa se inalte cu fata deasupra celor de langa dansul, ca sa poata fi vazut de scopitii care ieseau dinlauntru. Dupa multe zile cu greu erau chemati cativa dintre ei si abia intrati se vedeau repede indemnati sa se indeparteze, dupa ce faceau inchinaciuni pana la pamant si atingeau cu varful buzelor incaltamintea ei de la amandoua picioarele; caci nimeni n-avea voie sa vorbeasca sau sa ceara ceva decat cu ingaduinta imparat esei. Asa se prapadea imparatia romanilor; stapanul crud se arata binevoitor, iar Teodora era indaratnica si plina de rautate; bunavointa aducea nestatornicie, iar indaratnicia lipsa de incredere in fapte.”

Un model original de constituire a gârzii palatului Procop., Hist. Arcana, 24. 15-20.

“Alti osteni, adica nu mai putin de trei mii si cinci sute, erau tinuti de la inceput pentru paza palatului si se numeau osteni de la curte (scholarii). De mult timp statul obisnuia sa le plateasca totdeauna drepturi mai mari decat tuturor celorlalti osteni; iar imparatii de mai inainte ii alegeau pe spranceana dintre armeni si-i inaltau in aceasta cinste. Dar de cand a luat domnia imparatul Zenon¹²³, fiecare putea capata acest nume, chiar si oamenii nerazboinici si cu totul lipsiti de barbatie. Cu timpul pana si pentru sclavi putea fi cumparata aceasta cinste ostaseasca. Dupa ce a luat domnia Iustin, acest Iustinian i-a adus pe multi in aceasta cinste si a strans averi mari. Cand a aflat ca nu mai era nici un loc in aceste intocmiri, a adus alti doua mii, pe care i-a numit osteni “peste numar”; insa dupa ce a luat domnia el insusi, i-a inlaturat indata pe toti cati erau peste numar si nu le-a platit nici o letcaie.”

Regi barbari uneori mai respectuoși față de tradițiile Romei decât Iustinian

Procop., Hist. Arcana, 26. 27-30.

“Cand a cucerit Italia, Theuderich¹²⁴ a lasat la locul lor ostentii de straja de la palatul din Roma ca sa pastreze acolo o urma a statului de odinioara, si platea fiecarui ostean o leafa zilnica; iar acestia erau in numar destul de mare. Intre ei se aflau “tacutii” (silentiarii), ostentii de casa (domestici) si ostentii de straja (scholarii), carora nu le mai ramasese nimic din randuiala ostirii decat numele, iar leafa aceasta abia le ajungea sa traiasca, dar Theuderich le poruncise s-o treaca copiilor si urmasilor acestora. Pentru cersetorii care abia isi duceau viata in preajma bisericii apostolului Petru a randuit ca statul sa le dea in fiecare an trei mii de medimni de grau: toti acestia au primit sprijin pana ce a sosit in Italia Alexandru “Forfecuta”, caci acest om a hotarat fara nici o sovaiala sa le ia toate ajutoarele. Cand a aflat de lucurile acestea, Iustinian imparatul romanilor, a incuviintat fapta lui si l-a tinut pe Alexandru in si mai multa cinste decat inainte.”

Schimbări de ceremonial la curtea lui Iustinian

Procop., Hist. Arcana, 30. 21-34.

“Printre innoirile aduse de Iustinian si Teodora in conducerea statului sunt si cele ce urmeaza. Inainte vreme, cand sfatul batranilor se ducea la imparat, obisnuia sa se inchine in felul acesta. Unul dintre patricieni se pleca inspre partea dreapta a pieptului imparatului, care il saruta pe cap si il lasa sa plece, iar toti ceilalti indoiau numai genunchiul drept si apoi se indepartau; dar nu obisnuiau niciodata sa se inchine imparatesei. In schimb toti cati intrau la Iustinian si Teodora, pana si cei din treapta patricienilor, se aruncau repede cu fata la pamant, intindeau cat puteau mainile si picioarele, sarutau incaltamintea imparatului si imparatesei si apoi se ridicau. Teodora tine la aceasta cinste si nu se sfia deloc sa iasa in intampinarea solilor trimisi de persi sau de alti barbari si sa le dea daruri, ca si cum imparatia romanilor ar fi fost sub obladierea ei, lucru ce nu se mai intamplase de cand e lumea. Mai

inainte, cand vorbea cineva cu imparatul, ii zicea “imparate” si sotiei sale “imparateasa”, iar celorlalti dregatori dupa cinstea pe care o avea fiecare in clipa aceea. Dar cand ii era ingaduit cuiva un cuvânt cu unul din acestia doi si, venind vorba de imparat sau de imparateasa, daca nu incerca sa le zica “stapane” si “stapana”, iar unora dintre dregatori “robii lor”, un asemenea om trecea drept lipsit de invatatura si fara frau la limba: el pleca de acolo ca unul care a facut o greseala amarnica, deoarece a suparat pe cei care nu se cuvenea catusi de putin sa-i atinga.

In timpurile de mai inainte putini oameni si anevoie ajungeau in palatul imparatului; dar de cand au luat domnia acestia doi, conducatorii statului impreuna cu ceilalti dregatori stateau mereu in palat. Pricina era aceea ca altadata ei puteau imparti dreptatea si ascultau de legi dupa cum se pricepeau; dregatorii randuiau lucrurile potrivit datinilor, iar supusii nici nu vedeau si nici nu auzeau de silnicii si de aceea numai rareori il suparau pe imparat. Dar Iustinian si Teodora au luat toate treburile pe seama lor, pentru totdeauna, spre nenorocirea supusilor, si i-au silit pe toti sa se ploconeasca inaintea lor, ca cei mai din urma dintre sclavi. Aproape in fiecare zi puteai vedea toate tribunalele aproape goale de oameni, in schimb la curtea imparatului era o multime de lume, galagie, inghesuiala si pretutindeni o slugarnicie desavarsita. Cei care ii slujeau trebuiau sa stea acolo mereu la indemana, nedormiti si nemancati, toata ziua si o parte din noapte si isi macinau sanatatea: la atata ajunsese fericirea pe care pareau ca o dobandisera. Iar oamenii care nu stiau nimic de toate acestea se intrebau intre dansii: “Oare unde-s avutiile romanilor?” Unii raspundeau cu tarie ca toate se afla in mainile barbarilor, iar altii ziceau ca le-a inchis imparatul in camarile sale fara numar. Cand va parasi Iustinian lumea noastra ca om sau cand capetenia duhurilor necurate dintr-insul va pune un capat vietii sale pe pamant, atunci cei care vor mai trai intamplator in vremea aceea vor putea afla adevarul.”

Odoacru pune capăt autorității imperiale în Occident **Procop., Bell. Goth., I. 1. 1-11.**

“Deci în Libia le-a mers romanilor în felul acesta. Dar eu voi trece la războiul cu gotii și voi povesti mai întâi cele întâmplate gotilor și italiotilor înainte de acest război. Pe vremea când stăpâna în Bizanț Zenon, în apus se afla la putere Augustus, pe care românii îl numeau alintător Augustulus¹²⁵, deoarece capătase domnia încă de copil și conducea tatal sau Orestes¹²⁶, un bărbat cu multă pricepere. Cu câțiva timp mai înainte românii își făcuseră întâmplător aliați pe sciri, alani și alte câteva neamuri gotice, după ce le fusese dat să îndure din partea lui Alarih și Attila cele povestite de mine în cărțile de mai înainte. La ei, cu cât se înaltau toate ale barbarilor, cu atât scădea faima ostasilor romani; și sub falnicul nume de aliantă, erau stăpâniți și strămTORATI DE CĂTRE STRAINI; ACESTIA ÎI APASAU ȘI PE LANGA ALTE MULTE DATE DE BUNA VOIE, ÎN CELE DIN URMA CEREAU SĂ ÎMPARTĂ CU DÂNSII OGOARELE DIN ITALIA. ÎI PORUNCEAU LUI ORESTES SĂ LE DEĂ DIN ELE A TREIA PARTE; ȘI FIIND EL PEA PUTIN HOTARAT SĂ ÎNDEPLINEASCĂ ACEST LUCRU, REPEDE ÎL UCISERA. ERA PRINTRE DÂNSII UNUL CU NUMELE ODOACRU¹²⁷, CARE SLUJEA ÎNTE LANCIERII ÎMPARATULUI; ACESTA SE ARATA GATA SĂ LE FACA CELE DORITE, DACA EI Î-L AR ADUCE LA PUTERE. LUAND ASTFEL DOMNIA, ACESTA NU Î-A PRICINUIT ÎMPARATULUI NICI UN RAU, CI Î-A LASAT SĂ TRAIASCĂ MAI DEPARTE CA PERSOANA PRIVATA. ȘI ASTFEL, DANDU-LE BARBARILOR A TREIA PARTE DIN OGOARE, EL ȘI Î-A APROPIAT ÎN CHIP STATOMIC ȘI ȘI-A ÎNTARIT DOMNIA TIMP DE ZECE ANI.

Tot în acea vreme ridicarea armele împotriva romanilor și gotii, care locuiau în Tracia, ce le fusese daruită de către împărat. Ei se aflau sub conducerea lui Theuderih, un patrician ajuns în Bizanț la rangul de consul. Înțelegând și cumpanind bine lucrurile, împăratul Zenon îl sfătuia pe Theuderih să meargă în Italia, să se lupte cu Odoacru și să cucerească pentru sine și pentru goti domnia împăriei apusene. Căci pentru un om ca dansul, înalțat de altfel până la demnitatea de senator, ar fi mai bine să-l înfrunte pe tiran și să domnească peste romani și peste toți italiotii decât să ridice armele împotriva împăratului și să cada în asemenea primejdie.”

“Iar solii gotilor spusera: “Ati savarsit o nedreptate, romanilor, luand, cum nu trebuie, armele impotriva noastra, care va suntem prieteni si aliati. Vom aminti ceea ce credem ca si fiecare dintre voi stie. Gotii au pus stapanire pe pamantul Italiei fara sa-l ia cu sila de la romani, ci imparatul de atunci a fost rasturnat de Odoacru, care a rapit conducerea si a schimbat-o in tiranie. Zenon, care domnea atincu in imparatia de rasarit, voia sa-l razbune pe fostul imparat si sa scape aceasta tara de tiran, dar n-a putut infrange puterea lui Odoacru. L-a sfatuit deci pe conducatorul nostru Theuderih, care era gata sa asedieze si Bizantul, sa inceteze dusmania impotriva lui si sa-si aduca aminte de cinstea capatata de la dansul, deoarece acela ajunsese patrician si consul roman. Si l-a induplecat sa spele nedreptatea savarsita de Odoacru fata de Augustulus si sa stapaneasca in viitor tara, impreuna cu gotii, avand temei convenit si drept. Luand deci astfel domnia Italiei, am pastrat legile si felul de conducere nu mai putin decat oricare dintre aceia care au domnit vreodata acolo; iar de la Theuderih sau oricare altul, care a primit domnia gotilor, nu este nici urma de lege scrisa, ori nescrisa. Le-am pazit romanilor cu atata tarie evlavie si increderea in Dumnezeu, incat nici unul dintre italioti nu si-a schimbat pana in ziua de azi credinta, de voie sau de nevoie; iar fata de prefacerile petrecute la goti nu s-a luat nici o masura. De asemenea si lacasurile sfinte s-au bucurat de cea mai mare cinste din partea noastra, caci nimeni dintre cei fugiti in ele n-a fost separat vreodata de cineva; ci si-au pastrat fara intrerupere toate dregatoriile, pe care nu le-a avut nici un got impreuna cu dansii. Sau sa vina sa ne infrunte, cine crede ca nu vorbim potrivit adevarului. Ar mai putea adauga cineva ca gotii le-au ingaduit romanilor pana si dreptul de a primi in fiecare an numirea consulilor. Stand astfel lucrurile, atunci nu v-ati pus pentru Italia, *ravasita do barbarii lui Odoacru si indurand grozavii, nu o zidoua*, ci timp de zece ani; iar acum, dupa ce-am dobandit-o in lupta dreapta, ne incercati cu razboi, fara sa vi se cuvina cat de putin. Deci carati-va de aici, cu tot ce aveti si ce-ati mai putut

prada.” Velisarios¹²⁸ raspunse: “Ati fagaduit sa vorbiti putin si cu masura, dar ati cazut in vorba lunga, vecina cu laudarosenia. Zenon l-a trimis pe Theuderih sa lupte cu Odoacru, nu pentru ca acesta sa aiba domnia Italiei: caci de ce-ar fi schimbat imparatul un tiran cu altul? Ci pentru ca Italia sa fie libera si supusa imparatului. Iar daca vreti sa-mi cereti altceva, va las sa vorbiti”.

Justinian la capătul unor intrigi îi ordonă lui Velisarios retragerea din Italia

Procop., Bell. Goth. II. 30. 1-4.

“Cativa comandanti ai armatei romanilor, vorbind de rau pe Velisarios, il parara la imparat si-i uneltira vina de tiranie, fara sa i se fi convenit de loc. Imparatul, nu pentru ca ar fi fost induplecat de aceste invinuri, ci deoarece era zorit de razboiul cu persii, trimise indata dupa Velisarios, spre a porni cu oaste impotriva persilor. El porunci lui Bessas si lui Ioannes sa aiba grija de Italia impreuna cu ceilalti, iar lui Constantianus ii randui sa mearga din Dalmatia la Ravenna. Gotii, care locuiau dincolo de raul Pad si de Ravenna, auzind ca imparatul trimisese dupa Velisarios, la inceput socoteau faptul de neinteles, caci nu credeau niciodata ca Velisarios ar fi pretuit mai putin domnia peste Italia decat credinta fata de Iustinian. Dar cand aflara ca se fac pregatiri mari pentru plecarea lui, se intelesera intre ei, cati mai ramasesera acolo de neam curat, si se dusera la Ticinum, la Uraias, feciorul surorii lui Vittigis”.

Goții îi propun lui Velisarios calitatea regală

Procop., Bell. Goth. II. 30. 24-30.

“Astfel vorbi Ildibad, iar gotilor li se paru ca-i sfatuieste bine; ei trimisera in graba soli la Ravenna. Venind in fata lui Velisarios, ii amintira de intelegerea cu ei si-l mustrara pentru calcarea fagaduintelor, numindu-l sclav, care se supune de bunavoie, si ocarandu-l ca nu-i e rusine sa aleaga sclavia in locul domniei; dupa ce-i spusera multe de felul acesta, il chemara la domnie. Il incredintara ca ar fi venit asa, de bunavoie, si Ildibad, pentru a pune purpura la picioarele sale si a i se inchina lui

Velisarios, regele gotilor si italiotilor. Astfel vorbira solii, crezand ca omul nu va sta pe ganduri si va fi momit indata de titlul de rege. Dar el le raspunde lamurit, fara ca ei sa se astepte, ca niciodata, atat cat va trai imparatul Iustinian, Velisarios nu se va inalta pana la titlul de rege. Auzind acestea, ei se retrasera in graba si vestira totul lui Ildibad. Velisarios lua calea spre Bizant; iarna era pe sfarsite si se inchei al cincilea an al acestui razboi, pe care l-a descris Procopius”.

Sozomenos, Historia Ecclesiastica¹²⁹

Incercarea de uzurpare a lui Vetranion

Sozomen, HE, IV. 4

“[...] Imparatul se duse cu trupele sale spre Iliria si ajunse la Sirmich, unde Vetranion se dadu prins printr-o intelegere facuta intre ei. Soldatii care il proclamaseră imparat schimbându-si deodata dispozitiunea si salutand numai pe Constantius singur in aceasta calitate, el recunoscua ca e tradat, se arunca la picioarele lui Constantius si-i ceru iertare. Acest principe il dezbraca de semnele autoritatii, il reduce la o stare simpla, ii asigura venituri si-l sfatui sa traiasca in liniste, fara a mai vroi într-o varsta foarte inaintata, sa se mai ocupe cu treburile guvernământului. Apoi trimise o puternica armata in Italia contra lui Magnentius. In fine, el declara pe Gallus varul sau Caesar si-i porunci sa se duca in Siria spre a pazi fruntariile despre Orient”.

Iulianus Augustus

Sozomen, HE, V. 1.

“Cu toate acestea Iulian batu pe popoarele ce locuiesc pe tarmurile Rinului, ucise un mare numar si facu multi prizonieri. Aceasta victorie, marindu-i renumele sau si blandetea naturii sau, castigandu-i iubirea soldatilor, ei il proclamara de imparat. *In loc de a-si da osteneala sa faca pe Constantius ca sa fie dispus pentru aprobarea acestui fapt, el schimba pe ofiteri si arata la toti scrisorile prin care acest imparat invitase pe straini sa intre pe pamanturile imperiului spre a-i da ajutor contra lui Magnentius.*

Dupa aceasta el schimba deodata religiunea si, in timp ce marturisise ca vrea sa fie crestin, el se declara suveran pontifice, intra in templurile paganilor, aduse jertfe si se sili sa convinga pe supusii sai de a-i urma pilda sa. Fiindca era teama ca persii sa nu faca navalire pe pamantul romanilor si fiindca Constantius se dusese in Syria spre a se opune planurilor lor, Iulian crezu ca ar putea fara greutate sa se faca stapan pe Illiria si spre acest sfarsit se apropie de ea, sub pretext de a merge sa faca scuzele sale imparatului, pentru ca primise fara consimtamantul sau semnele autoritatii suverane. Se zice, ca atunci cand ajunse la fruntaria Illiriei, viile se aratara incarcate de struguri verzi, desi timpul culesului viilor se trecuse si ca Pleiadele (constelatiunea de sase stele) apusesera si ca a cazut pe el si pe suita sa o roua ale carei picaturi aveau semnul unei cruci. El considera strugurii ca o buna prezicere si atribui intamplarii caderea acesrei roua. Altii crezura, ca acei struguri verzi insemnau, ca Iulian va fi lovit de o moarte grabnica, iar crucele formate prin picaturile de roua insemnau, ca religiunea crestina vine din cer si ca nimenea nu e care sa nu fie obligat de a o adopta. Cat pentru mine sunt convins, ca acei ce considerau aceste doua intamplari ca preziceri funeste lui Iulian, nu se inselau deloc si ca timpul a aratat adevarul credintii lor. Deci Constantius afland, ca Iulian se indrepta contra lui in fruntea trupelor sale, renunta la expeditia contra persilor si porni spre a se reintoarce la Constantinopol. Insa reintorcandu-se muri la Mopsucrene intre Cilicia si Cappadocia. El a trait patruzeci si cinci de ani, domni treisprezece ani cu Constantin parintele sau si douazeci si cinci dupa moartea sa. Iulian care inca de mai dinainte era stapan al Traciei, intra in Constantinopol, unde fu proclamat imparat. Paganii ziceau, ca ghicitorii si demonii ii prezisera aceasta schimbare de noroc si moartea lui Constantius, mai inainte de a pleca el din Gallia si il sfatuisera sa intreprinda aceasta expeditie”.

Practica religioasă a lui Iulian

Sozomen, HE, V. 17.

“[...] Cu toate acestea el punea in miscare tot felul de viclesuguri pentru a atrage pe supusii sai la superstitia paganismului, si mai cu seama pe cei mai insemnati barbati de razboi, pe care se silea sa-i castige atat prin el insusi, cat si prin ofiterii lor. Spre a-i obisnui in toate la cultul zeilor, el facu iarasi vechea forma a steagului, caruia am vazut ca Constantin ii daduse forma crucii. El porunci sa se zugravesca alaturi de portretul sau, cand un Jupiter ce iese din nor si care-i prezinta sau coroana, sau haina de purpura, cand un Marte sau un Mercur, care au ochii atintiti asupra lui si care se par ca marturisesc prin privirile lor, stima ce ei au de elocinta sa sau de stiinta sa in arta razboiului. El uni astfel icoanele zeilor cu a sa, spre a sili pe popoare sa-l adore sub pretext de a-i da lui onorurile ce-i erau cuvenite si spre a sustrage omagiile si un cult suveran al religiunii, sub aparenta unui vechi ordin de politie. El crezu, ca daca ei il vor asculta in aceasta privinta, ar fi cu mult mai supusi in toate celelalte si daca ei ar avea cutezanta sa nu-l asculte, atunci va avea motiv sa-i pedepseasca si sa-i trateze ca calcatori de legi si ca inamici declarati ai statului si principelui lor. N-au fost decat un mic numar de persoane care patrundand intentiunea sa, refuzara sa salute portretul sau dpua obicei si care si fura pedepsiti. Ceilalti umara vechiul obicei din simplitate sau din ignoranta.”

Aclamarea imperială a lui Jovian

Sozomen, HE, VI. 3.

“Dupa moartea sa autoritatea suverana fu data lui Jovian printr-un comun acord al soldatilor. El deocamdata o refuza, protestand ca e crestin. Dar cand soldatii stiura, ca religionea sa era cauza refuzului sau, ei strigara ca si ei erau de aceeași religione ca dansul. Gravitatea pericolului in care slabiciunea lui Iulian pusese soarta imperiului si lipsa de care suferea armata intr-o tara inamica obligara pe Jovian sa faca pace cu persii si a le lasa cateva tari ce depinsesera odinioara de romani”.

Aclamarea imperială a lui Valentinian Valentinian îl contestă pe Valens la imperiu

Sozomen, HE, VI. 6.

“[...] Când armata ajunsese la Niceea, cetate în Bithynia, ea proclama pe împăratul Valentinian, om de inimă și capabil de a comanda. [...] După ce a îmbrăcat semnele puterii suverane, soldații strigăra, ca trebuie să aibă un coleg pentru a o împărți cu el. El le spuse însă: De voi depindea să mă proclamați; însă după ce m-ați proclamat, nu mai depinde de voi, ci de mine de a face ceea ce propuneți. Fiti liniștiți, cum trebuie să fie supușii și eu voi porunci ca suveran, ceea ce voi crede de cuviință. După ce a respins astfel propunerea soldaților, el se duse la Constantinopol, declară pe fratele său împărat și dându-i Orientul pentru partea sa, el își rezerva partea ce se întinde spre Occident și de la Iliria până la Africa.”

Uzurparea lui Procopius

Sozomen, HE, VI. 8.

“Catolicii ar fi avut fără îndoială în acel timp o persecuțiune mai crudă, dacă Procopius n-ar fi provocat un război civil și dacă ridicând în puțin timp o mare armată n-ar fi mers contra lui Valens. Acest împărat luându-se la luptă cu dansul aproape de Nacolia cetate din Siria, îl prinse viu prin trădarea lui Agilon și a lui Gomoar, capitani din partidul său și-i omorâra pe câte trei cu o crudă moarte. Căci se spune că el porunci să taie cu feraștrăul pe acești doi capitani, deși le jurase prietenie nestramutată, iar pentru Procopius porunci cu amândouă coapsele de ramurile a doi arbori, ce le plecase anume și când le lasă, ele își reluă starea lor naturală și-l sfâșiara în două”.

Ascensiunea imperială a lui Valentinian II

Sozomen, HE, VI. 36.

“[...] Șase zile după moartea sa, fiul său cel mai tânăr care avea același nume cu dansul, fu proclamat împărat de către soldați și puțin după aceea proclamăția sa fu autorizată prin consimțământul lui Valens și al lui Gratian, deși deocamdată ei

gasisera rau, ca soldatii sa fie intreprins de a o face fara dansii.”

Theodosius Augustus Sozomen, HE, VII. 2.

“Reflectand, ca pe de o parte era absolut necesar de a se opune navalirilor barbarilor, care pustiau Tracia si Illyria si ca pe de alta parte afacerile din Occident reclamau prezenta sa, spre a preveghea la apararea Galliei, care era atacata de germani, el alege la Sirmich pe Teodosius spre a-l asocia la imperiu. El era dintr-o ilustra familie din Spania, din imprejurimile Pyrineilor si castigase o atat de mare reputatie in razboaiele precedente prin prudenta sa si prin valoarea sa, incat mai inainte de a fi avut in maini puterea suverana, il judecasera demn de a o poseda.”

Magnus Maximus intră în Italia Sozomen, HE, VII. 13.

“Imparatul Gratian, fiind ocupat in acel timp de a o face razboi germanilor, Maximus pleca din Britannia cu scopul de a uzurpa suverana putere. Valentinian fiind inca foarte tanar, Probus prefectul pretoriului si care fusese consul, guverna sub numele sau in Italia si avea singur conducerea afacerilor.

Iustina, mama imparatului Valentinian, principesa foarte alipita la vederile lui Arie¹³⁰ si foarte favorabila partidului sau facu intristatoare neajunsuri lui Ambrosius¹³¹, episcopul de Milan si tulbura foarte mult pacea bisericii prin novismurile ce vroia sa introduca in biserica in prejudiciul credintei sinodului din Niceea¹³² si prin sfortarile ce facea spre a deveni victorioasa decizia episcopilor adunati la Rimini. Fiindca Ambrosius nu putea suferi aceasta intreprindere, fara sa i se opuna din toata puterea sa, ea avea contra lui o furioasa manie si se planse imparatului, fiul sau, ca nu-i da respectul ce-i datora. Valentinian crezand ca nu e nimic decat adevarul in aceasta plangere a imparatesei, mama sa, vroi s-o razbune si pentru acest sfarsit trimise sa inconjure biserica cu soldati. Ei intrara fara greutate in launtru si scotand afara pe Ambrosius, vroiau sa-l duca in exil, cand poporul alerga cu

multimea, era gata a se expune la moarte pentru apararea sa. Iustina infuriata de o manie mai violenta ca niciodata, se hotara de a sustine intreprinderea sa prin puterea unei legi si trimise sa cheme pe Benivole secretarul si-i porunci de a compune o lege pentru confirmarea deciziunilor sinodului din Rimini. [...] Pe cand Iustina medita cum sa faca sa se execute aceasta lege cruda, sosi un curier, care aduse noutatea, ca Gratian fusese asasinat prin tradare, de catre Andragatius¹³³, capitan al garzii lui Maximus. Acest tradator punandu-se in scaunul inchis al imparatesei trimise sa spuna imparatului ca se afla pe drum. Acest tanar principe, care era de curand insurat, si care iubea cu pasiune pe imparateasa, femeia sa, nepazindu-se de nici o cursa, trecu raul in graba, cazu in mainile lui Andragatius si fu ucis miseleste in al douazeci si patrulea an al varstei si al cincilea al domniei sale. O intamplare atat de stranie ca aceea facu pe Iustina sa uite mania ce concepuse contra lui Ambrosius. Maximus cu toate acestea ridicand o mare armata de britanni, de galli, de germani si de alte natiuni trecu in Italia sub pretext de a impiedica sa nu se faca nici o schimbare de doctrina, nici in disciplina bisericii; insa in fapt in scop de a risipi banuielile ce putea sa aiba, ca el aspira la tiranie si de a se sili sa convinga ca suverana putere ii era data prin autoritatea legilor si prin consimtamentul popoarelor, fara ca el sa fi intrebuintat vreo violenta spre a o obtine. Valentinian consimti in a asculta de nevoile timpului pentru ca sa ia semnele si podoabele imperiului si fugi totusi la Thessalonic cu Iustina mama sa si cu Probus, prefectul pretoriului”.

Theodosius pune capăt uzurpării lui Magnus Maximus Sozomen, HE, VII. 14.

“Pe cand Teodosius se pregatea la razboiul ce hotarase in contra lui Maximus, i se nascu un fiu, care fu numit Honorius¹³⁴. Cand pregatirile sale fura ispravite, el pleca din Constantinopol, unde lasa pe Arcadius¹³⁵, fiul sau. Trecand prin Thessalonic, vazu acolo pe Valentinian si nu primi, nici nu refuza ambasada lui Maximus, ci fara sa-si explice intentiile sale, se duse spre Italia, in fruntea armatei. [...] Cu toate acestea Teodosius intrand in Italia,

fiecare raspandi felurite zvonuri atingatoare de succesul armelor sale. Intre arieni se zicea, ca cea mai mare parte din armata sa fusese taiata in bucati si ca el cazuse viu in mainile lui Maximus. Si ca si cum aceasta noutate ar fi fost sigura, ei se dusera cu mana armata sa dea foc casei lui Nectarius¹³⁶, de ura ca el se afla in posesiunea bisericilor. Cu toate acestea planurile imparatului reusira foarte cu fericire; caci soldatii lui Maximus il prinsera si fie ca se temeau de puterea lui Teodosius, sau ca ar fi fost corupti prin bari, ei il ucisera. Andragatius cum auzi de moartea sa, se arunca cu armele sale intr-un fluviu unde a pierit. Razboiul sfarsindu-se astfel si moartea lui Gratian razbunata, Teodosius intra in Roma in triumf cu Valentinian si stabili acolo cu atat mai usor o foarte buna randuiala in afacerile bisericii, cu cat imparateasa Iustina, care le tulburase, murise”.

Uzurparea lui Eugenius

Sozomen, HE, VII. 22.

“Pe cand Teodosius facea pe popoarele din Orient sa se bucure de o profunda pace prin intelepciunea guvernarii sale, si se aplica necontenit a da lui Dumnezeu respectele si omagiile sale, sosi stirea, ca Valentinian fusese sugrumat. Unii spuneau, ca eunucii ii procurasera aceasta moarte dupa indemnul celor mari si mai cu seama a lui Arbogast, capitanul militiei, de ura ca acest tanar principe incepea sa imite virtutile parintelui sau si a governa intr-un mod, care displacea foarte mult celor rai, altii spun ca el se ucise insusi de necaz, ca rudele sale nu-i permiteau sa faca aceea ce el vrea si ca-l opreau prin autoritatea lor, cand in ardoarea tineretii urma impulsul patimilor sale.

Se zice, ca el era bine facut, de un bun naturel si ca daca ar fi trait pana la varsta de barbat, ar fi devenit foarte capabil de a comanda bine si in zel pentru dreptate. Dar in fine, cu toate aceste bune dispozitii, el muri in modul tragic dupa care am spus.

In timpul acela Eugenius, barbat care nu facea in mod sincer profesie de religie crestina, se hotara de a uzurpa autoritatea absoluta si lua in public podoabele sale. Se zice, ca el fu indemnat

la aceasta intreprindere prin discursurile unor persoane care se amesteca de a prezice viitorul si care consultau pentru acest sfarsit maruntaiele animalelor si stelele. Unii din cei dintai ai curtii erau foarte cedati la aceasta superstitie si intre altii Flavianus¹³⁷, prefectul pretoriului, barbat invatat in stiinte, inteligent in conducerea afacerilor si care era in reputatie ca a invatat toate mijloacele de a prevedea viitorul. Acesta a fost care convingand pe Eugenius, ca el era destinat la imperiu prin oranduiala destinelor si ca indata ce va excela acolo religia crestina va fi desfiintata, il hotara sa ia armele. Eugenius magulit de aceasta speranta ridica trupe si lua in stapanire Alpii Iulieni, care nu prezinta decat o trecere foarte stramta spre a intra in Italia. Teodosius temandu-se de succesul acestui razboi si nestiind daca trebuia sa mearga sa atace pe Eugenius sau sa-l astepte, se hotara de a consulta asupra acestei indoielei pe Ioan, pustnicul din Tebaida, care precum am spus, era in reputatie de a cunoaste viitorul. El trimise deci in Egipt pe un eunuc numit Eutropius, barbat de o fidelitate incercata, sau spre a-i aduce pustnicul, de ar fi posibil, sau spre a-l consulta cel putin asupra acestui razboi. Pustnicul se scuza de a merge la Teodosius, insa ii spuse prin eunuc, ca el va castiga victoria si va omora pe inamicul sau, dar ca in curand va muri si el insusi in Italia. Intamplarile au confirmat adevarul acestei preziceri”.

Exemplu de politică stiliconiană

Sozomen, HE, IX. 4.

“[...] Stilicon¹³⁸, general al trupelor lui Honorius fiind banuit ca a avut planul de a face pe Eucherius¹³⁹ fiul sau imparat in Orient, fu ucis la Ravenna de catre soldati. Avand mai dinainte contra ura generalilor trupelor lui Arcadius, el se silise de a arunca samanta dezbinarii intre ambele imperii. Obtinand pentru Alaric¹⁴⁰ seful gotilor comandamentul trupelor lui Honorius, el il sfatuise de a lua in stapanire Illyria si trimitand acolo pe Iovius¹⁴¹, prefect al pretoriului, promisese de a se duce acolo spre a reduce aceasta provincie sub ascultarea stapanului sau. Alaric plecase apoi dintr-un loc intre Dalmatia si Pannonia si se dusesese in fruntea gorilor in

Epir si dupa ce se oprise acolo catva timp, se reintorsese in Italia fara a fi facut nimic. Honorius avusese planul de a face o calatorie la Constantinopol dupa moartea lui Arcadius fratele sau, pentru a da lui Teodosius¹⁴² ofiteri buni, care sa vegheze la conservarea autoritatii sale. Insa in timpul cand el era gata de a pleca, Stilicon il intorsese de la aceasta demonstrandu-i, ca prezenta sa era necesara in Italia, pentru a se opune intrigilor lui Constantin¹⁴³, care se sforta de a uzurpa in Arles suverana putere. Luand dupa aceea unul din steaguri, el pleca in fruntea a patru legiuni, cu scrisori de la imparatul spre a merge sa faca razboi in Orient. Insa zvonul raspandindu-se ca el conspirase contra imparatului si hotarase de a inalta pe fiul sau Eucherius pe tronul de Constantinopol, soldatii se revoltara si-l ucisera la Ravenna si ucisera cu dansul pe prefectul pretoriului de Italia si pe prefectul pretoriului de Gallia, pe principalii comandanti si pe primii ofiteri ai curtii. Iata in ce mod se sfarsi acest barbat, care castigase o putere mai absoluta ca nimeni altul si-si atrasese respectul si ascultarea romanilor si a strainilor. Eucherius fiul sau fu tovarasul nenorocirii sale si pieri in acelasi mod ca si dansul”.

Attalus, împărat marionetă

Sozomen, HE, IX. 8.

“El trimise de doua ori episcopi in misiune pentru aceasta chestiune si neputand obtine nimic, se intoarse la Roma, o asedie iarasi si facandu-se stapan al Portului, constranse pe locuitori sa dea suverana putere lui Attalus¹⁴⁴, guvernatorul lor. Principalele demnitati fiind distribuite celor mai considerabili ai cetatii, Alaric fu declarat general al tuturor trupelor, atat de infanterie, cat si de cavalerie si Ataulf¹⁴⁵ frate al femeii sale, sef al cavaleriei domestice. Attalus adunanad senatul tinu un discurs foarte lung si compus cu multa arta, prin care el promise nu numai a da acestei companii *vochoa sa splondoaro, ci si do a supuno Egiptul si cololalto provincii* din Orient Italiei. Iata excesul de vanitate, unde aduce pe acest om, care n-avea sa posede nici un an intreg numele de suveran. Lasandu-se sa fie inselat prin promisiunea ce vrajitorii ii facuse,

ca el va reduce Africa sub puterea sa fara a se expune la razboi, el nu vroi sa urmeze opinia lui Alaric, care-l sfatuise sa trimita oarecare trupe la Cartagina pentru a se desface de ofiterii lui Honorius, la caz cand ei ar face vreo rezistentă, nici a crede pe Ioan capitanul ofiterilor, care-i propusese de a da lui Constant, ce hoatarase de a-l trimite in Africa, un edict facut sub numele lui Honorius, prin care dregatoria de general al trupelor din aceasta provincie fu ridicata lui Heraclion¹⁴⁶. Poate ca aceasta mestesugire ar fi reusit in acea tara, unde nu aveau nici o cunostinta de intreprinderea ce Attalus facuse de a lua in stapanire autoritatea suverana. Insa, de indata ce Constant plecase spre Africa, Attalus ce nu credea nicidecum ca aceasta provincie nu va putea suferi jugul dominatiei sale, dupa cum vrajitorii il asiguraseră, duse armata sa spre Ravenna. Indata ce zgomotul se raspandi ca el sosise la Rimini in fruntea unei armate compuse, atat de romani, cat si de straini, Honorius il recunoscă de imparat si consimti sa imparta cu el autoritatea suverana. Insa, Attalus refuzand cu mandrie de a imparti autoritatea pe care el voia sa o posede singur, trimise sa spuna lui Honorius sa-si aleaga o insula, sau un alt loc, unde sa traiasca ca particular si sa pastreze totusi podoabele imperiului. Afacerile lui Honorius fiind reduse la o stare atat de deplorabila, incat avea corabii pregatite spre a fugi si sa mearga spre a-i cere protectia imparatului de Orient, nepotul sau, patru mii de oameni sosira de acolo chiar in noaptea aceea la Ravenna. [...] Alaric recunoscand, ca cerul era contra lui Attalus si ca el nu putea mai mult fara pericol sa se indaratniceasca de a-l mentine pe tron, trata cu Honorius spre a-l detrona. Adunandu-se deci toti in afara de cetate, Attalus arunca jos podoabele imperiului, iar principalii sai ofiteri descinsera branele lor. Honorius le ierta trecutul si le pastra dregatoriile lor. Attalus nu crezu totusi ca poate trai in siguranta intre romani si se retrase cu fiul sau pe langa Alaric”.

Uzurparea lui Constantin III

Sozomen, HE, IX. 11.

“Ingrijirea ce Dumnezeu avea de a proteja pe Honorius se arata atunci foarte vazut, in modul in care fura risipite intreprinderile ce mai multi facura in Occident, contra autoritatii sale. Unii fura prinsi prin intamplari neprevazute. Altii pierira prin gelozia si prin armele acelora ce conspirasera ca dansii la ruina stapanirii legitime. Soldatii revoltandu-se in Britannia, proclamara pe Marcus de imparat. Insa acest Marcus fiind ucis, ei alesera pe Gratian si acest din urma fiind de asemenea ucis de catre ei insisi, dupa patru luni, ei alesera pe Constantin, in credinta, ca din cauza numelui sau, el va ramanea in o posesiune tare si statonica a imperiului. Ei alesesera si pe alti cativa pe acelasi temei. Constantin trecand din Britannia in Bolonia, cetate maritima din Gallia, el atrase in partea sa pe soldatii care erau atat in Gallia cat si in Aquitania si supuse ascultarii sale pe popoarele ce se intind pana la Alpii Cottieni. Apoi trimise in Spania pe Constant¹⁴⁷, fiul sau cel mai mare, pe care-l decalarase Caesar si pe care mai pe urma facu sa-l declare imparat. Constant facandu-se stapan pe aceasta provincie, stabili acolo guvernatori si comanda sa i se aduca Didymus si Verinianus rude ale lui Honorius, ferecati in lanturi. Ei erau in rea intelegere de mult timp. Insa se impacara cand ei se vazura expusi la aceeasi primejdie; unira trupele lor ce nu erau compuse decat din tarani si din sclavi, carora le daduse arme, se luara la lupta in Portugalia cu soldatii ce trimisese Constant spre a-i prinde si ucisera din ei un mare numar.

Synesios din Cyrene¹⁴⁸

Synesios, De Regno

“Intr-adevar a veghea puterea la care un singur om, regele, poate sa ajung inseamna a te indrepta pe cel mai scurt drum spre restaurarea tuturor vetrelor, tuturor cetatilor, tuturor popoarelor, mici sau mari, apropiate sau indeprtate care toate trebuie sa simta sufletul principelui oricare ar fi ele (...)

In mormantul sau nu i-a luat cu sine puterea, v-a lasat un

imperiu de netagaduit, sa-l aparati cu puterea voastra (...)

Nu numarul supusilor il face pe rege mai presus decat un tiran: caci nu numarul oilor face staulul ci macelarul care-i duce animalele la taiere cu scopul de a da altora de mancare.

Cel care accepta sa primeasc binele din partea celui care guverneaza, care consimte la suferinta pentru a-i face (pe supusi) sa evite suferinta, care infrunt pericolele pentru ca ei sa traiasca fara griji, care vegheaza si se adapa din griji pentru ca noptile si zilele lor sa fie lipsite de necazuri, acest om este un adevarat pastor daca conduce turme de oi, rege daca ocrmuieste oameni. Tirania nu este altceva decat forma morbida a inegalitatii (...), legea este conduita regelui, conduita tiranului face legea (...)

Mila trebuie sa constituie prima piatra, soclul pe care se ridic statuia voastra. Niciodata furtuna nu o va sfarma daca se sprijina pe un asemenea soclu. Ea va fi preamrita odata cu tine, in toate locurile, locul sau adevarat este pe culmi. In aceste conditii spun ca trebuie ca sub conducerea lui Dumnezeu, regele sa-si exercite demnitatea de rege mai inti asupra sa si sa-i impuna sufletului sau o putere absoluta (...)

Iata, desigur, prima calitate esentiala a unui rege, sa domneasca asupra lui insusi, sa subordoneze ratiunii purtarea animalic, sa judece cat de nepotrivita este sa comande milioane de oameni ramanand el insui sclavul lucrurilor celor mai nedemne, al placerii, al durerii si al tuturor altor monstri de acelasi fel care-si gasesc loc in suflete.

Odata atins acest scop, regele, depindu-se pe sine va vorbi cu rudele sale apropiate si primii si prieteni i n tovarasia lor, va cunoaste interesele de stat. Dar el nu va da acest titlu de prieteni n joaca, abuzind asupra termenului, ca cei care vor sa micoreze asprimea adevaratului lor despotism prin bunvointa excesiva a unui apelativ mincinos.

El va fi cu totul opus tiranilor care dau prilej frumosului dicton: "Departa de Zeus si de tunetul sau..."

Pentru a reveni la rege acesta din urma stie bine ca este vointa lui Dumnezeu de a fi singur (in putere), de a fi in virtutea

caracterului (puterii sale) asezat deasupra tuturor supusilor sai; un om, totusi, care comanda unei multimi de oameni asemanatori lui si care in mod normal nu poate sa se ingrijeasca de toate. De aceea, pentru a inlatura aceasta greutate fireasca, el isi apropie foarte mult prietenii si astfel isi multiplica propriile posibilitati. Acest lucru fiind facut, el poate vedea cu ochii tuturor, auzi cu urechile tuturor si sa aiba sfatul tuturor, dandu-le o unitate (...)

Trebuie vegheat cu cea mai mare atentie si trebuie folosite toate mijloacele de care se poate dispune la Curte pentru a se stavili patrunderea vicleniei de a lingusi, care imprumuta nfiarea prieteniei. Ea singura, in ciuda vigilenei garzilor, face din regat partea sa. Ea se strecoara dac nu o izgonesti departe, pana in adincul palatului punand stapnire pe ceea ce regii au mai de pret sufletul lor insusi. Atasamentul regilor fata de prietenii sai nu este cea mai mica virtute a unui rege. Acest merit a facut ca Cyrus cel Mare sa fie cunoscut de Agesilaos cel mai renumit rege la greci si la barbari. Asadar, regii isi vor fauri propria comportare si vor inceta sa hotrasca mpreama cu prietenii, dar pentru transpunerea in fapte (a hotarnii) au nevoie de multe brate (...)

Pe langa prietenii sai, el va face ca si soldatii sa beneficieze de prezenta sa printre ei. Va inspecta trupele, armele si caii. Va face calarie alaturi de calareti, curse alaturi de infanteristi, exercitii grele impreuna cu hoplitul, va manui scutul cu soldatul inarmat cu scut si va lua parte la aruncarea sulitelor de catre soldatii de elita si luand parte la exercitiile lor, va castiga, din partea fiecaruia dintre ei, prietenia lor.

Abia de atunci el va putea pe buna dreptate sa-I numeasca in cuvantarile sale camarazi, atunci ei il vor recunoaste si vor adeveri ca denumirea data corespunde realitatii.

Nimeni nu va putea nesocoti pe monarh, cata vreme faptele si gesturile sale sunt publice fiecare ureche va prinde zgomotul celei mai mici actiuni ale sale si rezultatul acestui fel de a se purta multiplica ocaziile oferite soldatilor, de a-si admira suveranul si de a le trezi in inimile lor un atasament viu, deosebit, fata de persoana sa”.

Synesios, De Regno .

“Cyrene m-a trimis la tine pentru a-ti incorona capul cu cununa de aur si a-ti umple sufletul de filozofie; Cyrene, cetate greaca, nume antic si venerabil, de mii de ori cantata de potii de altadata; azi o imensa ruina, saraca si umila, cere regelui ei sprijinul pe care se pare ca-l merita acest trecut de prestigiu.

Targurile puternice ca si cetatile, popoarele, natiunile si continentele se bucura de providenta ta regala, de sprijinul tau clarvazator, pe care Dumnezeu insusi, intruchiparea tuturor lucrurilor, a transmis-o imaginii providentei sale, caci vrea ca lucrurile de aici de pa pamant sa fie dupa chipul lumii supranaturale. El este asadar prietenul Marelui Rege, celui care, purtand aici pe pamant acelasi nume fara a-si dezice menirea, ori de cate ori se va ivi o situatie placuta lui Dumnezeu (...)

Tie, rege, datoria iti impune de a nu pierde din prestigiul care ti-a fost hotarat sa nu dezonozezi titlul de rege pe care-l detii ca si El, sa te alaturi acestui model, luandu-l de exemplu in opera de binefacere fata de cetatica si daruirea fericirii asupra fiecaruia dintre supusii tai.

In felul acesta putem cu deplin temei sa-ti acordam titlul de Mare Rege, nu din respect fata de traditie, sau de supunerea interesata, nici din interesul de a-ti indeparta mania, ci in virtutea asentimentului izvorand din convingerea noastra profunda, facand din limba noastra, ce nu cunoaste ce este minciuna, expresia gandirii noastre”.

Theodoret din Cyr

Historia Ecclesiastica¹⁴⁹

Imaginea creștină a unui împărat păgân -Iulian

Theodoret din Cyr, HE, III. 3. 1. - 5 “La fel au fost si faptele din prima lui varsta cu cele din a doua varsta. Cand Constantius a plecat spre Apus (caci acolo il chema razboiul contra lui Maxentius) a proclamat ca Caesar pentru partea de Rasarita Imperiului pe Gallus, care era drept-credincios si care a ramas asa pana la sfarsitul

vietii. Atunci Iulian si-a alungat din suflet sentimentul de teama ce-i folosise mult, a prins curaj, cum nu trebuia, si a nazuit si el spre sceptrul imperial.

2. Pentru aceasta a colindat prin Grecia si a consultat oracole si ghicitori, urmarind sa afle daca se va intampla ceea ce el dorea. Astfel, a intalnit un om care s-a oferit sa-i prezica aceasta. Acest om l-a dus pe Iulian intr-una din capistele idolesti, l-a asezat sa stea inlauntrul altarului secret si apoi a chemat pe demonii cei inselatori. 3. Cand au aparut acestia, cu o infatisare inspaimantatoare, fiind cuprins de frica, Iulian a facut semnul crucii pe frunte. Insa diavolii, vazand chipul biruintei domnesti (crucii) si dandu-si seama de infrangerea lor, au disparut indata. 4. Iar acel sarlatan, intelegand cauza fugii lor, l-a mustrat pe Iulian, care si-a marturisit insa frica si totodata a spus ca admira puterea crucii. Demonii au fugit, caci nu au suferit sa vada chipul crucii.

“Sa nu crezi aceasta, o iubituie, a zis sarlatanul, caci demonii nu s-au inspaimantat, cum crezi tu, ci au plecat pentru ca au detestat ceea ce tu ai facut”.

5. Inseland astfel pe acest nenorocit (Iulian) acest ghicitor sarlatan l-a initiat in misterele pagane si l-a umplut de intinaciune. Asadar, dorinta de imparatie l-a golit de credinta pe acest nenorocit”.

Alegerea lui Iovian ca împărat

Theodoret din Cyr, HE, IV. 1. 1. - 4 “Dupa uciderea lui Iulian s-au adunat conducatorii armatei, cu prefectii si s-au sfatuit cine sa ia conducerea imperiala si sa salveze armata din tinutul dusman si totodata sa reintareasca imperiul romanilor, care acum era pe muchie de cutit (in pericol), cum se spunea, din cauza curajului nebunescal celui mort (Iulian).

2. In timp ce acestia discutau aceste chestiuni, armata s-a strans intr-un loc si a cerut pe Iovian ca imparat. Acesta nu era nici comandant de oaste si nici din cei cu gradul urmator acestora, dar era un barbat distins si stralucit, cunoscut pentru multe calitati.

Intr-adevar, era dezvoltat trupeste, avea maretie sufleteasca

si se obisnuise sa se distinga in razboaiele si in luptele cele mai grele. 3. A vorbit cu curaj si nu s-a temut de puterea tiranului (Iulian), ci s-a asemanat cu martirii Mantuitorului nostru, in ce priveste ravna suflteasca.

Atunci generalii, socotind ca alegerea armatei este o hotarare divina, l-au adus pe acest barbat distins intru toate in mijlocul lor, au construit in graba o tribuna si l-au asezat pe ea. 4. Dupa ce i-au dat toti onorurile imperiale si l-au proclamat August si Caesar, acest barbat admirabil, folosind obisnuitul sau curaj de a spune adevarul, nu s-a temut nici de comandanti, nici de aplecarea spre lucruri mai rele ale soldatilor.”

Valentinian și Valens, Augusti

Theodoret din Cyr, HE, IV. 6. 1.-4 “Desigur, cand soldatii au aflat despre sfarsitul neasteptat a imparatului Iovian, l-au plans ca pe un parinte, care i-a parasit si au propus ca imparat pe acel Valentinian, care lovise cu mana pe ingrijitorul templului si care fusese trimis departe, intr-o fortareata. Acesta se distingea nu numai prin curaj ci si prin intelepciune si cumpatare, prin spirit de dreptate si prin inaltimea staturii sale (fizice).

2. Valentinian avea o infatisare asa de imperiala si era plin de maretie incat, atunci cand armata a incercat sa-i proclame un asociat la imparatie, el a spus ceea ce se repeta de toti: “Voi, soldatilor, a trebuit, cand nu a existat imparat, sa-mi dati fraiele imperiului dar dupa ce am primit puterea imperiala, eu am acum dreptul sa ma preocup de preburile publice si nu voi”.

3. Soldatii au admirat si le-a placut aceste cuvinte si s-au supus ordinelor acestuia.

Valentinian a chemat pe fratele sau Valens din Pannonia, ceea ce nu trebuia, pentru a si-l face asociat la imparatie, cand acesta inca nu aderase la deosebirea dogmelor (erezie) si i-a dat sceptrul (autoritatea imperiala) peste Provincia Asiei si inca a Egiptului, iar el si-a pastrat Europa. 4. Apoi a plecat in Occident si a invatat toata buna observare a legilor, incepand de la propovaduirea dreptei cinstiri a lui Dumnezeu”.

Theodosius cooptat la imperiu

Theodoret din Cyr, HE, V. 6. 1.- 3 “Ramanad aici (la Gratian), admirabilul conducator de oaste, Teodosie, a avut o vedenie, aratata lui in mod clar de catre insusi Dumnezeuul a toate. Astfel, i se parea ca vede pe dumnezeiescul Meletie, intaiul statator al Bisericii Antiohienilor, imbracat cu hlamida imparateasca si tot asa avand capul impodobit cu o coroana, tot imparateasca.

2. Dimineata a povestit unuia din cei apropiati lui despre cele ce vazuse in timpul noptii, iar acesta i-a spus ca visul este limpede si ca nu are nimic enigmatic si nici indoielnic.

Dupa cateva zile s-au intors si cei ce au cercetat cele petrecute in lupta cu barbarii si au spus ca, intr-adevar, au fost nimicite multe zeci de mii de barbari.

3. Atunci imparatul Gratian, fiind convins ca foarte bine il numise conducator de oaste, l-a ales acum pe Teodosie si imparat si i-a dat spre conducere partea lui Valens.

Gratian a plecat apoi in Italia, iar pe Teodosie l-a trimis la conducerea imperiala ce-i fusese incredintata.”

Theodosius pacifică statul roman

Theodoret din Cyr, HE, V. 24. 1. “In felul acesta deci, preacredinciosul imparat Teodosie a restabilit pacea Bisericilor. Mai inainte de a se face aceasta pace, afland el despre sfarsitul lui Valentinian cel Tanar si despre tirania lui Eugeniu, s-a dus cu oastea in Europa (Apusul Imperiului).

In acest timp era in Egipt un oarecare Ioan, care imbratisase viata ascetica.

2. Fiind impartasit de dumnezeiescul har, el prezicea celor ce-l consultau multe din cele ce aveau sa se intample. La el a trimis si iubitorul de Hristos imparat, dorind sa afle daca trebuie sa se razboiasca cu tiranii. Pentru razboiul cel dintai Ioan i-a prevestit o victorie, obtinuta fara sange, iar pentru cel de-al doilea a prezis ca imparatul va invinge, dupa multa varsare de sange.

3. Cu astfel de nadejde imparatul a pornit cu oastea si opunand rezistenta, a doborat multi dintre cei portivnici, iar multora

dintre barbari, care-l ajutau, le-a dat drumul (i-a eliberat).

Cand conducatorii de oaste au spus inisa ca sunt putini cei care vor sa ia parte la lupta si l-au sfatuit sa intrerupa pentru catva timp razboiul, ca, atunci cand va incepe primavara, sa stranga oaste spre a intrece pe dusmani prin multimea luptatorilor, preacredinciosul imparat nu a primit aceasta propunere.

4. “Nu trebuie sa se arate atata neincredere in Crucea mantuitoare, a zis el, si sa se marturiseasca atata putere a chipului lui Eraclie, caci crucea este in fruntea acestei ostiri ale mele, iar in fruntea oastei dusmane este chipul lui Eraclie”.

Dupa ce a spus acestea cu incredere, fiindca armata care ramasese era putina si destul de descurajata, afland o casuta de rugaciune pe varful muntelui pe care era asezata tabara, imparatul a petrecut acolo o noapte intreaga, rugand pe Stapanul a toate.[...]

16. [...] Imparatul si-a amintit atunci de cel ce acesta a savarsit fata de Valentinian cel Tanar, de tirania lui nebuneasca si de razboiul contra puterii imperiale legitime.

17. Totodata a batjocorit si chipul zeului Eraclie si curajul zadarnic provocat de acesta. Atunci a dat o hotarare dreapta si egala de pedepsire a tiranului Eugeniu.

Asa era imparatul Teodosie-si in timp de pace si in timp de razboi, totdeauna cerea ajutor dumnezeiesc si totdeauna il dobandea”.

Zosimus¹⁵⁰, Historia nova

Constantin și Maxentius se proclamă împărați făcând să dispară tetrarhia

Zosimos, II. 9. 1-3

Zosimos, II. 9. 1 “Or, vestea a sosit ca imparatul Constantius¹⁵¹ a murit chiar in acel moment; soldatii curtii au estimat ca nici unul dintre copiii sai legitimi n-ar fi capabili sa-si asume imperiul si, constatand pe de alta parte ca Constantinus¹⁵² are o buna prestanta, si in acelasi timp exaltati de promisiunea unor daruri magnifice, i-au acordat demnitatea de Caesar¹⁵³. 2. Apoi, in acord cu obiceiul,

portretul sau a fost expus la Roma, si Maxentius¹⁵⁴, fiul lui Maximian Herculus¹⁵⁵, a estimat ca nu era suportabil ca Constantinus, nascut dintr-o femeie de origine obscura, sa devina imparat, in timp ce el, fiul unui imparat atat de remarcabil, sa fie supus norocului, in timp ce altii exercita puterea tatalui sau. 3. Pentru intreprinderea sa, s-a asigurat de colaborarea ofiterilor superiori (taxiarhi) Marcellianus si Marcellus, si de cea a lui Lucianus, care era insarcinat cu distributiile de carne de porc, pe care statul le facea poporului roman, si, in plus, de colaborarea soldatilor de la curte, care se numesc pretorienii; cu ajutorul acestora, a fost inaltat pe tronul imperial si a promis in mod special sa-i recompenseze cu daruri importante pe cei care i-au oferit puterea; ei au trecut la actiune, nu inainte de a-l ucide pe Abellius, care in acel timp, exercitand functia de vicar al prefecturii urbane, se parea ca se va opune actiunii lor.”

Constantin își elimină toți adversarii după bătălia de la Pons Milvius

Zosimos, II. 17. 2. “Aceasta campanie fiind si ea terminata, Constantinus a vanat cativa dintre prietenii cei mai apropiati ai lui Maxentius, i-a suprimat pe soldatii pretorienii, a demolat tabara acestora, a reglat problemele urgente la Roma, plecand apoi cu celtii si galatii; intalnindu-se cu Licinius¹⁵⁶ la Milan, i-a dat in casatorie pe sora sa Constantia, pe care i-o promisese deja, cu intentia de a-l avea ca aliat in razboiul contra lui Maxentius.”

Uzurparea lui Magnentius

Zosimos, II. 42. 2-6

Zosimos, II. 42. 2 “Oamenii de la curte, exasperati de aceasta situatie, pe cand Constans se lasa in voia placerilor vanatorii, au recurs, pentru conducerea actiunilor lor, la serviciile lui Marcellinus¹⁵⁷, praepositus al tezaurului, si ale lui Magnentius¹⁵⁸, insarcinat cu comanda Joviilor si Herculienilor (aceste trupe fiind numite dupa numele divinitatilor), si au organizat contra lui complotul care urmeaza. 3. Pentru a celebra, spunea el, aniversarea

fiului sau, Marcellinus a invitat la o petrecere un mare numar de persoane importante ale armatei, si printre ei in special pe Magnentius; banchetul prelungindu-se pana tarziu la miezul noptii, Magnentius s-a ridicat de la masa ca pentru a-si satisface o nevoie naturala, a parasit pentru putin timp pe invitati, si apoi a reaparut, ca si cand se afla pe o scena, imbracat in costumul imperial. 4. Acei ce asistau la petrecere proclamandu-l imparat, toti cei ce locuiau in orasul Augustodunum (caci aici se petreceau evenimentele), au impartit cu ei acelasi punct de vedere; cand vestea s-a raspandit, multimea din campie a intrat in oras; de asemenea, in acelasi timp, soldatii detasati de la unitatile de cavalerie stationate in Illyricum pentru a completa trupele cantonate in Gallia s-au raliat conjuratilor. 5. Pe scurt, cand comandantii militari s-au gasit reuniti cu sefii conjuratiei, intr-un gand l-au numit pe Magnentius Augustus; cand Constans a aflat aceste vesti, a dat dispozitii pentru a se retrage in directia unui mic oras situat in apropierea Pirineilor; numele acestui mic oras era Helena; dar a fost prins de Gaision¹⁵⁹, care fusese trimis cu cativa oameni bine alesi, si ucis.”

Uzurpările lui Vetranion și Nepotianus

Zosimos, II. 43. 1.-4

Zosimos, II. 43. 1 “In acelasi timp pe cand Magnentius era la putere si dominatia sa se intindea asupra provinciilor transalpine si asupra Italiei, Vetranion¹⁶⁰, insarcinat cu comanda legiunilor din Pannonia, auzind ca Magnentius a fost ales imparat, cu aceeasi dorinta, a fost proclamat imparat prin alegerea sa de catre trupele stationate in regiune si rezida la Mursa, care este un oras al Pannoniei; in acelasi timp, persii pradau orasele Orientului si pe cele ale Mesopotamiei, si Constantius, din partea sa, cu toate ca era slabit de razboiul contra lor, a decis sa-i atace pe partizanii lui Magnentius si ai lui Vetranion. 2. In timp ce el reflecta la situatia in care se gasea si cauta sa se inarmeze, si pe cand Magnentius se gasea in Gallia, Nepotianus¹⁶¹, nascut dintr-o sora a lui Constantinus numita Eutropia, a adunat o multime de oameni care se abandonasera unei vieti de talharii, si a marsaluit impotriva

Romei, arborand insemnele imperiale. 3. Cum Anicetus, prefectul pretoriului numit de Magnentius, a inarmat cativa oameni luati dintre plebei si i-a facut sa paraseasca orasul pentru a lupta contra lui Nepotianus, o batalie sangeroasa s-a pornit, batalie in care locuitorii Romei au fost pusi pe fuga, datorita lipsei lor de experienta si de disciplina; pentru ca prefectul pretoriului i-a vazut fugind, le-a inchis acestora portile orasului. 4. Soldatii lui Nepotianus i-au inconjurat pe acesti fugari care nu mai puteau scapa si i-au masacrat pe toti; dar cateva zile mai tarziu, Magnentius a trimis forte militare noi sub comanda lui Marcellinus, care era insarcinat cu comanda serviciilor palatului, functionar care se numeste magister officiorum, si l-a ucis pe Nepotianus.”

Vetranion își pierde calitatea imperială fără a-și pierde și viața Zosimos, II. 44. 1.-4

Zosimos, II. 44. 1 “Constantius, care parasise Orientul pentru a-l combate pe Magnentius, a crezut necesar ca printr-o masinatiune sa se impace cu Vetranion, pentru a nu avea de luptat cu doi tirani, ci cu unul singur; Magnentius de asemenea depunea un efort deosebit de o castiga prietenia lui Vetranion si de a-l atrage de partea sa in lupta contra lui Constantius. 2. Amandoi au trimis ambasadori in acest sens la Vetranion, care a preferat sa-i acorde sprijinul sau lui Constantius, decat lui Magnentius; trimisii lui Magnentius s-au intors fara sa fi facut nimic, iar Constantius a propus jonctiunea armatelor pentru a stabili o strategie comuna in razboiul contra lui Magnentius. 3. Vetranion s-a lasat pacalit de cuvintele lui Constantius, si s-a montat o tribuna pentru a le vorbi soldatilor in acest sens; or, Constantius, care obtinuse dreptul de a vorbi primul, in considerare fata de originea sa nobila, a reamintit soldatilor de-a lungul discursului sau darnicia tatalui sau si promisiunile solemne pe care le facusera, de a-si pastra bunele lor sentimente fata de fiii sai, si i-a rugat sa nu se uite cu ochi nepasatori cum Magnentius se inalta fara a fi pedepsit, el, asasinul unuia din fiii lui Constantinus, cu care ei castigasera numeroase razboaie si de care fusesera onorati cu daruri foarte bogate. 4. Pe cand ascultau

aceste cuvinte, soldatii, care fusesera bine dispusi inainte prin daruri generoase, au strigat ca imperiul trebuie curatat de falsii imparati, si in acelasi moment l-au despuiat pe Vetranion de vesmintele sale si l-au dat jos de la tribuna ca pe un simplu particular; Constantius n-a permis ca Vetranion sa fie maltratata, ci i-a acordat mijloace suficiente pentru a trai, instalat in Bithynia; ori, dupa ce a mai trait un timp, fara a mai participa la viata activa, acesta a murit.”

Gallus cooptat ca Caesar

Zosimos, II. 45. 1. “Inselatoria contra lui Vetranion reusind datorita acestui procedeu, Constantius, in momentul pornirii impotriva lui Magnentius, a ridicat la demnitatea de Caesar pe Gallus, care era fiul unchiului sau, fratele de sange al lui Iulianus, care mai tarziu a devenit imparat, si i-a dat ca sotie pe sora sa Constantia, fie pentru a-l opune ambitiilor razboinice ale persilor, fie-si acesta e adevaratul motiv- pentru ca dorea sa gaseasca un pretext pentru a-l ucide; de fapt, acesta (Gallus, n. n.) si fratele sau erau singurii supravietuitori ai familiei lui Constantius, pentru ca ceilalti fusesera lichidati prin mijloacele sale, cum deja am vazut.”

Aclamarea imperială a lui Jovian

Zosimos, III. 30. 1. “Atunci toti ofiterii importanti s-au adunat impreuna cu armata si au deliberat pentru alegerea celui caruia sa-i incredinteze puterea suprema, vazand ca era imposibil sa scape de pericolele care-i pandeau in plin teritoriu inamic, fara un comandant; ori alegerea unanima l-a desemnat ca imparat pe Jovian, fiul lui Varronianus, comandantul corpului de “domestici”.

Uzurparea lui Magnus Maximus

Zosimos, IV. 35. 2.-5

Zosimos, IV. 35. 2 “Aceasta era situatia in Thracia; in acest timp dificultati care nu erau nici mediocre, nici de natura a se prelungi fara efecte neplacute il primejduiau pe Gratian; convins de fapt de catre curtenii care au obiceiul de a corupe caracterul imparatilor, a primit cativa refugiatii alani, i-a incorporat in trupele sale, i-a

onorat cu daruri numeroase si a considerat bine sa aiba incredere in ei in orice situatie, fara a mai tine cont de ceilalti soldati. 3. Rezultatul a fost ura soldatilor pentru imparat, care crestea putin cate putin, si care dadea nastere dorintei de a se revolta printre soldati, mai ales printre cei stationati in insula Britannia, vazuti ca mai presus decat ceilalti, si care s-au lasat dominati de furie si aroganta; Maximus¹⁶², hispan de origine, care luptase in Britannia impreuna cu imparatul Theodosius, i-a incitat inca si mai mult. 4. Neputand suporta ca Theodosius fusese considerat ca demn de imperiu si ca el n-a avut aceeasi sansa de a fi promovat intr-un comandament important, a incitat si mai mult pe soldati in ura lor contra imparatului; aceia s-au revoltat fara a mai fi rugati, l-au proclamat pe Maximus imparat si, dupa ce l-au impodobit cu purpura si diadema, au traversat Oceanul si au debarcat la gurile Rinului; legiunile din Germania si din regiunile mai indepartate raliindu-se cu o foarte mare ardoare acestei proclamatii, Gratian a rezistat cu intentia de a da lupta, vazand ca o parte inca importanta a armatei l-a ramas fidela. 5. Pe cand trupele au intrat in contact unele cu altele, au avut loc mici incaierari de-a lungul a cinci zile; dar, cand Gratian a vazut ca toata cavaleria maura l-a tradat si l-a proclamat pe Maximus Augustus, si dupa ce altii de asemenea s-au raliat putin cate putin lui Maximus, a pierdut sperantele pe care le mai avea, si cu 300 de calareti s-a retras precipitat in directia Alpilor”.

Pentru scurtă vreme Theodosius îl acceptă drept coleg pe Magnus Maximus

Zosimos, IV. 37. 3. “Imparatul Theodosius¹⁶³ l-a acceptat pe Maximus ca imparat si a crezut bine sa imparta impreuna cu acesta dreptul de a figura pe portrete si titlul de imparat, dar in secret se pregatea de razboi impotriva lui, si manevra pentru a-i abate atentia, cu o aparenta de respect si *lingusire*; (...)”.

Uzurparea lui Eugenius

Zosimos, IV. 54. 1.-4

Zosimos, IV. 54. 1. “Era vazut frecvent la palatul imperial un personaj numit Eugenius¹⁶⁴, remarcabil de cultivat, pentru ca imbratisase profesiunea de retor si conducea o scoala; Richomer¹⁶⁵, care avea relatii foarte apropiate cu el, vazand ca era extrem de fermecator si de curtenitor, l-a prezentat lui Arbogast¹⁶⁶ si l-a cerut sa-l numere printre familiarii si prietenii sai, ca un om ce nu ar fi fost inutil daca vreodata ar fi existat o situatie dificila si ar fi fost nevoie de un prieten sincer. 2. Ori, datorita faptului ca Richomer a fost rechemat de imparatul Theodosius, contactele continue au facut ca prietenia dintre Arbogast si Eugenius sa devina foarte stransa, si nu exista nimic important pe care Arbogast sa nu-l comunice lui Eugenius; acesta e faptul datorita caruia Arbogast, dupa ce a facut o remarca asupra persoanei lui Eugenius-ca avea toate calitatile pentru a deveni un bun imparat, datorita faptului ca era cultivat si pentru ca ducea un mod demn de viata- l-a facut parte a proiectelor sale; vazand ca e contrariat de ideile sale, Arbogast a persistat in a-l flata si a-i cere sa nu refuze norocul ce i se oferea. 3. Odata ce a fost convins, a crezut ca e mai bine sa se debaraseze de Valentinian, si, odata acest lucru facut, sa dea puterea suprema lui Eugenius; deci, pentru ca imparatul rezida in orasul gallic Vienna si era ocupat sa se joace cu cativa soldati in interiorul zidurilor, fara a spune nimanui, s-a aruncat asupra lui, l-a dat o lovitura mortala si l-a ucis. 4. Cum toti au admis fara exceptie acest act indraznet, datorita faptului ca autorul era o persoana plina de curaj in razboi, si pentru ca soldatii ii dadusera numeroase dovezi a bunelor lor dispozitii din cauza numeroaselor daruri acordate lor, l-a desemnat ca imparat pe Eugenius si a dat tuturor motive de speranta din cauza calitatilor pe care acesta le avea”.

Uzurparea lui Firmus în Africa

Zosimos, IV. 62. 2.-3

Zosimos, IV. 62. 2. “Din cauza acestui lucru si-a atras ura fiecaruia si acestia s-au infuriat si mai mult datorita faptului ca a refuzat sa

cerceteze daca functionarii se abtin de la profituri ilicite, a devenit gelos pe aceia care erau cunoscuti pentru viata lor ireprosabila si, pentru a spune inca un cuvânt, s-a dovedit a fi total diferit în guvernare fata de cum începuse. 3. Acesta este faptul pentru care africanii, din partea lor, care nu mai puteau suporta rapacitatea lui Romanus¹⁶⁷, care exercita comanda militara asupra maurilor, au oferit purpura lui Firmus¹⁶⁸ si l-au proclamat imparat; când a auzit despre acestea, Valentinian pe buna dreptate s-a infuriat; fara intarziere, a ordonat catorva unitati de soldati sa-si paraseasca garnizoana din Pannonia si din Moesia Superior si sa pomeasca spre Africa”.

Note

1. Referirile la Ammianus sunt destul de rare. Astfel, dincolo de accidentale informatii transmise de propria sa opera, mai exista o mentiune intr-o scrisoare a lui Libanius (de la sfarsitul secolului al IV-lea deci), ca si o alta, la gramaticul Priscianus, in secolul al VI-lea. De la Libanius aflam ca Ammianus ii era concetatean, nascut deci in Antiohia Siriei (*Ep.*, 1063). Data nasterii nu poate fi stabilita cu precizie, dar din propria sa opera (XVI, 10, 21) aflam ca s-a nascut nu mai devreme de 330 si nu mai tarziu de 335, pentru ca in 354 sa faca parte dintre tinerii ofiteri din suita lui Ursicinus. Tot de la el aflam ca era *ingenuus*, liber nascut din oameni liberi, si grec de origine (XXII, 8, 33; XXIII, 4, 10; 6, 20; XXXI, 16, 9). Si-a petrecut probabil copilaria la Antiohia, unde a avut parte de o educatie bilingva, greaca si latina (textul o dovedeste, nu numai prin consecinta sa, ci si prin citarea, spre pilda, a cca. 40 de autori atat de expresie greaca, cat si de expresie latina). In anii 354-360, Ammianus a luat parte la operatiunile conduse de catre Ursicinus, in calitate de *protector domesticus* (XV, 5, 22; XVIII, 8, 1); din 355, ajuns in Gallia, are prilejul de a se afla in proximitatea lui Iulian, devenit aproape modelul imperial pentru istoricul Ammianus. Din 360 si pana in vara lui 363 ne lipsesc informatiile ce il privesc, pentru ca

in 363 sa aflam ca Ammianus participa la expeditia persana a lui Iulian. Din 364, informatiile referitoare la Ammianus devin tot mai rare si mai putin sigure. Presupunem retragerea sa la Antiohia pana in anul 382, an in care pleaca la Roma. Putem din nou presupune ca era curiat, presupunere intemeiata spre pilda pe criticile pe care le aduce lui Iulian in legatura cu masurile pe care acesta le luase privind obligatiile curialilor (XXII, 9, 12). Este probabil ca in perioada 364-382 Ammianus sa fi vizita Egiptul si Grecia (*Ammianus Marcellinus* 15, PLRE/ I, 248). Din scrisoarea lui Libanius, scrisoare datata in anul 392, stim ca Ammianus, in ultima parte a vietii sale a trait la Roma. Putem doar presupune ca acolo avea sa si moara, pe la anul 400. "Istoria romana" (*Res Gestae*) pare a avea un caracter militant, fiind de multe ori construita asemenea unei pledoarii in favoarea virtutilor traditionale romane. Esential pentru relatarea lui Ammianus este contactul real al autorului cu realitatea pe care o descrie. Ammianus cunoaste statul roman si structurile functionale ale acestuia, atata vreme cat il servise atat in Occident, cat si in Orient. Dar mai mult decat calitatea de *insider* a lui Ammianus trebuie avuti in vedere cei 20 de ani care despart momentul narat de momentul nararii, dand textului o oarecare obiectivitate (J. Matthews, *The Roman Empire of Ammianus*, London, 1989, 6-7). Dincolo de numeroase contributii la istoria evenimentiala a statului roman in a doua jumatate a secolului al IV-lea, textul lui Ammianus are avantajul de a sugera autenticele relatii de autoritate, *cele pe care insiruirea evenimentelor nu intotdeauna le exprima*. Spirit educat, pe de o parte, profund cunoscator al sistemului birocratic roman ca si al functionarii mediilor militare, pe de alta parte, Ammianus a devenit sursa

indispensabila oricarei tentative de intelegere a imperiului Roman tarziu. Primele 13 carti ale "Istoriei romane" nu s-au pastrat, cele 18 carti ajunse la noi tratand o perioada putin mai lunga de doua decenii.

2. Nascut in Etruria, 325/6, fiul lui Iulius Constantius si al Gallei, fratele vitreg al imparatului Iulian; in 337, atunci cand aproape toate rudele sale au fost ucise, viata sa a fost salvata, el fiind considerat prea bolnav pentru a supravietui; a trait la inceput in Efes si apoi la Macellum, in Cappadocia, vreme de 6 ani; proclamat *Caesar* la 15 martie 351; casatorit cu Constantina, sora lui Constantius II (*Fl. Claudius Constantius Gallus* 4, PLRE/I, 224-5).

3. *Magister equitum* 351?-61; consul 355. (*Flavius Arbitio* 2, PLRE/I, 94-5).

4. Praepositus inca in 337, la moartea lui Constantin; ii favorizeaza pe arieni; prezent la patul de moarte al lui Constantius, in 361; executat prin hotararea Comisiei de la Chalcedon, in 361 (Eusebius 11, PLRE/I, 302-3).

5. *Magister equitum* 349-59; rechemat din Orient de catre Constantius in 354; in 355 cu ocazia revoltei lui Silvanus este trimis in Gallia, 355-6 fiind *magister equitum* in aceasta provincie; 357 Constantius il trimite din nou in Orient; 359-60 devine *magister peditum*, succedandu-i lui Barbatio (*Ursicinus* 2, PLRE/I, 985-6)

6. Fiul lui Constantin I si Fausta II; prezentat la curte la 1 martie 321; proclamat *Caesar* la 8 noiembrie 324; proclamat *Augustus* la 9 septembrie 337; casatorit in 335 cu o verisoara, fiica a lui Iulius Constantius iar in iulie 353, cu Eusebia; casatorit a treia oara, in 361, cu Faustina; moare la 3 noiembrie 361 (*Fl. Iul. Constantius* 8, PLRE/I, 226).

7. Cel care in 351, impreuna cu Manadus, incercase, in prezua bataliei de la Mursa, sa il captureze pe Magnentius (Scudilo, PLRE/I, 811).

8. Vicar sau proconsul, posibil comes Orientis; QSP al lui Gallus, pe la 354; praefectus urbi, probabil 353-6 (Flavius Leontius 22, PLRE/I, 503).

9. Poate *dux Mesopotamiae* sau mai probabil *comes rei militaris* in 350, atunci cand apara Nisibis de atacul lui Sapor; *comes domesticorum* in 354; *comes et magister equitum* (in Illyricum), pe la 361; *magister equitum et peditum*, 363; socrul lui Iovian (*Lucillianus* 3, PLRE/I, 517-8).

10. *Comes domesticorum*, 351-4; *magister peditum*, 355-9; respinge invazia iuthungilor in Raetia, in anul 358 (*Barbatio*, PLRE/I, 146-7).

11. In 361 va fi condamnat de catre Comisia de la Chalcedon si executat (*Apodemius* 1, PLRE/I, 82).

12. Va deveni *magister officiorum*, in Gallia, sub Iulian Caesar, 358-60; desi judecat, va fi achitat in 361 de catre Comisia de la Chalcedon (*Pentadius* 2, PLRE/I, 687).

13. *Tribunus scholae armaturarum*, 354-5; in 355 va fi unul dintre cei ce vor protesta impotriva intrigilor menite a-l discredita pe Silvanus; *rex francorum* si *comes domesticorum*, in 378 (*Mallobaudes*, PLRE/I, 539).

14. *Dux Phoenices* inainte de 354; in 354 gasit

vinovat de tradare dar gratiat de catre Gallus; *comes domesticorum*, 364-5; probabil pagan (*Serenianus 2*, PLRE/I, 825).

15. De origine franca; *tribunus scholae armaturarum* in 351, abandonandu-l pe Magnentius pentru Constantius II in preajma bataliei de la Mursa; *magister peditum* in Gallia, 352/3-5, calitate de la care porneste in uzurparea discutata in detaliu de catre Ammianus (*Silvanus 2*, PLRE/I, 840-1).

16. Si el de origine franca; comanda pe *gentiles*, 355; in 363, Iovian ii va oferi calitatea de *magister equitum* in Gallia (*Malarichus*, PLRE/I, 538).

17. Originar din Antiohia (Lib., *Ep.* 113); va deveni *magister officiorum*, 359-61; era fiul lui Nigrinianus, consul in anul 350 (*Florentius 3*, PLRE/I, 363).

18. Nascut in mai 332 la Constantinopol; fiul lui iulius Constantius si al Basilinei; datorita varstei, supravietuieste uciderii celorlalti membri ai familiei sale, in 337; sub supravegherea lui Mardonius, din 339; educat la Constantinopol, ascultand prelegerile gramaticului Nicocles si ale retorului Hecebolius; 344, trimis la Nicomedia; transferat in 344/5 la Macellum, in Cappadocia; 351, revine probabil la Nicomedia; studiaza la Pergam cu Aedesius, Eusebius si Chrysanthius si la Efes cu Maximus; in 354, cand fratele sau este executat, este adus in Italia de unde i se va permite sa mearga la Atena pentru a-si continua studiile; proclamat *Caesar* la 6 noiembrie 355; casatorit cu Helena, sora lui Constantius II; *Augustus*, 360-363;

moare la 32 de ani, la 26 iunie 363 (*Fl. Claudius Iulianus* 29, PLRE/I, 447-8).

19. A doua prefectura a lui Orfitus, intre 357 si 359; Constantius intra in Roma la 28 aprilie 357 (P. de Jougé, *Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus XVI*, Groningen, 1972, 114).

20. Inca in 355 era un personaj important (Lib., *Ep.*, 412); *comes* in 359; *quaestor sacri palatii* in 360, atunci cand este trimis la Iulian (*Leonas*, PLRE/I, 498-9).

21. *Comes* in 345; *PPO Galliarum* a. 357-60, sub Iulianus Caesar; *PPO Illyrici* a. 360-1; consul in anul 361; condamnat in absenta de catre Comisia de la Chalcedon, se ascunde pana la moartea lui Iulian (*Flavius Florentius* 10, PLRE/I, 365).

22. De origine din Etruria; *comes Orientis*, a. 354-8; *QSP*, sub Iulian, a. 360; *PPO Galliarum*, a. 360-1; *PPO Orientis*, a. 365 (*Nebrius* 1, PLRE/I, 619).

23. *Notarius*, a. 360; numit ca *magister officiorum* al lui Iulian de catre Constantius, in cele din urma neacceptat; *comes sacrarum largitionum* a. 362 (Felix 3, PLRE/I, 332).

24. *Tribunus scholae scutariorum* 350; *magister equitum* in Gallia 360-1; (*Gomoarius*, PLRE/I, 397-8).

25. *Magister equitum* in Gallia sub Iulian 359-60; *magister equitum* in Orient 364-7; consul 367; crestin

(*Flavius Lupicinus* 6, PLRE/I, 520-1).

26. *Magister libellorum*, in 360; *magister officiorum* între 360 și 363, numit de către Iulian; pagan și prieten apropiat al lui Iulianus Augustus (Amm., XXV, 3, 21) (*Anatolius* 5, PLRE/I, 61).

27. *Tribunus* in 355; *comes rei militaris* între 363 și 364; va sprijini alegerea lui Valentinian; *magister peditum* între 366 și 378; consul în anul 372 (*Flavius Arinthaëus*, PLRE/I, 102-3).

28. *Comes rei militaris*, pe la 362-3; *magister equitum* în Orient, între 363 și cca. 379; consul în anul 369 (*Victor* 4, PLRE/I, 957-9).

29. Probabil de origine germanică; *praepositus* al cavaleriei în Raetia în 358; *magister equitum* între 361-363/4; consul în 362; (*Flavius Nevitta*, PLRE/I, 626-7).

30. *Comes domesticorum*, 361-3; *magister equitum*, 363-4; *magister peditum*, în Gallia, 364-6; consul în anul 366 (*Dagalaifus*, PLRE/I, 239).

31. Încă sub Constans, *praeses provinciae Aquitanicae*; *magister memoriae*; *comes ordinis primi*; *proconsul Africae*; *item comes ordinis primi ultra consistorium et quaestor*; *praef. praetorio iterum*; apoi, *PPO Orientis* între anii 361 și 365 (*Saturninus Secundus Salutiarius* 3, PLRE/I, 814-6).

32. Gibbon credea că este vorba despre însuși

33. Nascut in 331; *protector domesticus* sub Constantius si Iulian; *primicerius domesticorum* in 363; proclamat *Augustus* la 27 iunie 363; moare in februarie 364 (*Fl. Iovianus* 3, PLRE/I, 461).

34. Zosimos credea ca era o ruda a lui Iulian (III, 35, 1-2).

35. *Protector domesticus*, 363; *comes rei militaris*, la 380, in Illyricum (*Vitalianus* 3, PLRE/I, 969-70).

36. *Magister equitum*, 361-9; consul in anul 367 (*Flavius Iovinus* 6, PLRE/I, 462-3).

37. *Tribunus scholae primae scutariorum* in 364; *comes rei militaris per Illyricum*, 364-5, fiind cel care il va informa pe Valentinian despre revolta lui Procopius; *comes et magister militum per Illyricum*, 365-75; consul in anul 374 (*Flavius Equitius* 2, PLRE/I, 282).

38. Era in 364 fie *magister militum* in Illyricum, fie *comes rei militaris* (*Ianuaris* 5, PLRE/I, 454).

39. Originar din Cibalae, in Pannonia; *tribunus* in Gallia, in 357; ofiter in Mesopotamia, probabil in 360/1; *comes et tribunus cornutorum*, 362; Iulian il exilase in 362 in Teba Egiptului, datorita credintei sale crestine; Iovian il recheama din exil; *tribunus* sub Iovian; *tribunus scholae secundae scutariorum*, 363-4; *Augustus*, 364-75 (*Flavius Valentinianus* 7, PLRE/I, 933-4).

40. Pannonian; *numerus* al lui *magister militum*, 364; *notarius*, 370; *magister officiorum*, 371/2-375/6; Ammianus ne vorbeste despre spectaculoasa sa cruzime (*Leo 1*, PLRE/I, 498).

41. Nascut pe la 328, la Cibalae, in Pannonia; *protector domesticus* sub Iulian si Iovian; *tribunus stabuli* in 364; proclamat *Augustus* la 28 martie 364; moare la 9 august 378 (*Flavius Valens 8*, PLRE/I, 930-31).

42. *Magister officiorum* in Occident, 364-65 (*Ursacius 3*, PLRE/I, 984-5).

43. QSP, 364; *praefectus Urbi Romae*, 365-7; *PPO Galliarum*, 368-71; probabil crestin, facand parte dintre putinii pannonieni fata de care Ammianus nu este deosebit de agresiv (*Viventius*, PLRE/I, 972).

44. CSL in 361; *PPO per Illyricum* in 361; consul in anul 362; *PPO Italiae, Africae et Illyrici* in 361-4 si din nou *PPO Italiae, Africae et Illyrici*, 364-5 (*Claudius Mamertinus 2*, PLRE/I, 540-1).

45. *V. c. consularis provinciae Baeticae*, sub Constantius II, probabil 353-60; poate persoana pe care Iulian o numea *PPO Galliarum* in 361, inainte de numirea lui Sallustius; *PPO Galliarum* intre anii 363 si 366 (*Decimius Germanianus 4*, PLRE/I, 392).

46. Nascut pe la 326, de extractie nobila, de origine din Cilicia; *tribunus et notarius* in 358, ajunge la o pozitie inalta in *schola notariorum*; *comes* sub Iulian, Ammianus

spune ca imparatul i-a promis chiar succesiunea imperiala (Amm., XXIII, 3, 2; XXVI, 6, 2-3), fapt sustinut si de catre Zosimos (IV, 4, 2); proclamat imparat la 28 septembrie 365, executat la 27 mai 366 (*Procopius* 4, PLRE/I, 742-3).

47. *PPO Orientis*, 380-1; *PPO Italiae*, 385; *PPO Galliarum*, 390; consul tot in anul 390, impreuna cu Valentinian II (*Flavius Neoterius*, PLRE/I, 623).

48. Probabil *comes Africae* intre 349 si 361 (*Masaucio*, PLRE/I, 566).

49. *Dux Aegypti*, 356-8; *comes rei militaris*, 363-78; *magister peditum*, 378 (*Sebastianus* 2, PLRE/I, 812-3).

50. Persoana influenta la curte inca din 355 (Lib., *Ep.*, 411, 435); *primicerius notariorum*, 363 (*Iovianus* 1, PLRE/I, 460-1).

51. Socrul lui Valens; *praepositus martensium militum* inainte de 364; *patricius*, 364-5 (*Petronius* 3, PLRE/I, 690-1).

52. Probabil de origine din Cilicia, educat la Antiohia (Lib., *Ep.*, 1399, 1456); *vicarius Asiae*, 362-3; *CRP*, 363-4; *PVC*, 365 (*Caesarius* 1, PLRE/I, 168-9).

53. *PVC*, 365-366 (*Phronimius*, PLRE/I, 701).

54. *Tribunus scholae scutariorum*, 350; *magister equitum* in Gallia, 360-1 (*Gomoarius*, PLRE/I, 397-8).

55. Probabil alaman; *tribunus stabuli*, 354; *tribunus gentilium et scutariorum*, 354/60; *magister peditum*, 360-2 (*Agilo*, PLRE/I, 28-9).

56. *Comes rei militaris*, in Tracia, 365; v. c., *comes et magister equitum et peditum per Orientem*, 371-8 (*Iulius 2*, PLRE/I, 481).

57. Inainte de 353 guverneaza Palestina; *vicarius Asiae*, 353/4; *proconsul (Urbis Constantinopolitanae)* la 9/10 mai 356 (*C. Th.*, VI, 4, 8+9); *PPO* sub Procopius, 365/6 (*Araxius*, PLRE/I, 94).

58. *Protector*, 365-6; ruda a lui Procopius (*Marcellus 5*, PLRE/I, 551).

59. De origine nesenatoriala; *magister memoriae*, 367; *proconsul Africae*, 371-3; *PVR*, 387-8. (*Sextus Rusticus Iulianus 37*, PLRE/I, 479-80).

60. *Comes domesticorum* in Occident, 365-7; *magister peditum*, tot in Occident, 367-72 (*Severus 10*, PLRE/I, 833).

61. Nascut la Sirmium, la 18 aprilie 359; consul in anul 366, impreuna cu Fl Dagalaifus; proclamat *Augustus* la 24 august 367; ucis la 25 august 383; casatorit cu Constantia, fiica lui Constantius II (*Fl. Gratianus 2*, PLRE/I, 401).

62. *Magister memoriae*, 367; *quaestor sacri palatii*,

367-70; PVR, 374 (*Flavius Eupraxius*, PLRE/I, 299-300).

63. *Praeses Corsicae*, înainte de 365; *praeses Sardiniae*, 364/6; *corrector Tusciae*, 366; *praefectus annonae*, 368/70; *vicarius Urbis*, 370-1; *PPO Galliarum*, 371-6 (*Maximinus* 7, PLRE/I, 577-8).

64. *Vicarius* înainte de 368; *proconsul Africae* in 375 (*Chilo* 1, PLRE/I, 201).

65. *Consularis Campania* înainte de 361; *proconsul Africae*, 361; PVR, 369-70; *PPO Illyrici* la 378; *PPO Orientis*, 378; consul, 379 (*Q. Clodius Hermogenianus Olybrius* 3, PLRE/I, 640-2).

66. *Corrector Tusciae et Umbriae* înainte de 355; *praetor urbano*; *consulari Campania cum Samnio*; *vicario Urbis Romae Aeternae*, 362; *proconsuli provinciae Africae*, 366-8 (*Iulius Festus Hymetius*, PLRE/I, 447).

67. *Praeses Cappadociae*; *proconsul Achaiae*, 359/60; *proconsul Africae*, 364; PVR, 371-2; probabil pagan (*Publius Ampelius* 3, PLRE/I, 56-7).

68. S-a nascut probabil in jurul anului 310; cariera sa este indelungata si spectaculoasa, ajungand *proconsul Achaiae*, 362-4; PVR, 367-8; *PPO Italiae Illyrici et Africae*, 384; consul, 384, an in care a si murit; pagan zelos: unul dintre personajele cele mai semnificative pentru atitudinea aristocratiei traditionaliste romane in secolul al IV-lea (*Vettius Agorius Praetextatus* 1, PLRE/I, 722-4).

69. *V. c.*, *corrector Apuliae et Calabriae*; *consularis*

Siciliae, înainte de 362; *vicarius Hispaniarum*, 362-3; tatal lui Virius Nicomachus Flavianus (*Volusius Venustus* 5, PLRE/I, 949).

70. *Praetor; consularis Byzaceniae; PPO in Illyricum*, 354; *PPO in Gallia*, 354(?)–55; *PVR*, 365; *pagan* (*C. Ceionius Rufius Volusianus signo Lampadius* 5, PLRE/I, 978–980).

71. *PVR* dupa 374 (*Tarracius Bassus* 21, PLRE/I, 158).

72. *Nascut pe la 328; proconsul Africae*, 358; *de patru ori prefect al pretoriului: PPO Illyrici*, 364; *PPO Galliarum*, 366; *PPO Illyrici, Italiae et Africae*, 368–375 si 383; *consul in 371* (*Sex. Claudius Petronius Probus* 5, PLRE/I, 736–740).

73. *Vicarius urbis Romae*, 374–5; *pannonian* (*Flavius Simplicius* 7, PLRE/I, 844).

74. *Magister peditum in Occident*, 375(?)–388; *consul pentru prima oara in 377*, *pentru a doua oara in 383*; *in 383 il va sprijini pe Magnus Maximus*; *probabil de origine germanica* (*Flavius Merobaudes* 2, PLRE/I, 598–9).

75. *Nascut in anul 371; fiul lui Valentinian I si al Iustinei*; *proclamat Augustus la 22 noiembrie 375*; *moare, probabil sinucigandu-se, la 15 mai 392* (*Flavius Valentinianus* 8, PLRE/I, 934–5).

76. Frate al lui Constantianus I si al Iustinei (sotia lui Valentinian); *tribunus stabuli*, 369(?)–375 (*Cerealis 1*, PLRE/I, 197).

77. A fost caracterizat ca fiind unul dintre cei mai fecunzi si prestigiosi scriitori latini de secol IV si V. Era un teolog erudit, filosof, moralist, polemist, manifestandu-se impotriva donatistilor, pelagienilor, a altor erezii, iar dupa 426 combate si arianismul. Contemporan cu Vasile cel Mare, cu Chiril al Ierusalimului, Grigore dir. Nazianz, Grigore de Nyssa si Ioan Chrysostomul, pune bazele unei filosofii a istoriei, din perspectiva crestina. S-a nascut la 13 noiembrie 354 la Thagaste, provincia Numidia, in Africa de Nord, si va muri la 28 august 430 la Hippo Regius, in timpul asediului vandalilor. Tatal sau se numea Patricius, pagan, se va boteza in 371, fiind curial al cetatii; mama sa se numea Monica, si era crestina. Intre 365 si 369 Aurelius Augustinus studiaza gramatica la Thagaste, apoi literatura si retorica la Madaria. In perioada 370–374, va face studii la Cartagina, cu ajutorul lui Romanianus. In 373, devine maniheean, pana in 384. In 374, Augustinus devine profesor de retorica la Thagaste, iar din 376 pana in 383 va preda retorica la Cartagina. In toamna anului 383, pleaca la Roma, unde va deschide o scoala, si trece la scepticism. Cu ajutorul lui Symmachus, la acea data prefect al Romei, va obtine o catedra de retorica la Milan; aici va asculta discursurile lui Ambrosius de Milan. Tot in aceasta perioada, ii studiaza pe filosofi neoplatonici Plotinus si Porphyrius, iar in iulie 386, trece la crestinism. La 24 aprilie 387, Augustinus va fi botezat de episcopul Ambrosius de Milan, apoi, dupa o scurta sedere la Roma, se va intoarce in Africa, in toamna lui 388. In 391, este hirotonit preot la

Hippo, si in 395, va fi ales episcop al aceleiasi oras. Opera lui Augustinus este imensa, continand lucrari din domeniul filosofiei, teologiei, lucrari apologetice, dogmatice, polemice, exegetice, de teologie practica, predici si scrisori (Peter Brown, *Augustine of Hippo. A Biography*, London, 1967, *passim*.)

78. Decius Magnus Ausonius (*Ausonius* 7, PLRE/I, 140-1), fiu al lui Iulius Ausonius (*Ausonius* 5, PLRE/I, 139) si al Aemiliei Aeonina, nascut la Burdigala, in Gallia, probabil in jurul anului 310. Avocat, devine profesor de gramatica (pentru aproape 30 de ani) pentru ca apoi sa fie chemat la curte in calitate de perceptor al tanarului Gratian (*Aus., Praef.*, I, 7-34). *Comes* si *QSP*, probabil in 375-6, *PPO Galliarum Italiae et Africae*, probabil in anii 378-9, consul in anul 379, avandu-l coleg pe Q. Clodius Hermogenianus Olybrius, *PPO*, Ausonius dupa incheierea consulatului se va retrage pe proprietatea sa de la Burdigala, proprietate mostenita de la tatal sau. Ascensiunea imperiala a lui Gratian a fost cea care i-a permis lui Ausonius sa faca din familia sa una dintre factiunile cele mai puternice ale Imperiului Occidental (J. Matthews, *Western Aristocracies and Imperial Court, AD 364-425*, Oxford, 1975, 69 sqq.). Ausonius moare dupa anul 393, la o data care nu ne este cunoscuta.

79. *Codex Theodosianus* reprezinta o compilatie de legi sau decrete emise de catre imparati incepand cu anul 313, cand Constantin si-a consolidat puterea in Occident, pana in 438, in timpul domniei lui Theodosius II. Novelele, sau noile constitutii, contin cateva legi decretate in Imperiul de Rasarit, si majoritatea legislatiei occidentale de la 438

la 468. Crearea acetui corpus de legi a fost hotarata de catre Theodosius II, la Constantinopol, prin decretul emis la 26 martie 429. Decretul numea o comisie formata din 9 juristi, pentru a strange edictele imperiale de la Constantin pana la Theodosius II. Colectia urmarea sa cuprinda toate edictele, fara a le omite pe cele modificate sau inlocuite ulterior. Codul a fost publicat in ambele parti ale Imperiului in anul 438, cu dispozitia ca nici o lege din perioada 312-437 nu era valabila daca nu era in Cod; astfel, Codul Theodosian devine o sursa esentiala pentru istoria acestei perioade. Din el au fost omise legile perimate, iar datorita arhivelor perioadei, are un caracter incomplet (E. Stein, *Le Bas Empire*, Paris, I, 1959, 286). Acest cod de legi va forma baza juridica in regatele romano-germane, si va exercita o influenta durabila in Occident, inca mult timp dupa promulgarea sa.

80. Fiul imparatului Arcadius si al Aeliei Eudoxia; *Augustus* 402-450 (Theodosius II) (*Theodosius* 6, PLRE/II, 1100).

81. S-a nascut la 2 iulie 419; fiu al lui Constantius si al Gallei Placidia; *nobilissimus*, proclamat de catre Honorius, 421/23; dupa moartea lui Honorius, pretentia sa la tron in Occident a fost sprijinita de catre Theodosius II; se instaleaza alungandu-l pe uzurpatorul Ioannes; *Caesar*, oct. 424; *Augustus*, 425-455 (Valentinian III) (*Placidus Valentinianus* 4, PLRE/II, 1138-9).

82. *Clarissimus vir; quaestor candidatus; praetor titularis; comes intra consistorium*; de trei ori *PVR*; *PPO Italiae, Illyrici et Africae*, 437-8; consul in Occident in

438 impreuna cu Theodosius Aug.; *PPO Italiae*, 442 (*Anicius Acilius Glabrio Faustus* 8, PLRE/II, 452-4).

83. *V. c.*; *quaestor si praetor*, inainte de 365; *comes* al lui Valentinian, in Gallia; *proconsul Africae*, 373; *praef. Urb.*, 384-85; *consul*, 391; unul dintre personajele cele mai influente si cele mai cunoscute ale senatului de la Roma; corespondenta sa reprezinta una dintre sursele esentiale ale istoriei celei de-a doua jumatați a secolului al IV-lea (*Q. Aurelius Symmachus signo Eusebius* 4, PLRE/I, 865-70).

84. *Proconsul Africae*, 381; *PVR*, 382 (*Valerius Severus* 29, PLRE/I, 837).

85. *PVR*, 385-387 (*Pinianus* 1, PLRE/I, 702).

86. *Proconsul Africae*, 400-401; *PVR*, 408-409; exista o teorie in conformitate cu care acest Pompeianus ar fi fost obiectul atacului in *Carmen adversus Flavianum* si nu Nicomachus Flavianus, punct de vedere cu foarte putini sustinatori (*Gabinius Barbarus Pompeianus* 2, PLRE/II, 897-8).

87. *V. c.*; *consul*; *PPO in Gallia*, 361-3; *vicario Urbi Romae*; *vicario Hispaniorum*; *vicario quinq. Provinciarum* (*Flavius Sallustius* 5, PLRE/I, 797-8).

88. *Magister officiorum* al lui Theodosius, 388-92; *consul* 393, impreuna cu Arcadius; *PPO Orientis*, 392-5; in 394, atunci cand Theodosius pleaca in Vest, il lasa pe Rufinus in calitate de principal sfatuitor al tanarului

Arcadius; unele surse îl numesc *patricius* (*Flavius Rufinus* 18, PLRE/I, 778-81).

89. *V. c.; praeses (Thebaidas)*, 384-5; *praefectus augustalis*, 388 (*Flavius Ulpianus Erythrius*, PLRE/I, 283-4).

90. *Magister officiorum*, în Orient, 380-1; *PPO Orientis*, 381-3 (*Florus 1*, PLRE/I, 367-8).

92. Document pentru prima oară publicat de către Henricus Valesius (Henri de Valois), la Paris, în 1636. Prima parte, compusă pe la 390, este o biografie a împăratului Constantin, de la 305 la 337. Partea a doua, scrisă pe la 550 într-o latină barbarizată, descrie perioada 474-526, în special dezvoltând guvernarea lui Theodoric în Italia.

93. Intemeietorul istoriografiei creștine. Excelent cunoscător al culturii clasice și totodată un desăvârșit teolog creștin. Amploarea operei și erudiția sa îl situează în fruntea listei scriitorilor bisericii răsăritene, poziție disputată numai cu Origenes. Ca episcop al Caesareei (în Palestina), Eusebius a jucat un rol extrem de important în viața religioasă și politică a începutului de secol IV, devenind chiar unul dintre apropiații împăratului Constantin. Eusebius s-a născut în orașul al cărui episcop va deveni, cândva între anii 260-264, a fost botezat în acel oraș, fiind hirotonisit de către episcopul Agapius al Caesareei. Educația și-a făcut-o sub îndrumarea lui Pamphil, adept al lui Origenes. A auzit prelegerile lui Dorothei din Antiohia. În anul 313 a fost ales episcop al Caesareei, Constantin solicitându-i reorganizarea vieții creștine în Palestina. A fost activ implicat în controversele religioase ale

epocii, având o atitudine preponderent pro-ariana. Participant la conciliul de la Niceea, în 325, atunci fiindu-i ridicată excomunicarea hotărâtă de către conciliul de la Antiohia, la sfârșitul lui 324 sau începutul lui 325. A fost un adversar hotărât al lui Athanasios al Alexandriei, ca și al lui Marcellus al Ancyrei. Probabil a murit pe la 339/40. Perspectiva pe care Eusebius încearcă să o inducă în legătură cu persoana lui Constantin va deveni pentru multă vreme imaginea împăratului creștin ideal, adevăratul reprezentant al lui Dumnezeu. În acest sens cele două discursuri rostite la tricennalia lui Constantin sunt deosebit de semnificative. *De laudibus Constantini* construiește imaginea mimetică a Imperiului roman față de împărăția cerească și cea "tehnică" a împăratului roman în calitate de vicar al lui Dumnezeu. *Istoria ecleziastică* sau *Vita Constantini* exprimă imaginea unui autor fără păstrarea operei caruia ar fi fost cu mult mai dificilă înțelegerea schimbările majore pentru lumea romană a primelor decenii ale secolului al IV-lea le-au adus.

94. Este probabil nativ din Bordeaux, și a fost implicat în administrația imperială a secolului al IV-lea. A avut o carieră strălucită fiind numit *magister epistularum* înainte de 361, în 369 *magister memoriae* în Orient, proconsul al provinciei Asia, pe la 371 sau 372. În această calitate, a fost acuzat de trădare de către succesorul său Festus, dar a fost achitat. În anii 380-381, a fost numit prefect al pretoriului în Illyrcum, fiind consul în anul 387, împreună cu Valentin *Augustus* (Valentinian II). Anterior anului 379, a fost chemat la curtea lui Gratian, vizitând Roma pe la 379. Era încă în viață în 390, fiind destinatarul unei scrisori a lui Libanius.

Probabil păgân, având proprietăți în Asia; interesat de medicină.

Lucrarea sa este un *breviarium*, gen specific perioadei imperiului târziu, ce servește să reamintească contemporanilor săi istoria glorioasă a Romei. Această lucrare va deveni o sursă majoră pentru autorii bizantini.

95. Originar din Dalmația; probabil comandant al *protectores* în 284; proclamat *Augustus* la 20 noiembrie 284; important reformator; abdică la 1 mai 305 (*C. Aur. Val. Diocletianus* 2, PLRE/I, 253-4).

96. Se remarcă în campania lui Maximian împotriva baganzilor; reușește să blocheze pericolul pe care îl reprezintă pirații germani; controlînd flota poate ocupa Britannia și Gallia de nord, guvernate șapte ani (286-293) în calitate de *Augustus* pînă cînd va fi ucis de către Allectus. (*M. Aur. Mans. Caransius*, PLRE/I, 180-181)

97. Soldat, comandantul trupelor staționate la Selymbria, în 457; proclamat *Augustus* la 7 februarie 457; moare la 18 ianuarie 474 (*Leo 6*, PLRE/ 2, 663-4)

98. Fratele împăratului Verina și deci cumnat al lui Leon I; *MVM per Thracias*, 468-467/8; consul, 465; *Patricius*; *MVM Praesentatis*, 4688-72(?); *Caput Senatus (primus senato)*, 474; *Augustus*, ianuarie 475 -vara lui 476; era monofizt (*Fl. Basilicus* 2, PLRE/II, 212-4)

99. Consul, 472; *Caput Senatus* în 490; conduce ambasada trimisă de către Theodoric împăratului Zenon, 490; moartea lui Zenon va determina o a doua ambasadă, adresată împăratului Anastasius, în 497; *patricius (Fl. Rufius Postumis*

100 Născut pe la 430; *Decurio silentiariorum*, în Orient, 491; era cunoscut pentru interesul său în religie, numele său fiind cel al unui posibil candidat la scaunul Antiohiei în contextul morții patriarhului, pe la 488; nu era membru al Senatului în 491; *Augustus*, 11 aprilie 491-9 iulie 518 (*Anastasius 4, PLRE/II, 78-80*)

101. *Historia Augusta* este o culegere de biografii imperiale cuprinzând perioada inaugurată de către Hadrian și încheiată de către Diocletian.

Ea este cu siguranță cea mai dezbătută operă istoriografică a antichității. Informațiile pe care *H.A.* le transmite aparțin secolelor al II lea și al III lea, atmosfera comportamentală și ideologică în care personajele se mișcă aparține însă secolului al IV lea. Pornind de aici a putut fi identificat ceea ce este incontestabil cel mai izbutit fals al istoriografiei antice.

Este cu totul probabil astăzi faptul că avem de a face cu un singur autor în cazul acestei lucrări.

H.A. cuprinde 39 de biografii imperiale pentru perioada Hadrian - Diocletian, absențele fiind biografiile lui Filip Arabul, Decius, Trebonianus Gallus și Volusianus.

Autorii menționați de către text sînt: Aelius Spartianus, Aelius Lampridius, Julius Capitolinus, Vulcacius Gallicanus, Trebellius Pollio și Flavius Vopiscus, personaje care își dedica opera lui Diocletian, Constantius Chlorus sau Constantin, sugerînd astfel calitatea de traitori la sfîrșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea.

Începutul contestării tradiției privind *H.A.* l-a făcut H. Dessau înca în anul 1889, atunci cînd constata extremele similitudini

onomastice între personajele *H.A.* și persoane cunoscute a fi trait la sfîrsitul secolului al IV-lea. Concluzia lui Dessau a fost aceea că *H.A.* a fost compusa de către un singur autor în epoca lui Theodosius.

H.A. pare a exprima perspectiva critică a cercurilor senatoriale romane față de evoluțiile tîrzii ale Imperiului, evoluții la care textul nu se referă explicit. Astfel ostilitatea față de barbari și față de personaje de extracție umilă cu veleități militare sau administrative mari, o oarecare simpatie față de uzurpatori (ceea ce ne face să ne gîndim că ea a fost compusă în contextul Eugenius/Nicomodus Flavianus) ca și ostilitatea față de împărații-copii pare a face din *H.A.* o eminentă operă de propagandă politică.

.102. *Consularis primae sentetiae*, c. 261; *proconsul Asiae*, 275. (*Arellius Fuscus 1*, PLRE/I, 376)

103. De extracție umilă; originar din *Moesia Superior*; carieră militară; proclamat *Augustus* în mai 270, după moartea lui Claudius; ucis de către persoane din imediata sa apropiere la 23 martie 275. (*L. Domitius Aurelianus 6*, PLRE/I, 129-30)

104. Există opinia că ar fi un descendent al istoricului Tacitus; consul în 273; *princeps senatus* și *primae sententiae consularis*, în 275; proclamat *Augustus* de către Senat în 276 (*M. Claudius Tacitus 3*, PLRE/I, 873).

105. Senator; la moartea lui Trbonius Gallus, după un marș asupra Romei, va fi recunoscut *Augustus* împreună cu fiul său, Gallienus (toamna lui 253); capturat de către Sapor I și ucis în 260. (*Publis Licinus Valesianus*, OCD³, 860)

106. Proclamat *Caesar* de către Senat , în 253; *Augustus*, puțin mai târziu, de către tatăl său; ucis lângă Milan în 268 (*P. Licinius Egnatius Galienus 1*, PLRE/I, 283-4).

107. Servește ca *tribunus* sub Decius; *tribunus legianis Quitae Martiae* și apoi *dux tatius Illyrici* sub Valerian; proclamat *Augustus* de către trupe la moartea lui Gallienus (vara lui 268); moare în 270. (*M. Aurelius Valerius Claudius "Gothicus" 11*, PLRE/I,209)

108. Poate fi un personaj imaginar, în pofida PLRE/I, 630, discursul său fiind o dovadă a felului în care *H.A.* este constituită, pledoaria împotriva împăraților copii fiind probabil datorată lui Nicomædus Flavianus în contextul uzurpării lui Eugenius (vezi demonstrația la Tony Honore, *Virius Nicomedus Flavius*, Konstantz, "Xenie" - Heft 23, 1989). De fapt cea mai mare parte a personajelor de importanță secundară care populează *H.A.* nu își găsesc atestarea și în alte surse.

109. *Praefectus praetoria* al lui Tacitus, al cărui frate era; aclamat împărat la moartea lui Tacitus, la Roma; propriile sale trupe îlucid atunci când află de aclamarea simultană a lui Probus în Siria și Egipt (*M. Annius Florianus 6*, PLRE/I, 367)

110 Născut la Sirmium; *tribunus* sub Valerian; proclamat *Augustus* la moartea lui Tacitus; ucis de către trupele sale la Sirmium, în 282 (*M. Aurelius Probus 3*, PLRE/I, 736)

111. Fiul mai mare al lui M. Aurelius Carus; proclamat *Caesar* în 282; *Augustus* 283-85 (*M. Aurelius Carinus*, PLRE/I, 181).

112. Fiul cel mai tânăr al lui Carus; Proclamat *Caesar* de către tatăl său în 282; *Augustus*, 283-4; (*M Aurelius Numeius Numeianus.*, PLRE/I, 634).

113 Probabil de origine din Narbonensis; *PPO* sub Pradus; proclamat împărat în 282, înainte de moartea lui Prabus; consul în 283; *Augustus* 282-3 (*M. Aurelius Numerius Carus*, PLRE/I, 183)

114 *Praefectus praetorio* și socru al lui Numeian (*Aper* 2, PLRE/I. 81).

115. Despre Lactantius nu se știe cu siguranță când s-a născut, probabil pe la jumătatea secolului al III-lea, probabil în Africa, la Sicca, dacă nu în Italia, la Firmium. Se știe despre el că a fost elev al lui Arnobius, profesor de retorică la Sicca în Africa. Ulterior, faima lui Lactantius ca profesor de retorică a depășit-o pe cea a maestrului său.

În ceea ce privește cariera lui Lactantius, a fost numit de către Diocletianus profesor de retorică la Nicomedia, și apoi de către Constantin preceptor pentru fiul său, Crispus. În această calitate, a trăit în Gallia, și probabil a murit la Trever, în jurul anului 325.

Dintre lucrările sale sunt de amintit “Introducere în adevărata religie, sau “Instituțiile”, un tratat împotriva adeptilor lui Epicur și împotriva stoicilor, așa numitul ‘Tratat asupra Mâniei lui Dumnezeu, Tratatul asupra formării omului și cel care ne interesează cel mai mult, cel asupra Morții Persecutorilor

creдинței creștine, *De Mortibus Persecutorum*, în care autorul aduce argumente asupra adevărului creдинței creștine, prin prezentarea împăraților persecutori ca obiect al mâniei divine.

116. De origine din Illyricum; proclamat *Caesar* la 1 martie 293; *Augustus* la 1 mai 305; victimă a “mortii persecutorilor” în 311 (*C. Galerius Valerius Maximianus* 9, PLRE/ I, 574-5).

117. Prieten al lui Galerius; comandant militar cu rang neprecizat, înainte de 305 ; proclamat *Caesar* în mai 305; *Augustus* în vara lui 306; (*Fl. Val. Severus* 30, PLRE/I, 837-8).

118. Nepotul de soră al lui Galerius, proclamat *Caesar* la 1 mai 305; proclamat *Augustus* în 309 sau 310; moare în 313 (*Galerius Valerius Maximus Daia* 12, PLRE/I, 579).

119. Este originar din Antiohia, dintr-o familie de curiali, s-a născut în anul 314. Educația și-a făcut-o la început la Antiohia, în gramatică și retorică, cu Zenobius din Elusa, între 328-336, apoi la Atena cu Diphantes, între 336-340.

A fost numit temporar profesor la Atena, apoi a predat pentru o vreme la Constantinopol; a fost forțat să părăsească Constantinopolul în 342 sau 343, de către Limenius, și după o scurtă ședere la Nicaea, a acceptat un post la Nicomedia. După 5 ani, în care a predat acolo, între c.343-c 348 a fost chemat înapoi la Constantinopol, unde a adresat un panegiric lui Constantinus II (*Oratio* LIX, în anul 348, sau 349); ca recompensă, a obținut onoruri și o proprietate ca dar imperial. În 353, s-a întors la Antiohia, după o scurtă perioadă ca

profesor particular, în 354 obținând numirea într-un post oficial. În 362 sau 363, cu ocazia vizitei lui Iulianus la Antiochia, Libanius devine prieten al împăratului; a apărat curia din Antiochia în fața împăratului.

În timpul lui Valentinian a fost acuzat de acesta că l-ar fi sprijinit pe uzurpatorul Procopius, și că s-ar fi angajat în activități de prezicere și magie.

În timpul lui Teodosius, i s-a oferit și a acceptat, probabil în 383, postul de prefect al pretoriului onorific.

Era un păgân zelos, prieten al Gamaliel, patriarhul iudeilor, dar este pretuit ca profesor și de către autorii creștini Vasile cel Mare, Grigore din Nazianz, Ioan Chrisostomul, Theodosios din Mopsuestia, sau Maximus din Seleucia; a întreținut corespondență cu Sf. Vasile cel Mare.

120. S-a născut cândva între 490-507, din părinți înstăriți. În 527, după terminarea studiilor, este numit *consiliarius* pe lângă Belisarius, pe atunci *dux Mesopotamiae*, și îl însoțește pe acesta în campaniile din Persia (527-531), Africa (ca asessor, 531-536), și Italia (536-540). După 542, se stabilește la Constantinopol, unde își scrie amintirile despre aceste campanii, în "Cărțile despre Războaie", terminate în 551. În jurul anului 550, scrie "Istoria secretă" (*Historia Arcana*), o dură istorie anecdotică a regimului lui Iustinian și care este total opusă față de ansamblul operei sale; din aceasta cauză a fost pusă la îndoială autenticitatea sa. Între 553-555, scrie din ordin imperial lucrarea despre construcții intitulată *De Aedificiis*. În ceea ce privește cariera sa, se pare că a obținut titlurile de *patricius*, iar în 562 este amintit un Procopius *Praefectus Urbi*, însă identificarea sa cu autorul în discuție este îndoielnică. Nu se știe data morții sale.

Avea legături cu înalta aristocrație bizantină, și a primit o

educație clasică, studiind dreptul și filozofia.

În istoriografie, a rămas ca fiind cel mai important autor bizantin, care a exercitat o puternică influență asupra scrierilor ulterioare. Pasaje din opera sa pot fi regăsite în operele lui Agathias, la Menandros Protector, Theophylactos Symocatta, Evagrius, Theophanes Confessor, Photios, la Constantin Porfirogenetul, în *Lexiconul Suidas*, sau la Ioan Kynnamos.

121. Jurist, unul dintre apropiații lui Justinian; născut în Pamphylia, înainte de anul 500; moare probabil în anul 542; *quaestor* și șef al comisiei pentru întocmirea lui *Codex Justinianus* (*Tribonian*, ODB/III, 2114).

122. Născut pe la 482, mort la 14 noiembrie 565, împărat la 1 august 527; nepotul lui Justin I, care îl cooptează la imperiu la 1 aprilie 527; de origine umilă, în conflict cu aristocrația, se înconjură de persoane de aceeași extracție, fără scrupule, dar loiale: soția sa Theodora, nepotul său Germanus, generalii Bellisarios și Narses, administratorii Joan din Cappadocia și Tribonian (*Justinian I*, ODB/II, 1083-4)

123. Împărat între 474 și 491; moare la Constantinopol la 9 aprilie 491; comandant al contingentului isaurian la Constantinopol; se căsătorește cu Ariadne, fiica lui Leon I și devine *comes domesticorum*. Leon II, fiul lui Leon I, murind în același an cu tatăl său, 474, Zenon ajunge la tronul imperial. (*Zeno*, ODB/III, 2223).

124. Flavius Theodorus, rege al ostrogoților (începând din 471); guvernează Italia (începând din 493); născut în Pannonia, pe la 493, moare la Ravenna la 30 august 526; fiul

lui Theodorum, rege al ostrogoților; în 476 îl ajută pe Zenon să își recapete tronul devenind *patrikios* și *magister militum*, fiind adoptat de către Zenon; consul în 484; 488, la îndemnul lui Zenon începe să își mute poporul în Italia eliminând autoritatea lui Odoacru, pe care îl ucide în 493. În 497, Anastasios I recunoaște autoritatea lui T. asupra Italiei.

Niciodată nu a luat titlul de *Augustus*. (*Theodoric the Great*, ODB/III,2049-2050).

125. Impărat al Occidentului, 31 octombrie 475 - septembrie 476; (*Romulus Augustulus*, ODB/3, 1812)

126. Fost secretar al lui Attila; *magister militum* și *patricius* în timpul scurtei domnii a lui Julius Nepos; își proclamă fiul (*Romulus Augustus*) împărat.

127. Odoacer sau Odouacer, guvernează Italia începând cu 23 august 476; născut pe la 433, ucis la Ravenna la 16 martie 493; conducător al trupelor germanice rebele care îl alungă pe Romulus Augustulus; numit rege (*rex*) de către supușii săi barbari; Zenon nu îi acordă decât calitatea de *patrikios* (Odoaceu, ODB/III, 1512)

128. Născut la Germania, la granița dintre Thracia și Illyricum, pe la 505; moare la Constantinopol în martie 565; ofițer al lui Justinian care era atunci *magister militum*; *dux* al Mesopotamiei (526); *magister militum* în Orient (529); în 532 reprimă răscoala *Nika*; recuperează Africa, distrugând regatul vandal (533-34); ocupă Sicilia și apoi intră în Roma (536); rechemat la Constantinopol datorită pericolului persan; din nou în Italia, 544-48; apără Tracia și Constantinopolul de

huni, 559-60; în dizgrație între 562 și 563, când își pierde pentru scurt timp și calitatea de *coms domesticorum*; avea o armată personală de probabil 7000 de *bucellarii* (*Belisario*, ODB/I, 278).

129. Originar din Palestina. Bunicul sau se convertise la creștinism. A fost educat la Constantinopol, unde va practica avocatura. În anul 439 scrie *Istoria Ecclesiastica*. Moare probabil în anul 450. *Istoria Ecclesiastica* este dedicată lui Theodosius II.

130. Inițiatorul ereziei care neagă cosubstanțialitatea lui Dumnezeu Tatăl cu Dumnezeu Fiul.

131. Episcop al Milanului între 373/74 și 379, anul morții sale; fiul unui alt Ambrosius, *PPO* în Gallia; el însuși *consularis Aemiliae et Liguriaie*, 374; adversar hotărât al arianismului fiind cunoscută campania sa pentru desființarea altarului Victoriei din Senat (*Ambrosius 3*, PLRE/I, 52; *Ambrose*, ODB/I, 76-7).

132. Consiliul de la Niceea (325) a confirmat doctrina ortodoxă, principalul susținător al acesteia fiind Athanasios al Alexandriei. Conform acesteia, Isus Cristos era *homoousios* cu Dumnezeu Tatăl (*Arianism*, ODB/I, 167).

133. *Magister equitum* al lui Magnus Maximus, 338-8; (*Andragathius 3*, PLRE/I, 62)

134. Fiul mai mic al lui Theodosius I și al Aeliei Flavia Flaccilla; născut la 9 septembrie 384; consul în 386; proclamat

Augustus la 23 ianuarie 393 ; moare la 15 august 423; căsătorit cu cele două fiice ale lui Stilicon, Marie (398) și Thermantia(408) .(*Fl. Honorius* 3, PLRE/I, 442).

135. Născut în 377; proclamat *Augustus* la 19 ianuarie 383; moare la 1 mai 408. (*Flavius Arcadius* 5, PLRE/I, 99)

136. Senator la Constantinopol ; *praetor urbanus*; episcop al Constantinopolului ,în 381.(*Nectarius* 2,PLRE/I,99).

137. Născut în 334; de origine senatorială; păgân; *consularis Siciliae*, 364/5; *vicarius Africae*, 337; *QSP*, 389-90; *PPO* în două rânduri, 390-2 și 393-4; consul fără coleg, 394; probabil cel mai important susținător al uzurpării lui Eugenius (5 sept. 394); Nicomachus Florianus se sinucide; prieten apropiat al lui Simmachus și probabil “personajul principal” al așa numitului *Carmen adversus Flavianum*. (*Virius Nicomachus Flavianus* 15,PLRE/I,347-9).

138. Vandal; *tribunus praetorianum militaris*,383 ;*comes sacri stabuli* ,384 ;*MVM per Thracias*,392-3 ; *comes et MVM (praesentalis)*, în Occident,394-408 ; probabil că Theodosius îl lasă pe Stilicon ca “tutore” al lui Honorius; consul în 400; consul pentru a doua oară în 405;(*Flavius Stilicho*, PLRE/I, 853-58)

139. Fiul lui Stilicon; *tribunus et notarius* (in Occident), 396-408; Stilicon încearcă să îl însoare cu Galla Placidia; ucis la ordinul lui Honorius imediat după uciderea tatălui său (*Eucherius* 1, PLRE/II, 404 - 5)

140. Probabil un șef militar vizigot și nu rege; căsătorit cu sora lui Athaulf; bunicul regelui vizigot, Theodoric II; 394, probabil *foederatus*, conducând contingentul barbar din armata lui Theodosius în confruntarea sa cu Eugenius; 395, se revolta în Thracia și Illyricum; *MVM per Illyricum*, 399; la sfîrșitul lui 401 invadează Italia; la Pollentia invins de către Stilicon, vara lui 402; asediul Romei după uciderea lui Stilicon, 408; *MVM* al lui Attalus, 409-410; arian (Alaricus I, PLRE/II, 43-48)

141. *PPO* în Illyricum, 407; *PPO Italiae et patricius*, 409; (*Iovius* 3, PLRE/II, 623-4)

142. Fiul lui Arcadius și al Aeliei Eudoxia; născut la 10 aprilie 401; *Augustus*, 402-450 (*Theodosius* 6, PLRE/II, 1100)

143. Probabil soldat de rînd; proclamat *Augustus* de către armatele din Britannia în anul 407, succedînd altor doi uzurpatori, Marcus și Gratian; reușește să controleze cea mai mare parte a Occidentului roman; înfrînt și ucis în 411 (*Fl. Claudius Constantinus* 21, PLRE/II, 316-17)

144. Originar din Asia; 398, membru al ambasadei senatoriale la Honorius; din nou într-o ambasadă la Honorius în anul 409; *CSL* în 409; *PVR* în 409; *Augustus*, 409-410, proclamat de către Alaric (*Priscus Attalus* 2, PLRE/II, 180-1)

145. Cumnatul lui Alaric; în 408 conduce forțele hunilor și gotilor din Pannonia Superioară; *comes domesticorum equitum* sub Attalus, 409-410; rege al vizigoților, 410-415 (*Athaulfus*, PLRE/II, 176-8)

146. *comes Africae*, 408-13; consul in anul 413; *Augustus* in 413 cind conducind flota sa se indreapta catre Italia; infrint si izgonit in Africa unde este curind ucis (*Heraclianus* 3, PLRE/II, 534-40)

147. Fiul mai virstnic al lui Constantin III; *Caesar*, 408-409/10; trimes in Spania impotriva Theodosienilor; *Augustus*, 409/10-411 (*Constans* 1, PLRE/II, 310)

148. Nascut la Cyrene, pe la 370; moare la Ptolemais, pe la 413; apartinea unei bogate familii pagine; in 410 devine episcop la Ptolemais, fiind consacrat in 411 de catre Theophilos al Alexandriei. *Discursul asupra regalitatii* a fost rostit la Constantinopol in anul 400. (*Synesios*, ODB/III, 1993)

149. Nascut pe la 393 la Antiohia. Discipol al lui Theodor din Mopsuestia, avindu-i colegi pe Nestorius si Ioan, viitorul episcop al Antiohiei. In 423 devine episcop al Cyrului.

150. Stim ca si-a elaborat scrierea istorica la sfirsitul secolului al V-lea, fiind functionar civil roman, poate *advocatus fisci*. *Istoria Noua* acopera perioada 200-410, cu o notabila lacuna, domnia lui Diocletian. Pentru cei familiarizati cu literatura crestina de expresie greaca, Zosimos socheaza atita vreme cit atitudinea sa fata de primul imparat tolerant, Constantin, este atit de vehement critica (F. Paschoud, *Cinq Etudes sur Zosime*, Paris, 1975, 24-63). Pentru mare parte din lucrare, sursa sa o reprezinta istoria pierduta a lui Olympiodor din Theba. Asa se face ca Istoria lui Zosimos exceleaza prin imprecizie, EA Thompson numindu-l " unul dintre cei mai

incompetenti istorici romani”(Antiquity, 30/1956, 163).

151. *Chlorus* este supranumele pe care il vor consacra numai sursele de secol VI; originar din Illyricum, probabil de extractie umila, chiar daca fiul sau Constantin proclama descendenta din Claudius II *Gothicus*; probabil *dux* sub Probus; *Caesar* impreuna cu Galerius Maximianus, la 1 martie 293; *Augustus* in 305; moare la 25 iulie 306(Fl. Val. Constantius 12, PLRE/I, 227-8)

152. Nascut in 272, la Naissus; fiul lui Constantius I si al Fl. Iulia Helena; serveste sub Diocletian ca *tribunus primi ordinis*; proclamat imparat la 25 iulie 306; moare la 22 mai 337(Fl. Val. Constantinus 4, PLRE/I,223-4)

153. La Eburacum, la capatul unei lupte cu pictii, Constantius Chlorus murind (25 iulie 306), trupele sale victorioase il aclama *Augustus* pe fiul acestuia, Constantin.

154. Fiul lui Maximian Herculus si al Eutropiei; inainte de 306 este numai *vir clarissimus*; proclamat imparat la 28 octombrie 306; invins la Saxa Rubra, in octombrie 312(*M.Aur.Val.Maxentius* 5,PLRE/I, 571)

155. Nascut linga Sirmium, in Pannonia;proclamat *Caesar*, 285-86 si *Augustus*,286-305 (*M.Aur.Val.Maximianus signo Herculus* 8,PLRE/I,573-4)

156. Apropiat al lui Galerius; proclamat *Augustus* la 11 noiembrie 308; invins de catre Constantin, in 324; se retrage din viata publica (*Val.Licinianus Licinius* 3,PLRE/I, 509)

- 157.** *CRP* al lui Constans, 349-50; *magister officiorum* al lui Magnentius, 350-1 (Marcellinus 8, PLRE/I, 546)
- 158.** *Protector* apoi *comes rei militaris*, înainte de 350; proclamat *Augustus* în ianuarie 350 (*Fl. Magnus Magnentius*, PLRE/I, 532)
- 159.** *Magister militum* al lui Magnentius, 350; consul împreună cu Magnentius *Augustus*, 350 (*Gaiso*, PLRE/I, 380)
- 160.** *Magister peditum* al lui Constans, în Illyricum, 350; *Augustus*, 350; abdică și se retrage la Prusa (*Vetranio* 1, PLRE/I, 954)
- 161.** Proclamat *Augustus* la Roma de către oponentii lui Magnentius și ucis 28 de zile mai târziu (*Jul. Nepotianus* 5, PLRE/I, 624)
- 162.** Originar din Hispania; servește sub comanda lui Theodosius cel Batrin; *comes Britanniarum* sub Gratian; proclamat *Augustus* în primăvara lui 383; ucis la 28 august 388. (*Magnus Maximus* 39, PLRE/I, 588)
- 163.** Născut pe la 346; fiul lui Fl. Theodosius și al Thermantie; *dux Moesiae primae*, 373-4; probabil *magister militum* în Illyricum în anul 378; ianuarie 379, *Augustus*; moare în 395 (*Flavius Theodosius* 4, PLRE/I, 904-905)
- 164.** Profesor de gramatică; *V.C.* la 385; *magister (scrinii)*

inainte de 392; Arbogast il proclama *Augustus* la 22 august 392; executat la 6 septembrie 394 (*Fl. Eugenius* 6, PLRE/I, 293)

165. Franc; *comes domesticorum* al lui Gratian, 377-8; *magister militum per Orientem*, 383; consul, 384; *comes et magister utriusque militiae* in Orient, 388-93; unchiul lui Arbogast (*Flavius Richomeres*, PLRE/I, 765-6)

166. Franc; *comes rei militaris*, 380; *magister militum* al lui Valentinian II, 388-94; pagin zelos (*Arbogastes*, PLRE/I, 95-7)

167. Devine *comes Africae*, 363/4 - 373; in 371 ajunge in conflict cu Firmus, conflict care va provoca si revolta acestuia din urma (*Romanus* 3, PLRE/I, 768)

Apendice A: Ammianus Marcellinus, Rerum Gestarum

Amm. XIV. 11. 1- 23.

“Vbi curarum abiectis ponderibus aliis tamquam nodum et obicem difficillimum Caesarem conuellere nisu ualido cogitabat; eique deliberanti cum proximis clandestinis colloquiis et nocturnis, qua uiquibusque commentis id fieret, antequam effundentis rebus pertinacius incumberet confidentia, acciri mollioribus scriptis per simulationem tractatus publici nimis urgentis eundem placuerat Gallum, ut auxilio destitutus sine ullo interiret obstaculo. 2. Huic sententiae uersabilium adulatorum refragantibus globis, inter quos erat Arbitio ad insidiandum acer et flagrans et Eusebius tunc praepositus cubiculi effusior ad nocendum, id occurebat Caesare discedente Vrsicinum in oriente perniciose relinquendum, si nullus esset, qui prohibet, altiora meditaturum. 3. Isdemque residui regii accessere spadones, quorum ea tempestate plus habendi cupiditas ultra mortalem modum adolescebat, inter ministeria uitae secretioris per arcanos sussuros nutrimenta fictis criminibus subserentes: qui ponderibus inuidiae grauitoris uirum fortissimum opprimebant subolescere imperio adultos eius filios mussitantes decore corporum fauorabiles et aetate/ per multiplicem armaturae scientiam agilitatemque membrorum inter cotidiana pro ludia exercitus consulto consilio cognitos; Gallum suoapte ingenio trucem/ per suppositos quosdam ad saeua facinora ideo animatum, ut eo digna omnium ordinum detestatione exoso ad magistri equitum liberos principatus insignia transferatur.

4. Cum haec taliaque sollicitas eius aures euerberarent expositas semper eiusmodi rumoribus et patentes, uario animi motu miscente consilia tandem id ut optimum factu elegit: et vrsicinum primum ad se uenire summo cum honore mandauit ea specie, ut pro rerum tunc urgentium captu disponderetur concordi consilio, quibus uirium incrementis Parthicarum gentium arma minantium impetus frangerentur. 5. Et ne quid suspicaretur aduersi uenturus, uicarius eius, dum redit, Prosper missus est comes; acceptisque litteris et copia rei *ueliculariae data Mediolanum itineribus properauimus magnis.*

6. Restabat, ut Caesar post haec properaret accitus, et abstergendae causa suspicionis sororem suam, eius uxorem, Constantius ad se tandem desideratam uenire multis fictisque blanditiis hortabatur. Quae licet

ambigeret metuens saepe cruentum, spe tamen, quod eum lenire poterit ut germanum, profecta, cum Bithyniam introisset, in statione, quae Caenos Gallicanos appellatur, absumpta est ui februm repetina. Cuius post obitum maritus contemplans/ cecidisse fiduciam, qua se fultum existimabat, anxia cogitatione, quid moliretur, haerebat. 7. Inter res enim impeditas et turbidas ad hoc unum mentem sollicitam dirigebat, quod Constantius cuncta ad suam sententiam conferens nec satisfactionem suscipiet aliquam nec erratis ignoscet, sed, ut erat in propinquitatis perniciem inclinior, laqueos ei latenter obtendens, si cepisset incautum, morte multaret. 8. Eo necessitatis adductus ultimaque, ni uigilasset, opperiens/ principem locum, si copia patuisset, clam affectabat, sed perfidiam proximorum ratione bifaria uerebatur, qui eum ut truculentum horrebant et leuem quique altiozem Constantii fortunam in discordiis ciuilibus formidabant. 9. Inter has curarum moles immensas imperatoris scripta suscipiebat assidua monentis orantisque, ut ad se ueniret, et mente monstrantis obliqua/ rem publicam nec posse diuidi nec debere, sed pro uiribus quemque ei ferre suppetias fluctuanti nimirum Galliarum indicans uastitatem. 10. Quibus subserebat non adeo uetus exemplum, quod Diocletiano et eius collegae ut apparitores Caesares non resides, sed ultro citroque discurrentes obtemperabant et in Syria Augusti uehiculum irascentis per spatium mille passuum fere pedes antegressus est Galerius purpuratus.

11. Aduenit post multos Scudilo Scutariorum tribunus, uelamento subagrestis ingenii persuasionis opifex callidus. Qui eum adulabili sermone periuriis asmixto solus omnium proficisci pellexit uultu assimulato saepius replicando, quod flagrantibus uotis eum uidere frater cuperet patruelis, quid per imprudentiam gestum est, remissurus ut mitis et clemens participemque eum suae maiestatis asciscet futurum laborum quoque socium, quos Arctoae prouinciae diu fessae posebant. 12. Utque solent manum iniectantibus fatis hebetari sensus hominum et obtundi, his illecebris ad meliorum expectationem erectus/ egressuque Antiochia numine laeuo ductante prorsus ire tendebat de fumo, ut prouerbum loquitur uetus, ad flammam; et ingressus Constantinopolim/ tamquam in rebus prosperis et securis editis equestribus ludis capiti Thoracis aurigae coronam imposuit ut uictoris.

13. Quo cognito Constantius ultra mortalem modum exarsit ac, ne quo casu idem Gallus de futuris incertus agitare quaedam conducentia saluti suae per itinera conaretur, remoti sunt omnes de industria milites agentes

in ciuitatibus peruiis. 14. Eoque tempore Taurus quaestor ad Armeniam missus confidenter nec appellato eo nec uiso transiuit. Uenere tamen aliqui iussu imperatoris/ administrationum specie diuersarum eundem, ne commouere se posset neue temptaret aliquid occulte, custodituri; inter quos Leontius erat, postea urbi praefectus, ut quaestor et Lucillianus quasi domesticorum comes et Scutariorum tribunus nomine Bainobaudes. 15. Emensis itaque longis interuallis et planis cum Hadrianopolim introisset urbem Haemimontanam, Vscudanam antehac appellatam, fessasque labore diebus duodecim recreans uires comperit Thebaeas legiones in uicinis oppidis hiemantes consortes suos misisse quosdam/ eum, ut remaneret, promissis fidis hortaturos et firmis sui fiducia abunde per stationes locat confines, sed obseruante cura peruigili proximorum nullam uidendi uel audiendi, quae ferebant, furari potuit facultatem. 16. Inde aliis super alias urgentibus litteris exire et decem uehiculis publicis, ut praeceptum est, usus relicto palatio omni praeter paucos tori ministros et mensae, quos auexerat secum, squalore concretus celerare gradum compellebatur adigentibus multis temeritati suae subinde flebiliter imprecatus, quae eum iam despectum et uilem arbitrio subdiderat infimorum. 17. Inter haec tamen per indutias naturae conuiescentis sauciabantur eius sensus circumstridentium terrore laruarum interfectorumque cateruae Domitiano et Montio praeuiis/ correptum eum, ut existimabat in somniis, uncis furialibus obiectabant. 18. Solutus enim corporeis nexibus animus semper uigens motibus indefessis ex cogitationibus subiectis et curis, quae mortalium sollicitant mentes, colligit uisa nocturna, quas phantasias nos appellamus.

19. Pandente itaque uiam fatorum sorte tristissima, qua praestitutum erat eum uita et imperio spoliari, itineribus rectis per mutationem iumentorum emensis/ uenit Poetouionem oppidum Noricorum, ubi reseratae sunt insidiarum latebrae omnes; et Barbatio repente apparuit comes, qui sub eo domesticis praefuit, cum Apodemio agente in rebus milites ducens, quos beneficiis suis oppigneratos elegerat imperator certus nec praemiis nec miseratione ulla posse deflecti.

20. Iamque non umbratis fallaciis res agebatur, sed, qua palatium est extra muros, armatis omne circumdedit. Ingressusque obscuro iam die ablatis regiis indumentis Caesarem tunica textit et paludamento communi eum post haec nihil passurum uelut mandatu principis iurandi crebitate confirmans et “statim”, inquit, “exsurge” et inopium carpento priuato impositum ad Histriam duxit prope oppidum Polam, ubi

quondam peremptum Constantini filium accepimus Crispum. 21. Et cum ibi seruaretur artissime terrore propinquantis exitii iam praesepultus, accurrit Eusebius cubiculi tunc praepositus/ Pentadiusque notarius et Mallobaudes armaturarum tribunus iussu imperatoris compulsuri eum singillatim docere, quam ob causam quemque aoud Antiochiam necatorum iusserat trucidari. 22. Ad quae Adrasteo pallore perfusus/ hactenus ualuit loqui, quod plerosque incitante coniuge iugulauerit Constantia, ignorans profecto Alexandrum Magnum urgenti matri, ut occideret quendam insontem, et dictitanti spe impetrandi postea, quae uellet, eum se per nouem menses utero portasse praegnantem ita respondisse prudenter: “aliam, parens optima, posce mercedem; hominis enim salus beneficio nullo pensatur.”

23. Quo comperto irreuocabili ira princeps percitus et dolore fiduciam omnem fundandae securitatis in eodem posuit abolendo. Et misso Sereniano, quem in crimen maiestatis uocatum praestrigiis quibusdam absolutum esse supra monstrauius, Pentadio quin etiam notario et Apodemio agente in rebus/ eum capitali supplicio destinauit. Et ita colligatis manibus in modum noxii cuiusdam latronis ceruice abscisa ereptaque uultus et capitis dignitate cadauer est relictum informe paulo superni ante urbibus et prouinciis formidatum”.

Amm. XV. 15. 3-32.

“... Dynamius quidam actuarius sarcinalium principis iumentorum commendaticis ab eo petierat litteras ad amicos, ut quasi familiaris eiusdem esset notissimus. Hoc impetrato, cum ille nihil suspicans simpliciter praestitisset, seruabat epistulas, ut perniciosum aliquid in tempore moliretur. 4. Memorato itaque duce Gallias ex re publica discursante barbarosque propellente iam sibi diffidentes et trepidantes idem Dynamius inquietius agens ut uersutus et in fallendo exrecitatus fraudem comminiscitur impiam subornatore et conscio, ut iactauere rumores incerti, Lampadio praefecto praetorio et Eusebio ex comite rei priuatae, cui cognomentum erat inditum Mattyocopi, atque Aedesio ex magistro memoriae, quos ad consulatum ut amicos iunctissimosidem curarat rogari praefectus; et peniculo serie litterarum abstersa solaque incolumi relicta subscriptione alter multum a uero illo dissonans superscribitur textus: uelut Siluano rogante uerbis obliquis

hortanteque amicos agentes intra palatium uel priuatos, inter quos et Tuscus erat Albinus aliique plures, ut se altiora coeptantem et prope diem loci principalis aditurum... 5. hunc fascem ad arbitrium figmenti compositum uitam pulsaturum insontis a Dynamio susceptum praefectus imperatori auide scrutari haec et similia consueto secrete obtulit soli ingressus intimum caperet tempore deinde sperans, ut peruigilem salutis eius custodem..., lectaque consistorio astu callido consarcinata materia tribuni iussi custodiri et de provinciis duci priuati, quorum epistulae nomina designabant. 6. Confestimque iniquitate rei percitus Malarichus Gentilium rector collegis adhibitis strepebat immaniter/ circumueniri homines dicatos imperio per factiones et dolos minime debere proclamans petebatque, ut ipse relictis obsidum loco necessitudinibus suis/ Mallobaude armaturarum tribuno spodente, quod remeabit, uelocius iuberetur ire ducturus Siluanum aggredi nihil tale conatum, quale insidiatores acerrimi concitarunt, uel contra se paria promittente Mallobaudem orabat properare permitti haec, quae ipse pollicitus est, impleturum. 7. Testabatur enim id se procul dubio scire, quod, si qui mitteretur externus, suoapte ingenio Siluanus etiam nulla re perterrente timidior composita forte turbabit.

8. Et quamquam utilia moneret et necessaria, uentis tamen loquebatur incassum. Namque Arbitione auctore Apodemius ad eum uocandum cum litteris mittitur, inimicus bonorum omnium diuturnus et grauis. Qui incidentis... cum uenisset in Gallias, dissidens a mandatis, quae proficiscenti sunt data, nec uiso Siluano nec oblati scriptis, ut ueniret, admonito... remansit ascitoque rationali quasi proscripti iamque necandi magistri peditum clientes et seruos hostili tumore uexabat. 9. Inter haec tamen dum praesentia Siluani speratur et Apodemius quieta perturbat, Dynamius, ut argumento ualidior impie structorum asseret fidem, compositas litteras his concinentes, quas obtulerat principi per praefectum, ad tribunal miserat fabricae Cremonensis nomine Siluani et Malarichi, a quibus ut arcanorum conscius monebatur parare propere cuncta. 10. Qui cum haec legisset, haerens et ambigens diu, quidnam id esset - nec enim meminerat secum aliquando super negotio ullo interiore hos, quorum litteras acceperat, collocutos - epistulas ipsas per baiulum, qui portarat, iuncto milito ad Malarichum remisit obsecrans, ut doceret aperte, quae uellet, non ita perplexe; nec enim intellexisse firmabat ut subagrestem et simplicem, quid significatum esset obscurius. 11. Haec Malarichus subito nanctus, etiamtum squalens et maestus

suamque et popularis Siluani uicem grauiter ingemescens adhibitis Francis, quorum ea tempestate in palatio multitudo florebat, erectius iam loquebatur: tumultuando patefacitis insidiis reserataque iam fallacia, per quam ex confesso salus eorum appetebatur. 12. Hisque cognitis statuit imperator dispicientibus consistorianis et militaribus uniuersis in negotium praeterinquiri. Cumque iudices resedissent, Florentius Nigriniani filius agens tunc pro mogistro officiorum contamplans diligentius scripta apicumque pristinorum quasi quandam umbram repperiens/ animaduertit, ut factum est, priore textu interpolatu longe alia, quam dictarat Siluanus, ex libidine consarcinatae falsitatis ascripta. 13. Proinde fallaciarum nube discussa imperator doctus gesta relatione fideli abrogata potestate praefectum statui sub quaestione praecepit, sed absolutus est enixa conspiratione multorum. Suspensus autem Eusebius ex comite priuatarum se conscio haec dixerat concitata. 14. Aedesius enim minus scisse, quid actum sit, pertinaci infitatione contendens abiit innoxius et ita finito negotio omnes sunt absoluti, quos exhiberi delatio compulit criminosa. Dynamius uero ut praeclaris artibus illustratus cum correctoris dignitate regere iussus est Tuscus...

15. Agens inter haec apud Agrippinam Siluanus assiduisque suorum comperiens nuntiis, quae Apodemius in labem suarum ageret fortunarum, et sciens animum tenerum uersabilis principis timensque, ne trucidaretur absens et indemnatus, in difficultate positus maxima barbaricae se fidei committere cogitabat. 16. Sed Laniogaiso uetante tunc tribuno, quem, dum militaret candidatus, solum afuisse morituro Constanti supra rettulimus, docenteque Francos, unde oriebatur, interfekturos eum aut accepto praemio prodituros nihil tutum ex praesentibus ratus in consilia cogitabatur extrema et sensim cum principiorum uerticibus erectius collocutus isdemque magnitudine promissae mercedis accensis cultu purpureo a draconum et uexillorum insignibus ad tempus abstracto ad culmen imperiale surrexit.

17. Dumque haec aguntur in Galiis, ad occasum inclinato iam die perfertur Mediolanum insperabilis nuntius aperte Siluanum demonstrans, dum ex magisterio peditum altius nititur, sollicitato exercitu ad augustum culmen euectum. 18. Hac mole casus inopini Constantio icto quasi fulmine fati primates consilio secunda uigilia conuocato properarunt omnes in regiam. Cumque nulli ad eligendum, quid agi deberet, mens suppetere posset aut lingua, summissis uerbis perstringebatur Vrsicini mentio ut consiliis rei bellicae praestantissimi

frustraque graui iniuria lacessiti et per admissionum magistrum - ui mos est honoratior - accido eodem ingresso consistorium offertur purpura multo quam antea placidius. Diocletianus enim Augustus omnium primus externo et regio more instituit adorari, cum semper antea ad similitudinem iudicum salutatos principes legerimus. 19. Et qui paulo antea cum insectatione maliuola orientis uorago inuadendaeque summae rei per filios affectator compellabatur, tunc dux prudentissimus et Constantini magnus erat commilito solusque ad extinguendum probis quidem Siluanum ut fortissimum perduellem aut, si secus accidisset, Vrsicinum exulceratum iam penitus aboleri, ne superesset scopulus impendio formidandus. 20. Igitur cum de profectione celeranda disponderetur, propulsationem obiectorum criminum eundem ducem parantem praegressus oratione leni prohibet imperator non id esse memorans tempus, ut controuersa defensio causae susciperetur, cum uicissim restitui in pristinam concordiam partes necessitas subigeret urgentium rerum, antequam cresceret mollienda.

21. Habita igitur deliberatione multiplici potissimum tractabatur, quo commento Siluanus gesta etiamtum imperatorem ignorare existimaret. Probabili argumento firmandam fidem reperto monetur honorificis scriptis, ut accepto Vrsicino succesore cum potestate rediret intacta. 22. Post haec ita digesta protinus iubetur exire tribunis et protectoribus domesticis decem, ut postularat, ad iuuandas necessitates publicas ei coniunctis, inter quos ego quoque eram cum Veriniano collega, residuis omnibus ab imperatore delectis. 23. Iamque eum egressum solum de se metuens quisque per longa spatia deducebat, et quamquam ut bestiarum obiceremur intractabilibus feris, perpendentes tamen hoc bonum habere tristia accidentia, quod in locum suum secunda substituunt, mirabamur illam sententiam Tullianam ex internis ueritatis ipsius promulgatam, quae est talis: "et quamquam optatissimum est perpetuo fortunam quam florentissimam permanere, illa tamen aequalitas uitae non tantum habet sensum, quantum cum ex miseris et perditis rebus ad meliorem statum fortuna reuocatur".

24. Festinamus itaque itineribus magnis, ut ambitiosus magister armorum ante allapsus per Italicos de tyrannide ullum rumorem in suspectis finibus appareret, uerum cursim nos properantes aerea uia quadam anteuolans prodiderat fama et Agrippinam ingressi inuenimus cuncta nostris conatibus altiora. 25. Namque conuena undique multitudine trepide coepta fundante coactisque copiis multis pro statu

rei praesentis id aptius uidebatur, ut ad imperatoris nouelli per ludibriosa auspicia uirium accessu firmandi sensum ac uoluntatem dux flexibilis uerteretur, quo uariis assentandi figmentis in mollius uergente securitate nihil metuens hostile deciperetur. 26. Cuius rei finis arduus uidebatur; erat enim cautius obseruandum, ut appetitus **opportunitati obtemperarent** nec praecurrentes eam nec deserentes. Qui si eluxisset intempestiue, constabat nos omnes sub elogio uno morte multandos.

27. Susceptus tamen idem dux leniter adactusque inclinante negotio ipso ceruices adorare sollemniter anhelantem celsius purpuratum ut spectabilis colebatur et intimus facilitate aditus honoreque mensae regallis adeo antepositus aliis, ut iam secretius de rerum summa consultaretur. 28. Aegre ferebat Siluanus ad consulatum potestateque sublimes elatis indignis se et Vrsicinum solos post exudatos magnos pro re publica labores et crebros ita fuisse despectos, ut ipse quidem per quaestiones familiarium sub disceptatione ignobili crudeliter agitatus commisisse in maiestatem arcesseretur, alter uero ab oriente raptus odiis inimicorum addiceretur; et haec assidue clam querebatur et palam. 29. Terrebat nos tamen, cum dicerentur haec et similia, circumfremetia undique murmura causantis inopiam militis et rapida celeritate ardentis angustias Alpium perrumpere Cottiarum.

30. In hoc aestu mentis ancipiti ad effectum tendens consilium occulta scrutabamus indagine sederatque tandem mutatis prae timore saepe sententiis, ut quaestiis magna industria cautis rei ministris obstricto religionum consecratione colloquio Bracchiati sollicitarentur atque Cornuti fluxioris... ubertate mercedis ad momentum omne uersabiles. 31. Firmato itaque negotio per sequestres quosdam gregarios obscuritate ipsa ad id patrandum idoneos/ praemiorum exspectatione accensus solis ortu iam rutilo subitus armatorum globus erupit atque, ut solet in dubiis rebus, audentior caesis custodibus/ regia penetrata Siluanum extractum aedicula, quo exanimatus confugerat, ad conuenticulum ritus Christiani tendentem densis gladiorum ictibus trucidarant.

32. Ita dux haud exilium meritorum hoc genere oppetit mortis metu calumniarum, quibus factione iniquorum irretitus est absens, ut tueri possit salutem/ ad praesidia progressus extrema”.

Amm. XV. 8. 1.- 16

“ Et haec quidem Romae, ut ostendit textus superior, agebantur. Constantium uero exagitabant assidui nuntii deploratas iam Gallias

indicantes nullo renitente ad interneccionem barbaris uasantibus uniuersa; aestuansque diu, qua ui propulsaret aerumnas in Italia residens, ut cupiebat, - periculosum enim existimabat se in partem contrudere longe dimotam - repperit tandem consilium rectum et Iulianum patrualem fratrem haud ita dudum ab Achaico tractu accitum etiamtum palliatum in societatem imperii asciscere cogitabat. 2. Id ubi urgente malorum impendentium mole confessus est proximis succumbere tot necessitatibus tamque crebris unum se (quod numquam fecerat) aperte demonstrans, illi in assentationem nimiam eruditi infatuabant hominem nihil esse ita asperum dicitantes, quod praepotens eius uirtus fortunaque tam uicina sideribus non superaret ex more. Addebantque noxarum conscientia stimulante complures deinceps cauere debere Caesaris nomen replicantes gesta sub Gallo. 3. Quis adnitentibus obstinate opponebat se sola regina, incertum migrationem ad longinqua pertimescens, an pro natiua prudentia consulens in commune, omnibusque memorans anteponi debere propinquum. Post multaque per deliberationes ambiguas actitata stetit fixa sententia abiectisque disputationibus irritis ad imperium placuit Iulianum assumi. 4. Et cum uenisset accitus, praedicto die aduocato omni, quod aderat, commilitio tribunali ad altiorem suggestum erecto, quod aquilae circumdederunt et signa, Augustus insistens eumque manu retinens dextera haec sermone placido perorauit: 5. "Assistimus apud uos, optimi rei publicae defensores, causae communi uno paene omnium spiritu uindicandae, quam acturus tamquam apud aequos iudices succinctius edocebo. 6. Post interitum rebellium tyrannorum, quos ad haec temptanda, quae mouerunt, rabies egit et furor, uelut impiis eorum manibus Romano sanguine parentantes persultant barbari Gallias rupta limitum pace hac animati fiducia, quod nos per disiunctissimas terras arduae necessitates astringunt. 7. Huic igitur malo ultra apposita iam proserpenti, si, dum patitur tempus, occurrerit nostri uestrique consulti suffragium, et colla superbarum gentium detumescent et imperii fines erunt intacti. Restat, uenturorum spem, quam gero, secundo roboretis effectu. 8. Iulianum, hunc fratrem meum patrualem, ut nostis, uerecundia, qua nobis ita ut necessitudine carus est, recte spectatum iamque elucentis industriae iuuenem, in Caesaris adhibere potestatem exopto coeptis, si uidentur utilia, etiam uestra consensione firmandis". 9. Dicere super his plura conantem interpellans contio lenius prohibebat/ arbitrium summi numinis id esse non mentis humanae uelut praescia

uenturi proclamans. 10. Stansque imperator immobilis, dum silerent, residua fidentius explicauit: "quia igitur uestrum quoque fauorem adesse fremitus indicat laetus, adolescens uigoris tranquilli, cuius temperati mores imitandi sunt potius quam praedicandi, ad honorem prope speratum exurgat; cuius praeclaram indolem bonis artibus institutam hoc ipso plene uideor exposuisse, quod elegi. Ergo eum praesente nutu dei caelestis amictu principali uelabo."

11. Dixit moxque indutum auita purpura iulianum et Caesarem cum exercitus gaudio declaratum his alloquitur contractiore uultu submaestum:

12. "Recepisti primaueus originis tuae splendidum florem, amantissime mihi omnium frater; aucta gloria mea, confiteor, qui iustius in deferenda suppari potestate nobilitati mihi propinqua quam ipsa potestate uideor esse sublimis. 13. Adesto igitur laborum periculorumque particeps et tutelam ministerii suscipe Galliarum omni beneficentia partes leuaturus afflictas; et si hostilibus congredi si necesse, fixo gradu consiste inter signiferos ipsos, audendi in tempore consideratus hortator pugnantes accedens praeuendo cautissime turbatosque subsidiis fulciens modesteque increpans desides, uerissimus testis affuturus industriis et ignauis. 14. Proinde urgente rei magnitudine perge uir fortis ducturus uiros itidem fortes. Aderimus nobis uicissim amoris robusta constantia, militabimus simul, una orbem pacatum - deus modo uelit, quod oramus - pari moderatione pietateque rectori. Mecum ubique uideberis praesens et ego tibi quodcumque acturo non deero. Ad summam i, propera sociis omnium uotis uelut assignatam tibi ab ipsa re publica stationem cura peruigili defensurus."

15. Nemo post haec finita reticuit, sed militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidentes (quod est prosperitatis indicium plenum; nam contra, cum hastis clipei feriuntur, irae documentum est et doloris) immane quo quantoque gaudio praeter paucos Augusti probauere iudicium Caesarumque admiratione digna suscipiebant imperatorii muricis fulgore flagrantem. 16. Cuius oculos cum uenustate terribiles uultumque excitatius gratum diu multumque contuentes, qui futurus sit, colligebant uelut uelut scrutatis ueteribus libris, quorum lectio per corporum signa pandit animarum interna. Eumque, ut potiori reuerentia seruaretur, nec supra modum laudabant nec infra, quam decebat, atque ideo censorum uoces sunt aestimatae, non militum."

“Haec dum per eas partes et Gallias pro captu temporum disponuntur, Constantius quasi cluso Iani templo stratisque hostibus cunctis Romam uisere gestiebat post Magnenti exitium absque nomine ex sanguine Romano triumphaturus. 2. Nec enim gentem ullam bella cientem per se superauit aut uictam fortitudine suorum comperit ducum uel addidit quaedam imperio/ aut usquam in necessitatibus summis primus uel inter primos est uisus, sed ut pompam nimis extentam rigentiaque auro uexilla et pulchritudinem stipatorum ostenderet agenti tranquillius populo haec uel simile quidquam uidere nec speranti umquam nec optanti: 3. ignorans fortasse quosdam ueterum principum in pace quidem lictoribus fuisse contantos, ubi uero proeliorum ardor nihil perpeti poterat segne, alium anhelante rabido flatu uentorum/ lenunculo se comisisse piscantis, alium ad Deciorum exempla uouisse pro re publica spiritum, alium hostilia castra per semet ipsum cum militibus infimis explorasse, diuersos denique actibus inclaruisse magnificis, ut glorias suas posteritatis celebri memoriae commendarent.

4. Vt igitur multa quaeque consumpta sunt in apparatu...secunda Orfiti praefectura transcurso Ocriculo elatus honoribus magnis stipatusque agminibus formidandis tamquam acie ducebatur instructa omnium oculis in eum contuitu pertinaci intentis. 5. Cumque urbi propinquaret, senatus officia reuerendasque patriciae stirpis effigies ore sereno contemplans non ut Cineas ille Pyrrhi legatus in unum coactam multitudinem regum, sed asylum mundi totius adesse existimabat. 6. Unde cum se uertisset ad plebem, stupebat, qua celebritate omne, Euphraten armorum specie territurus aut Rhenum altrisecus praeueuntibus signis insidebat aureo solus ipse carpento fulgenti claritudine lapidum uariorum, quo micante lux quaedam misceri uidebatur alterna. 7. Eumque post antegressos multiplices alios purpureis subtegminibus texti/ circumdedere dracones hastarum aureis gemmatisque summitatibus illigati/ hiatu uasto perflabiles et ideo uelut ira perciti sibilantes caudarumque uolumina reliquentes in uentum. 8. Et indecebat hinc inde ordo geminus armorum/ clipeatus atque cristatus corusco lumine radians nitidis loricis indutus sparsique catafracti equites, quos clibanarios dictitant, personati thoracum muniti tegminibus et limbis ferreis cincti, ut Praxitelis manu polita crederes simulacra, non uiros. Quos lamminarum circuli tenues apti corporis flexibus ambiebant per omnia membra diducti, ut, quocumque artus necessitas commouisset, uestitus congrueret

iunctura cohaerenter aptata.

Amm., XX, 4. 14.- 12

“Nocte vero coeptante, in apertum erupere discidium, incitatisque animis, ut quemque insperata res afflictabat, ad tela convertuntur et manus, fremituque ingenti omnes petiverunt palatium, et spatiis eius ambitis, ne ad evadendi copiam quisquam perveniret, Augustum Iulianum horrendis clamoribus concrepabant, eum ad se prodire destinatius adigentes, exspectareque coacti, dum lux promicaret, tandem progredi compulerunt. Quo viso iterata magnitudine sonus, Augustum appellavere consensione firmissima.

15. Et ille mente fundata, universis resistebat et singulis, nunc indignari semet ostendens, nunc manus tendens oransque et obsecrans, ne post multas felicissimasque victorias, agatur aliquid indecorum, neve intempestiva temeritas et prolapsio, discordiarum materias excitaret. Haecque adiciebat, tandem sedatos leniter allocutus:

16. “Cesset ira - quaeso - paulisper: absque disensione, vel rerum appetitu novarum, impetrabitur facile quod postulatis. Quoniam dulcedo vos patriae retinet, et insueta peregrinaque metuitis loca, redite iam nunc ad sedes nihil visuri (quia displicet) transalpinum. Hocque apud Augustum, capacem rationis et prudentissimum, ego competenti satisfactione purgabo.”

17. Conclamabatur post haec ex omni parte nihilo minus, uno parique ardore nitentibus universis, maximoque contentionis fragore, probrosis conviciis mixto, Caesar assentire coactus est. Imposituque scuto pedestri, et sublatius eminens, nullo silente, Augustus renuntiatus, iubebatur diadema proferre, negansque umquam habuisse, exoris colli decus vel capitis poscebatur. 18. Eoque affirmante, primis auspiciis non congruere aptari muliebri mundo, equi phalera quaerebatur, uti coronatus speciem saltem obscuram, superioris praetenderet potestatis. Sed cum id quoque turpe esse asseveret, Maurus nomine quidam, postea comes, qui rem male gessit apud Succorum angustias, Petulantium tunc hastatus, abstractum sibi torquem, quo ut draconarius utebatur, capiti Iuliani imposuit confidenter, qui trusus ad necessitatem extremam, iamque periculum praesens vitare non posse advertens, si reniti persevaresset, quinos omnibus aureos, argenteque singula pondo promisit”.

“Ego quidem propositi mei fidem non minus moribus quam foederum pacto (quoad fuit) unum semper atque idem sentiens conservavi, ut effectu multiplici claruit evidenter. 6. Iamque inde uti me creatum Caesarem pugnarum horrendis fragoribus obiecisti, potestate delata contentus, currentium ex voto prosperitatum, nuntiis crebris (ut apparitor fidus), tuas aures implevi, nihil usquam periculis meis assignans, cum documentis assiduis constet, diffusis permixtisque passim Germanis, in laboribus me semper visum omnium primum, in laborum refectioe postremum.

7. “Sed bona tua venia dixerim, siquid novatum est nunc (ut existimas): in multis bellis et asperis, aetatem sine fructu conterens miles, olim deliberatum implevit, fremens, secundique impatiens loci rectorem, cum nullas sibi vices a Caesare diuturni sudoris et victoriarum frequentium rependi posse contempleretur. 8. Cuius iracundiae nec dignitatum augmenta, nec annum merentis stipendium, id quoque inopinum accessit, quod ad partis globis eoi postremas venire iussi homines assueti glacialibus terris, separandique liberis et coniugibus, egentes trahebantur et nudi. Unde solito saevius efferati nocte in unum collecti, palatium obsidere, Augustum Iulianum vocibus magnis appellantes et crebris. 9. Cohorruī (fateor) et secessi, amendatusque dum potui, salutem occultatione quaeritabam et latebris. Cumque nullae darentur indutiae, libero pectoris muro (ut ita dixerim) saeptus, progressus ante conspectum omnium steti, molliri posse tumultum auctoritate ratus vel sermonibus blandis. 10. Sed exarsere mirum in modum, eo usque proveci, ut quoniam precibus vincere pertinaciam conabar, instanter mortem contiguīs assultibus intentarent. Victus denique mecumque ipse contemplans, quod alter confosso me forsitan libens declarabitur princeps, assensus sum, vim lenire posse ratus armatam.

11. “Gestorum hic textus est, quem mente quaeso accipito placida. Nec actum quicquam secus existimes, vel susurrantes perniciose malignos admittas, ad compendia sua excitare secessionem principum assuetos; sed adulatione vitiorum altrice depulsa, excellentissimam virtutum omnium adverte iustitiam, et condicionum aequitatem, quam propono, bona fide suscipito, cum animo disputans, haec statui Romano prodesse, nobiscum, qui caritate sanguinis et fortunae superioris culmine sociamur. 12. Ignosce enim: quae cum ratione poscuntur, non tam fieri cupio, quam a te utilia probari et recta, a vide tua praecepta deinde quoque

sescepturus.

13. "Quae necesse sit fieri in compendium redigam breue. Equos praebebo currules Hispanos, et miscendos Gentilibus atque Scutariis adulescentes Laetos quosdam, cis Rhenum editam barbarorum progeniem, vel certe ex dediticiis, qui ad nostra descisunt. Et haec ad usque exitum vitae me spondeo non modo grato animo, verum cupido quoque facturum. 14. Praefectos praetorio, aequitate et meritis notos, tua nobis dabit clementia, residuos ordinarios iudices, militiaeque moderatores, promovendos arbitrio meo concedi est consentaneum, itidemque stipatores. Stultum est enim cum ante caveri possit ne fiat, eos ad latus imperatoris adscisci, quorum mores ignorantur et voluntates.

15. "Hoc sane sine ulla dubitatione firmaverim: tirones ad peregrina et longinqua Galli transmitters, diuturna perturbatione, casibusque vexati gravissimis, nec sponte sua poterunt nec coacti, ne consumpta penitus iuventute, ut affliguntur praeterita recordantes, ita desperatione pereant impendentium. 16. Nec Parthis gentibus opponenda auxilia hinc acciri conveniet, cum adhuc nec barbarici sint impetus interclusi, et (si dici quod verum est pateris), haec provinciae malis iactatae continuis, externis indigeant adiumentis et fortibus.

17. "Haec hortando (ut aestimo) salutariter scripsi, poscens et rogans. Scio enim scio nequid sublatius dicam, quam imperio congruit, quas rerum acerbitates, iam conclamatas et perditas, concordia vicissim sibi cedentium principum, meliorem revocavit in statum, cum appareat maiorum exemplo nostrorum, moderatores haec et similia cogitantes, fortunate beateque vivendi repperire quodam modo viam, et ultimo tempore posteritati iucundam sui memoriam commendare."

18. His litteris iunctas secretiores alias Constantio offerendas clanculo misit, obiurgatorias et mordaces, quarum seriem nec scrutari licebat, nec (si licuisset), proferre decebat in publicum."

Amm. XX. 9. 2. -9

"Qui intromissi data potestate offerunt scripta, hisque recitatis, ultra modum solitae indignationis excaudit imperator, limibusque oculis eos ad usque metum contuens mortis, egredi iussit, nihil post haec percontatus, vel audire perpessus.

3. Percussus tamen ardentem, cunctatione stringebatur ambigua, utrum in Persas an contra Iulianum moveri iuberet acies quibus fidebat, haesitansque diu perpensis consiliis, flexus est quorundam sententia

utilium suasorum, et iter orientem versus edixit. 4. Statim tamen et legatos absolvit, et Leonam quaestorem suum in Gallias cum litteris datis ad Iulianum pergere celeri statuit gradu, nihil novatorum se asserens suscepisse, sed eum si saluti suae proximorumque consulit, tumentis flatu deposito, intra Caesaris se potestatem continere praecipiens. 5. Utque id facile formido intentatorum efficeret, velut magnis viribus fretus, in locum Florenii praefectum praetorio, Nebridium tum quaestorem eiusdem Caesaris promoverat, et Felicem notarium, officiorum magistrum, et quosdam alios. Gomoarium enim succesorem Lupicini, antequam sciretur huius modi quicumque, magistrum provexit armorum.

6. Ingressus itaque Parisios, Leonas susceptus ut honoratus et prudens, prostridie principi progresso in campum, cum multitudine armata pariter et plebeia, quam de industria convocarat, e tribunali (ut emineret altius) superstandi, scripta iubetur offerre. Replicatoque volumine edicti quod missum est, et legi ab exordio coepto, cum ventum fuisset ad locum id continentem, quod gesta omnia Constantius improbens Caesaris potestatem sufficere Iuliano censebat, exclamabatur undique vocum terribilium sonu: 7. "Auguste Iuliane," ut provincialis et miles, et rei publicae decrevit auctoritas recreatae quidem, sed adhuc metuentis redivivos barbarorum excursus.

8. Quibus auditis, Leonas cum Iuliani litteris haec eadem indicantibus, revertit incolumnis, solusque admissus est ad praefecturam Nebridius; id enim Caesar quoque scribens, ex sententia sua fore aperte praedixit. Magistrum enim officiorum iam pridem ipse Anatolium ordinavit, libellis antea respondentem, et quosdam alios ut sibi utile videbatur et tutum."

Amm. XXI. 2. 3.- 5

"Agebat itaque nihil interim de statu rerum praesentium mutans, sed animo tranquillo et quieto incidentia cuncta disponens, paulatimque sese corroborans, ut dignitatis augmento, virium quoque congruerent incrementa. 4. Utque omnes nullo impediendo, ad sui favorem illiceret, adhaerere cultui Christiano fingebat, a quo iam pridem occulte desciverat, arcanorum participibus paucis, haruspicinae auguriisque intentus, et ceteris quae deorum semper fecere cultores. 5. Et ut haec interim celarentur, feriarum die, quem celebrantes mense Ianuario Christiani Epiphania dicitant, progressus in eorum ecclesiam,

sollemniter numine orato discessit.”

Amm. XXI. 5. 1.-12

“Quae dum mentibus aguntur erectis, coniectans quantas intestinae cladis excitaverat moles, nihilque tam convenire conatibus subitis, quam celeritatem sagaci praevicens mente, professa palam defectione, se tutiorem fore existimavit, incertusque de militum fide, placata ritu secretiore Bellona, classico ad contionem exercitu convocato, saxeo suggestu insistens, iamque (ut apparebat) fidentior haec claritus solito disserebat:

2. “Tam dudum tacita deliberatione vos aestimo (magni commilitones) gestorum excitos amplitudine, hoc operari consilium, ut eventus, qui sperantur, perpendi possint et praecaveri. Plus enim audire quam loqui militem decet actibus coalitum magnis et gloriosis, nec alia spectatae aequitatis sentire rectorem, quam ea, quae laudari digne potuerunt et probari. Ut igitur quae proposui ambagibus abiectis absolvam, advertite oro benivole, quae sermone brevi percurram.

3. “Arbitrio dei caelestis, vobis inter ipsa iuventae rudimenta permixtus, irruptiones Alamannorum assiduas et Francorum, populandique iugem licentiam fregi, et vigore communi, Romanis agminibus quotiens libet Rhenum pervium feci, contra rumorum fremitus gentiumque validarum violentos excursus, stando immobilis, virtutis vestrae nimirum firmamento confisus. 4. Et haec laborum, quos exhaustimus, Galliae spectatrices post funera multa, iacturasque recreatae diuturnas et graves, posteritati per aetatum examina commendabunt. 5. At hunc cum vestri iudicii, rerumque necessitate compulsus, ad Augustum elatus sum culmen, deo vobisque fautoribus, si fortuna coaptis adfuerit, altius affecto maiora, id prae me ferens quod exercitui cuius aequitas armorumque inclaruit magnitudo, domi moderatus visus sum et tranquillus, et in crebritate bellorum, contra conspiratas gentium copias, consideratus et cautus.

6. Ut igitur adversa praeveniamus mentium societate iunctissima, sequimini viam consilii mei salutarem (ut puto), cum integritas rerum intentioni nostrae voluntatique respondeat, et dum maioribus vacant praesidiis regiones Illyricae, impraepedito cursu tendentes, Daciarum interim fines extimos occupemus, exinde quid agi oporteat bonis successibus instruendi. 7. Ad quae vos ex more fidentium

ducum, iuramento quaeso concordiam spondente mansuram et fidem, operam mi navaturo sedulam et sollicitam, nequid agatur incolsultum et segne, et producturo, siquis exegerit, incorruptam conscientiam meam, quod nihil voluntate praeter ea, quae in commune conducunt, aggrediar aut temptabo. 8. Illud sane obtestor et rogo: observate, ne impetu gliscentis ardoris, in privatorum damna quisquam vestrum exsiliat, id cogitans quod ita nos illustrarunt hostium innumerae strages, ut indemnitas provinciarum et salus exemplis virtutum pervulgatae.”

9. Hoc sermone imperatoris vice alicuius oraculi comprobato, mota est incitatus contio, et rerum cupida novandarum, unanimanti consensu, voces horrendas immani scutorum fragore miscebat, magnum elatumque ducem, et (ut experta est) fortunatum domitorem gentium appellans et regum. 10. Iussique universi in eius nomen iurare, gladiis cervicibus suis admotis, sub execrationibus diris, verbis iuravere conceptis, omnes pro eo casus, quoad vitam profunderit (si necessitas adegerit) perluros; quae secuti rectores, omnesque principis proximi, fidem simili religione firmarunt. 11. Solus omnium licet proposito stabili, audacter tamen praefectus repugnavit Nebridius, iuris iurandi nexu contra Constantium nequaquam se stringi posse commemorans, cuius beneficiis obligatus erat crebris et multis. 12. Quibus auditis, cum stantes propius milites acriter inflammati, eum appeterent trucidandum, ad genua sua prolapsus, imperator paludamento protexit, indeque reversus in regiam cum antegressum eum vidisset supplicemque iacentem orare, ut levandi causa timoris, ei porrigeret dexteram, “Ecquid” ait praecipuum amicis servabitur, si tu manum tetigeris meam? Sed tu quo libet abi securus.” Hocque audito, ille innoxius ad larem suum recessit in Tusciam.”

Amm. XXI. 16. 1.-3

“Bonorum igitur vitiorumque eius differentia vere servata, praecipua prima conveniet expediri. Imperatoriae auctoritatis cothurnum ubique custodiens, popularitatem elato animo contemnebat et magno, erga tribuendas celsiores dignitates impendio parcus, nihil circa administrationum augmenta praeter pauca novari perpessus, numquam erigens cornua militarium. 2. Nec sub eo dux quisquam cum clarissimatu provectus est. Erant enim (ut nos quoque

meminimus), perfectissimi: nec occurebat magistro equitum provinciae rector nec contingi ab eo civile negotium permittebat. Sed cunctae castrenses et ordinariae potestates, ut honorum omnium apicem, priscae reverentiae more, praefectos semper suspexere praetorio. 3. In conservando milite nimium cautus, examinatore meritorum non numquam subscruposus, palatinas dignitates velut ex quodam tribuens perpendiculo, et sub eo nemo celsum aliquod acturus, in regia repentinus adhibitus est vel incognitus, sed qui post decennium officiorum magisterium vel largitiones vel simile quicquam esset rector, apertissime noscebatur. Valdeque raro contigerat, ut militarium aliquis ad civilia regenda transiret, contraque non nisi pulvere bellico indurati, praeficiebatur armatis.”

Amm. XXIV. 3. 4.- 9

“En” inquit “Persae circumfluentes rerum omnium copias: ditare vos poterit opimitas gentis, si unum spirantibus animum fortiter fecerimus. Ex immensis opibus egentissima est - tandem credite - Romana res publica, per eos qui (ut auferant divitias) docuerunt principes auro quietem a barbaris redemptare. 5. Direptum aerarium est, urbes exinanitae, populatae provinciae: mihi nec facultates nec propinquitas generis suppetit, quamvis ortus sim nobilis, praeter pectus omni liberum metu: nec pudebit imperatorem, cuncta bona in animi cultu ponentem, profiteri paupertatem honestam. Nam et Fabricii familiari re pauperes, rexere bella gravissima, gloria locupletes. 6. Haec vobis cuncta poterunt abundare, si imperterriti deo meque (quantum humana ratio patitur), caute ductante, mitius egeritis: sin restitis ad seditionum revoluti dedecora pristinorum, iam pergite. 7. Ut imperatorem decet, ego solus confecto tantorum munerum cursu, moriar stando, contempturus animam quam mihi febricula eripiet una, aut certe discedam; nec enim ita vixi, ut non possim aliquando esse privatus. Praeque me fero et laetor, ductores spectatissimos esse nobiscum, perfectos bellicarum omni genere doctrinarum.”

8. Hac modesta imperatoris oratione, inter secunda et aspera media, miles pro tempore delentus, assumpta cum meliorum expectatione fiducia, regibilem se fore pollicitus et morigerum,

cunctorum adspirante consensu, auctoritatem eius sublimitatemque cordis extollebat in caelum, quod cum vere atque ex animo dicitur, solet armorum crepitu leni monstrari. 9. Repetitis post haec tentoriis, pro copia rei praesentis victu se recreavit et quiete nocturna.

Animabat autem Iulianus exercitum, cum non per caritates, sed per inchoatas negotiorum magnitudines deieret assidue: "Sic sub iugim mitteret Persas, ita quassatum recrearet orbem Romanum." Ut Traianus fertur aliquontiens iurando dicta consuesse firmare "Sic in provinciarum speciem redactam videam Daciam; sic pontibus Histrum et Euphratem, superem," et similia plurima."

."

Amm. XXV. 5. 1. -6

"Nec fuit post haec lamentis aut fletibus locus. Corporis enim curato pro copia rerum et temporis, ut ubi ipse olim statuerat, conderetur, principio lucis secutae, quae erat quintum Kalendas Iulias, hostibus ex omni latere circumfusus, collecti duces exercitus, advocatisque legionum principiis et turmarum, super creando principe consultabant. 2. Discissique studiis turbulentis, Arintheus et Victor, et e palatio Constanti residui, de parte sua quendam habilem scrutabantur; contra Nevitta et Dagalaifus proceresque Gallorum virum talem ex commilitio suo quaeritabant. 3. Quae dum ambiguntur, nulla variante sententia, itum est voluntate omnium in Salutium, eoque causante morbos et senectutem, honoratior aliquis miles, advertens destinatus reluctatem, "Et quid ageritis," ait "si id bellum vobis curandum, commisisset absens (ut saepe factum est) imperator? Nonne posthabitis ceteris, militem instantibus aerumnis eriperetis? Id nunc agite et si Mesopotamiam videre licuerit, utriusque exercitus consociata suffragia legitimum principem declarabunt."

4. Inter has exiguas ad tantam rem moras, nondum pensatis sententiis, tumultuantibus paucis (ut in rebus extremis saepe est factum), Iovianus eligitur imperator, domesticorum ordinis primus, paternis meritis mediocriter commendabilis. Erat enim Varroniani, notissimi comitis, filius, haut dudum post depositum militiae munus ad tranquilliora vitae digressi. 5. Et confestim indumentis circumdatus principalibus, subitque productus e tabernaculo, per

agmina iam discurrerat, proficisci parantia. 6. Et quoniam acies ad usque lapidem quartum porrigebatur, antesignani clamare quosdam Iovianum audientes Augustum, eadem multo maius sonabant: gentilitate enim prope perciti nominis, quod una littera discernebat, Iulianum recreatum arbitrati sunt deduci magnis favoribus ut solebat. Verum cum incurvus ille visus et longior adventaret, suspicati quod acciderat, in lacrimas effusi sunt omnes, et luctum.”

Amm. XXV. 10, 5.- 10

“Exindeque egredi nimium properans, exornari sepulchrum statuit Iuliani, in pomerio situm itineris, quod ad Tauri montis angustias ducit, cuius suprema et cineres, siqui tunc iuste consuleret, non Cydnus videre deberet, quamvis gratissimus amnis et liquidus, sed ad perpetuandam gloriam recte factorum praeterlambere Tiberis, intersecans urbem aeternam divorumque veterum monumenta praestringens.

6. Deinde Tarso profectus, extentis itineribus venit oppidum Cappadociae Tyana, ubi ei reversi Procopius notarius et Memoridus tribunus occurrunt, gestorumque aperiunt textum, hinc (ut ordo poscebat) exorsi, quod Lucillianus Mediolanum ingressus, cum Seniaucho et Valentiniano tribunis, quos duxerat secum, cognito quod Malarichus recusavit suscipere magisterium, effuso cursu petierat Remos. 7. Et tamquam in alto gentis silentio, extra calcem (ut dicitur) procurrebat, et intempestive, parum etiam tum firmatis omnibus, ex actuario ratiociniis scrutandis incubuit, qui fraudum conscius et noxarum, ad militaria signa confugit, finxitque Iuliano superstite in res novas quendam medium surrexisse, cuius fallacis turbo militaris acerrime concitus, lucillianum et Seniauchum occidit. Valentinianum enim paulo postea principem, trepidum, et quo confugeret ambigentem, Primitivus hospes tutius amendarat. 8. His ita tristibus taetum aliud addebatur, missos a Iovino milites adventare, quos capita scholarum ordo castrensis appellat, nuntiantes aequo animo Ioviani imperium amplecti exercitum Gallicanum.

9. Quibus compertis, Valentiniano qui cum eisdem redierat, regenda Scutariorum secunda committitur schola, et Vitalianus domesticorum consortio iungitur, Erulorum e numero miles, qui multo postea auctus comitis dignitate, male rem per Illyricum gessit, confestimque mittitur in Gallias Arintheus, ferens litteras ad

iovinum, ut constanter ageret suum obtinens locum, eique mandatum est ut animadverteretur in concitorem tumultus, auctoresque seditionis ad comitatum vincti transmitterentur. 10. Post quae (ut videbatur expedire) disposita, apud Aspuna Galatiae municipium breve, Gallicani militis visa principia, ingressisque consistorium, post audita gratanter quae pertulerant munerati, redire iubentur ad signa.”

Amm. XXVI. 1. 3.- 7

“Hac volubiliu casuum diritate, exitu luctuoso finita, obituque intervallato trium brevi tempore principum, corpore curato defuncti, missoque Constantinopolim, ut inter Augustorum reliquias conderetur, progresso Nicaeam versus exercitu, quae in Bithynia mater est urbium, potestatum civilium, militiaeque rectores, magnitudine curarum adstricti communium, interque eos quidam spe vana sufflati, moderatorem quaeritabant diu exploratum et gravem.

4. Et rumore tenus obscuris paucorum susurris, nomen praestringebatur Aequitii, scholae primae Scutariorum, etiam tum tribuni, qui cum potiorum auctoritate displicuisset ut asper et subagrestis, translata est suffragatio levis in Ianuarium Ioviani adfinem curantem summitatem necessitatum castrensiu per Illyricum. 5. Quo itidem spreto, quia procul agebat, ut aptus ad id quod quaerebatur atque conveniens, Valentinianus, nulla discordante sententia, numinis adspiratione caelestis electus est, agens scholam Scutariorum secundam, relictusque apud Ancyram, postea secuturus, ut ordinatum est. Et quia nullo renitente hoc e re publica videbatur, missi sunt qui eum venire ocius admonerent, diebusque decem nullus imperii tenuit gubernacula, quod tunc evenisse, extis Romae inspecits, haruspex edixerat Marcus.

6. Inter haec tamen, nequid novaretur contrarium placitis, neve armatorum mobilitas, saepe versabilis, ad praesentium quandam inclinaret arbitrium, attende providebat Aequitius, et cum eo Leo, adhuc sub Dagalaifo magistro equitum rationes numerorum militarium tractans, exitialis postea magister officiorum, exercitus universi iudicium, quantum facere nitique poterant, ut Pannonii fautoresque principis designati firmantes.

7. Qui cum venisset accitus, implendique negotii praescius praesagiis, ut opinari dabatur, vel somniorum assiduitate, nec videri die secundo nec prodire in medium voluit, bissextum vitans Februarii

mensis, tunc illucescens, quod aliquotiens rei Romanae fuisse norat infaustum. Cuius notitiam certam designabo.”

Amm. XXVI. 4. 1.- 4

“At in Bithynia Valentinianus princeps (ut praediximus) declaratus, dato in perendinum diem signo proficiscendi, convocatis primoribus, quasi tuta consilia, quam sibi placentia, secuturus, percunctabatur, quemnam ad imperii consortium oporteret assumi, silentibusque cunctis, Dagalaifus tunc equestris militiae rector, respondit fidentius: “Si tuos amas” inquit, “imperator optime, habes fratrem; si rem publicam, quaere quem vestias.” 2. Quo dicto asperatus ille sed tacitus, et occultans quae cogitabat, Nicomediam itineribus citis ingressus, Kalendis Martiis Valentem fratrem stabulo suo cum tribunatus dignitate praefecit. 3. Indeque cum venisset Constantinopolim, multa secum ipse diu volvens, et magnitudine urgentium negotiorum iam se superari considerans, nihil morandum ratus, quintum Kalendas Aprilis, productum eundem Valentem in suburbanum, universorum sententiis concinentibus - nec enim audebat quisquam refragari, - Augustum pronuntiavit, decoreque imperatorii cultus ornatum, et tempora diademate redimitum, in eodem vehiculo secum reduxit, participem quidem legitimum potestatis, sed in modum apparatoris morigerum, ut progrediens aperiet textus.

4. Quibus ita nullo interturbante perfectis, constricti rapidis febribus, imperatores ambo diu spe vivendi firmata, ut erant in inquirendis rebus graviores quam in componendis, suspectas morborum causas investigandas acerrime, Ursatio officiorum magistro, Delmatae crudo, et Viventio Sisciano, quaestori tunc commiserunt, ut loquebatur pertinax rumor, invidiam cientes Iuliani memoriae principis, amicisque eius, tamquam clandestinis praestigiis laesi. Sed hoc evanuit facile, ne verbo quidem tenus insidiarum indicio ullo reperto.”

Amm. XXVI. 5. 1.- 5

“Acta igitur tranquillius hieme, concordissimi principes, unus nuncupatione praelatus, alter honori specie tenus adiunctus, percursis Thraciis Naessum advenerunt, ubi in suburbano, quod appellatum Mediana, a civitate tertio lapide disparatur, quasi mox separandi,

partiti sunt comites. 2. Et Valentiniano quidem, cuius arbitrio res gerebatur, Iovinus evenit dudum promotus a Iuliano, per Gallias magister armorum, et Dagalaifus, quem militiae rectorem provexerat Iovianus: in Orientem vero secuturus Valentem, ordinatus est Victor, ipse quoque iudicio principis ante dicti proventus, cui iunctus est Arintheus. Lupicinus enim pridem a Ioviano pari modo promotus, magister equitum partes tuebatur eoas. 3. Tunc et Aequitius Illyriciano praeponitur exercitui, nondum magister, sed comes, et Serenianus, olim sacramento disgressus, recinctus est, ut Pannonius, sociatusque Valenti, domesticorum praefuit scholae. Quibus ita digestis et militares partiti sunt numeri.

4. Et post haec cum ambo fratres Sirmium introisset, diviso palatio, ut potiori placuerat, Valentinianus Mediolanum, Constantinopolim Valens discessit.”

Amm. XXVI. 5. 8.- 14

“Et circa id tempus, aut non multo posterius, in Procopius, in res surrexerat novas, quae prope Kalendas Novembris, venturo Valentiniano Parisios uno eodemque nuntiata sunt die.

9. Et Alamannis quidem occursurum Dagalaifum pergere mature praecepit, qui vastitatis propinquioribus locis, longius discesserant incruenti. Super appetitu vero Procopi, antequam adulesceret, reprimendo, curis diducebatur ambiguis, ea potissimum ratione sollicitus, quod ignorabat utrum Valente superstiti, an extincto, memoratus imperium affectarat. 10. Aequitius enim relatione Antoni tribuni accepta, agentis in Dacia mediterranea militem, qui nihil praeter negotium ipsum auditum obscure significabat, ipse quoque nondum liquida fide comperta, simplicibus verbis principem gestorum conscium fecit. 11. His cognitis Valentinianus eodem Aequitio aucto magisterii dignitate, rependere ad Illyricum destinabat, ne persultatis Thraciis perduellis iam formidatus, invaderet hostili excursu Pannonias. Documento enim recenti impendio terrebatur, reputans paulo antea Iulianum, contempto imperatore, bellorum civilium ubique victore, nec speratum ante nec expectatum, ab urbe in urbem incredibili velocitate transisse. 12. Verum ardens ad redeundum, eius impetus moliebatur consiliis proximorum, suadentium et orantium, ne interneciva minantibus barbaris exponeret Gallias, neve hac causatione provincias desereret,

egentes adminiculis magnis, eisque legationes urbium accessere nobilium, precantes ne in rebus duris et dubiis, impropugnatas eas relinqueret, quas praesens eripere poterit discriminibus maximis, metu ambitiosi nominis sui Germanis incusso. 13. Tandem denique utilitate rei perpensius excogitata, in multorum sententias flexus, replicabat aliquotiens, hostem suum fratrisque solius esse Procopium, Alamannos vero totius orbis Romani, statuitque nusquam interim extra confinia moveri Gallorum. 14. Et ad usque Remos progressus, sollicitusque super Africa, ne repente perrumperetur, Neoterium, postea consulem, tunc notarium, ad eandem tuendam ire disposuit, et Masaucionem domesticum protectorem, ea consideratione, quod ibi sub patre Cretione quondam comite educatus, suspecta noverat loca, hisque scutarium adiunxit Gaudentium, olim sibi cognitum et fidelem.

Amm. XXVI. 6. 1.- 7, 11

“Insigni genere Procopius in Cilicia natus et educatus, ea consideratine qua propinquitate Iulianum, postea principem, contingebat, a primo gradu eluxit, et ut vita moribusque castigatior, licet occultus erat et taciturnus, notarius diu perspicaciter militans, et tribunus, iamque summatibus proximus, post Constanti obitum in rerum conversione, velut imperatoris cognatus, altius anhelabat, adiunctus consortio comitum: et apparebat eum, si umquam potuisset, fore quietis publicae turbatorem. 2. Hunc Iulianus Persidem ingrediens, consociato pari potestatis iure Sebastiano, in Mesopotamia cum manu militum reliquerat valida, mandaratique (ut susurravit obscurior fama, nemo enim dicti auctor exstitit verus), pro cognitorum ageret textu, et si subsidia rei Romanae languisse senisset, imperatorem ipse se provideret ocus nuncupari. 3. Qui iniuncta civiliter agens et caute, Iuliani letaliter vulnerati funus et ad regenda communia comperit Iovianum evectum, falsoque rumore disperso, inter abeuntis anhelitus anumae eundem Iulianum verbo mandasse, placere sibi Procopio clavos summae rei gerendae committi, veritus ne hac ex causa indemnatus occideretur, e medio se conspectu discrevit, maxime post Ioviani territus necem, notariorum omnium primi, quem iuliano perempto veluti dignum imperio paucis militibus nominatum, novaque exinde coeptare suspectum, cruciabiliter didicerat interfectum. 4. Et quia se quaeri industria

didicerat magna, vitans gravioris invidiae pondus, ad abdita longiusque remota, discessit. Cumque a Ioviano exploratius indagari latibula sua sentiret, et ferinae vitae iam fuisset pertaesum, - quippe a celsiore statu deiectus ad inferiora, etiam edendi penuria, in locis squalentibus, stringebatur, hominumque egebat colloquiis - postremae necessitatis impulsu, deviis itineribus ad Chalcedonos agrum pervenit. 5. Ubi quoniam ei illud firmiter visum est receptaculum, apud fidissimum amicorum delitescebat, Strategium quendam, ex palatino milite senatorem, Constantinopolim quantum fieri poterat clanculo saepe intermeans, ut indicio eiusdem Strategii patuit, postquam saepius in factionis conscios est inquisitum. 6. Ritu itaque sollertissimi cuiusdam speculatoris, ignotus ob squalorem vultus et maciem, rumusculos colligebat tunc crebrescentes, ut sunt acerba semper instantia, incusatium multorum Valentem, quasi cupiditate aliena rapiendi succensum. 7. Cuius diritati adiectum erat incetivum exitiale, socer Petronius, ex praeposito Martensium militum, promotus repentino saltu patricius, animo deformis et habitu, qui ad nudandos sine discretione cunctos immaniter flagrans, nocentes pariter et insontes, post exquisita tormenta quadrupli nexibus vinciebat, debita iam inde a temporibus principis Aureliani perscrutans, et impendio maerens, si quemquam absolvisset indemnem. 8. Cuius morum intolerantiae, haec quoque perniciēs accedebat, quod cum ditaretur luctibus alienis, erat inexorabilis et crudelis, et intrepido corde durissimus, nec reddendae nec accipiendae rationis umquam capax, invisior Cleandro, quem agentem sub imperatore Commodo praefecturam, sublata vecordia, diversas legimus vexasse fortunas, et onerosior Plautiano, qui praefectus itidem sub Severo, ultra mortalem tumens cuncta confuderat, ni gladio perisset ultore. 9. Haec lacrimosa, quae incitante Petronio, sub Valente clausere multas paupertinas et nobiles domos, impendentiumque spes atrocior provincialium, et militum paria gementium, sensibus imis haerebant, et votis, licet obscuris et tacitis permutatio status praesentis ope numinis summi concordii gemitu poscebatur.

10. Quae Procopius latenter accipiens, arbitratus quo ubi feliciter acciderit fatum, negotio levi ad apicem summae potestatis assumi, subsidebat ut praedatrix bestia viso, quod capi potuerit, protinus eruptura. 11. Cui in haec quae maturabat ardenti, fors hanc

materiam dedit impendio tempestivam. Consumpta hieme festinans ad Syriam Valens, iamque fines Bithynorum ingressus docetur relationibus ducum, gentem Gothorum, ea tempestate intactam, ideoque saevissimam, conspirantem in unum, ad pervadenda parari collimitia Thraciarum: hocque cognito, ut impraepedite, ipse pergeret quo tendebat, sufficiens equitum adiumentum et peditum, mitti iussit ad loca, in quibus barbarici timebantur excursus. 12. Dimoto itaque longius principe, Procopius aerumnis diuturnis attritus, et vel atrocem mortem clementiorem ratus malis quibus afflictabatur, aleam periculorum omnium iecit abrupte, et extrema iam perpeti nequaquam timens, praesente perdita ratione, facinus adoritur audacissimum; Divitenses, Tungricanosque Iuniores, ad procinctum urgentem per Thracias inter alios celerare dispositos, et Constantinopoli moraturos sollempniter biduum, per quosdam ex eisdem numeris notos sollicitare properans (quia cum omnibus loqui, periculosum erat et arduum), fidem paucorum elegit. 13. Qui pellecti spe praemiorum ingentium, sub consecratione iuris iurandi, promiserunt se quae vellet cuncta facturos, favorem quoque polliciti conturmalium, inter quos ipsi potiore locum obtinebant in suadendo, stipendiis excellentes et meritis. 14. Utque condictum est, ubi excaudit radiis dies, idem Procopius, diductus in cogitationes varias, Anastasians balneas petit, a sorore Constantini cognominatas, ubi locata noverat signa, doctusque per arcanorum conscios omnes in eius studium consensisse, societate coita nocturna, fide salutis data libenter, admissus constipatione vendibilium militum, cum honore quidem, sed in modum tenebatur obsessi, qui ut praetoriani quondam, post Pertinacis necem licitantem imperii praemia, Iulianum susceperat, ipsi quoque Procopium, infausti dominatus exordia molientem, attenti ad omne compendium defenderunt.

15. Stetit itaque subtabidus - excitum putares ab inferis, - nusquam reperto paludamento, tunica auro distincta, ut regius minister, indutus, a calce in pubem, in paedagogiani pueri speciem, purpureis opertus tegminibus pedum, hastatusque purpureum itidem pannulum laeva manu gestabat, ut in theatriali vel mimica cavillationem subito putares e,ersum. 16. Ad hoc igitur dehonestamentum honorum omnium ludibriose sublatus, et ancillari adulatione, beneficii allocutus auctores, opesque pollicitus amplas et dignitates, ob principatus primitias, processit in publicum

multitudine stipatus armorum, signisque sublatis erectius ire pergebat, circumclausus horrendo fragore scutorum, lugubre concrepantium, quae metuentes ne a celsioribus tectis, saxis vel tegularum fragmentis conflictaretur, densius ipsis galearum cristis aptabant.

17. Huic intimidius incedenti, nec resistebat populus nec favebat; accendebatur tamen insita plerisque vulgarium, novitatis repentina iucunditate, ea re potius incitante, quod Petronium (ut praediximus) divitias violenter augentem, omnes eadem mente detestabantur, qui sepulta iam dudum negotia, et redivivas nebulas debitorum, in diversos ordines excitabat. 18. Cum itaque tribunal idem escendisset Procopius, et cunctis stupore defixis, timeret silentium triste, proclivorem viam ad mortem (ut sperabat), existimans advenisse, per artus tremore diffuso, implicatior ad loquendum, diu tacitus statit; pauca tamen interrupta et moribunda voce dicere iam exorsus, quibus stirpis propinquitatem imperatoriae praetendebat, leni paucorum susurro, pretio illectorum, deinde tumultuariis succlamationibus plebis, imperator appellatus incondite, petit curiam raptim. Ubi nullo clarissimorum sed ignobilium paucitate inventa, palatium pessimo pede, festinatis passibus introiit.”

Amm. XXVI. 7. 3.

“Qui dum itineribus properat magnis, attentissima cura Procopius in dies agitabatur et noctes, subditivos quosdam ostetans, qui astutia confidenti, partim ab Oriente, alii e Gallis se venisse et Valentinianum obisse fingentes, cuncta patere novo et favorabili principi, memorabant. 4. Et quia res novae petulanter arreptae, celeritate muniri solent interdum, nequid formidandum omitteretur, confestim Nebridius, in locum Saluti praefectus praetorio, factione Petronii recens promotus, et Caesarius Constantinopolitanae urbis praefectus, in vincula compinguntur, et iubetur civitatem curare solita potestate Phronimius, esseque magister officiorum Euphrasius, ambo Galli institutis bonarum artium spectatissimi, et administratio negotiorum castrensiarum. Gomoario et Agiloni revocatis in sacramentum, committitur inconsulte, ut docuit rerum exitus proditarum. 5. Quia igitur Iulius comes, per Thracias copiis militaribus praesidens, oppresurus rebelles, si comperisset conata, ex propinquis stationibus timebatur, commentum excogitatum est

validum, et quasi iussu Valentis, seria super barbaricis motibus tractaturus, Nebridii litteris adhuc clausi violenter expressis, accitus Constantinopolim, strictius tenebatur. Hacque callida fraude bellatrices Thraciae gentes sine cruore acquisitiae, adminicula ausis tumultuariis maxima compararunt. 6. Post quae ita eventu laetiore completa, Araxius exambita regia praetorio praefectus accessit, velut Agilone genero suffragante, aliique plures ad aulae varios actus et administrandas provincias sunt admissi, quidam inviti, alii ultro semet offerentes cum praemiis. 7. Utique in certaminibus intestinis usu venire contingit, emergebant ex vulgari faece non nulli, desperatione consiliisque ductantibus caecis, contraque quidam orti splendide a culminibus summis ad usque mortes et exilia corruebant.

8. Ubi per haec et similia factio firmiter videbatur esse composita, restabat ut abundans cogeretur militum manus, et impetratum est facile, id quod in publicis turbamentis, aliquotiens ausa ingentia, vel iustis exorsa primordiis impedivit. 9. Transeuntes ad expeditionem per Thracias, concitatae equitum peditumque turmae, blandeque acceptae et liberaliter, cum essent omnes in unum quaesitae iamque exercitus species apparebat, promissis uberrimis inhiantes, sub execrationibus diris in verba iuravere Procopii, hanc polliciti pertinaciam, quod eum suis animis defensabunt. 10. Inventa est enim occasio ad illiciendos eos perquam opportuna, quod Constanti filiam parvulam, cuius recordatio colebatur, sinu ipse circumferens necessitudinem praetendebat eiusdem. Adeptusque est aliud tempori congruum, quod Faustina matre puellae, casu praesente, quaedam acceperat habitus insignia principalis. 11. Adiungit his aliud veloci diligentia maturandum, et electi quidam stoliditate praecipites, ad capessendum Illyricum missi sunt, nullo praeter petulantiam adiumento confisi, aureos scilicet nummos, effigiatos in vultum novi principis, aliaque ad illecebras aptantes, quos correptos Aequitius, per eas regiones militum rector, exstinsit genere diverso poenarum.”

Amm. XXVI. 10. 1.-3

“Eisdem fere diebus, protector Marcellus, eiusdem cognatus, agens apud Nicaeam praesidium, proditione militum et interitu Procopii cognito, Serenianum intra palatium clausum, medio noctis

horrore incautum adortus, occidit. Cuius mors saluti plurimis fuit. 2. Nam si victoriae superfuisset incultis moribus homo, et nocendi acerbitate conflagrans, Valentique ob similitudinem morum, et genitalis patriae vicinitatem, acceptus, occlusas voluntates principis introspeciens, ad crudelitatem propensioris multas innocentium ediderat strages.

3. Quo interfecto, idem Marcellus, occupata celeri cursu Chalcedone, concrepantibus paucis, quos vilitas et desperatio trudebat in scelus, umbram principatus funesti capessit, gemina ratione fallente, quod et Gothorum tria millia regibus iam lenitis, ad auxilium transmissa Procopio, Constantianam praetendenti necessitudinem, ad societatem suam parva mercede traduci posse existimabat, quodque gesta in Illyrico etiam tum latebant.”

Ann. XXVII. 6. 1-16.

“Inter haec Valentiniano magnitudine quassato morborum, agitanteque extrema, colloquio occultiore Gallorum, qui aderat in commilitio principis, ad imperium Rusticus Iulianus, tunc magister memoriae, poscebatur, quasi afflatu quodam furoris, bestiarum more humani sanguinis avidus, ut ostenderat cum proconsulari potestate regeret Africam. 2. In praefectura enim urbana, quam adhuc administrans exstinctus est, tempus anceps metuens tyrannidis, cuius arbitrio, tamquam inter dignorum inopiam, ad id escenderat columen, lenis videri cogebatur et mollior. 3. Contra hos nitebantur aliqui studiis altioribus in favorem Severi, qui licet asper esset et formidatus, tolerabilior tamen fuit, et praefendus modis omnibus ante dicto.

4. Sed dum haec cogitantur in cassum, imperator remediis multiplicibus recreatus, vixque se mortis periculo contemplan extractum, Gratianum filium suum, adulto iam proximum, insignibus principatus ornare meditabatur. 5. Et parantis omnibus militeque firmato, ut animis id acciperet promptis, cum Gratianus venisset, progressus in campum, tribunal escendit, splendoreque nobilium circumdatus potestatum, dextra puerum apprehensum, productumque in medium, oratione contionaria destinatum imperatorem exercitui commendabat.

6. “Faustum erga me vestri favoris indicium, hunc loci principalis circumferens habitum, quo potior aliis iudicatus sum,

multis et claris: consiliorum sociis votorumque auspiciis vobis, pietatis officium aggrediar tempestivum, prospera deo spondente, cuius sempiternis auxiliis stabit Romana res inconcussa. 7. Accipite igitur, quaeso, placidis mentibus, viri fortissimi, desiderium nostrum, id reputantes, quod haec quae fieri caritatis sanciant iura, non tantum transire volumus per conscientiam vestram, verum etiam probata firmari, ut congrua vobis et profutura. 8. Gratianum hunc meum adultum, quem diu versatum inter liberos vestros, commune diligitis pignus, undique muniendae tranquillitatis publicae causa, in augustum assumere commilitium paro, si propitia caelestis numinis vestraeque maiestatis voluntas parentis amorem iuverit praeuentem: non rigido cultu ab incunabulis ipsis (ut nos) educatum, nec tolerantia rerum coalitum asperarum, nec capacem adhuc Martii pulveris, ut videtis, sed familiae suae laudibus, maiorumque factis praestantibus, concinentem - parcius invidiae metu dicitur - protinus surrectum. 9. Ut enim mihi videri solet mores eius et appetitus, licet nondum maturos, saepe pensanti: ineunte adulescentia, quoniam humanitate et studiis disciplinarum sollertium est expolitus, librabit suffragiis puris merita recte secusve factorum: faciet, ut sciant se boni intellegi: in pulchra facinora procurabit, signis militaribus et aquilis adhaesurus: solem nivesque et pruinas et sitim perferet et vigiliis: castris (si necessitas adegerit aliquotiens) propugnabit: salutem pro periculis sociis obiectabit: et quod pietatis summum primumque munus est, rem publicam ut domum paternam diligere poterit, et avitam."

10. Nondum finita oratione, dictis cum assensu laeto auditis, pro suo quisque loco et animo, milites alius alium anteire festinans, tamquam utilitatis et gaudiorum participes, Gratianum declararunt Augustum, clamorum amplissimo sonu blandum fragorem miscentes armorum. 11. Quo viso maiore fiducia Valentinianus exultans, corona indumentisque supremae fortunae ornatum, filium osculatus, iamque fulgore conspicuum, alloquitur advertentem quae dicebantur.

12. "En," inquit, "habes, mi Gratiane, amictus, ut speravimus omnes, augustos, meo commilitonumque nostrorum arbitrio, delatos omnibus faustis. Accingere igitur pro rerum urgentium pondere, ut patris patrique collega, et assuesce impavidus penetrare cum agminibus peditum gelu pervios Histrum et Rhenum, armatis tuis proximus stare, sanguinem spiritumque considerate pro his

impendere quos regis, nihil alienum putare, quod ad Romani imperii pertinet statum. 13. Haec pro tempore praecepisse sufficet, cetera monere non desinam. Nunc reliqui vos estis, rerum maximi defensores, quos rogo et obtestor, ut accrescentem imperatorem fidei vestrae commissum, servetis affectione fundata.”

14. His dictis sollemnitate omni firmatis, Eupraxius (Caesariensis Maurus) magister ea tempestate memoriae, primus omnium exclamavit: “Familia Gratiani hoc meretur” statimque promotus quaestor multa et prudentibus aemulanda bonae fiduciae reliquit exempla, nusquam a statu naturae discedens intrepidus, sed constans semper legumque similis, quas omnibus una eademque voce loqui in multiplicibus advertimus causis: qui tunc magis in suscepta parte iustitiae permanebat, cum eum recta momentem, exagitaret minax imperator et nimius. 15. Consurrectum est post haec in laudes maioris principis et novelli, maximeque pueri, quem oculorum flagrantior lux commendabat, vultusque et reliqui corporis iucundissimus nitor, et egregia pectoris indoles: quae imperatorem implesset cum veterum lectissimis comparandum, si per fata proximosque licuisset, qui virtutem eius etiam tum instabilem obnubilarunt actibus pravis.

16. In hoc tamen negotio, Valentinianus morem institutum antiquitus supergressus, non Caesares sed Augustos germanum nuncupavit et filium, benevole satis. Nec enim quisquam antehac adscivit sibi pari potestate collegam, praeter principem Marcum, qui Verum, adoptivum fratrem, absque diminutione aliqua maiestatis imperatoriae, socium fecit.”

Amm. XXVIII. 1. 5.-5, 6

“Sed ad proposita veniamus.

Maximinus regens quondam Romae vicariam praefecturam, apud Sopianas Valeriae oppidum obscurissime natus est, patre tabulario praesidialis officii, orto a posteritate Carporum, quos antiquis excitos sedibus, Diocletianus transtulit in Pannoniam. 6. Is post mediocre studium liberalium doctrinarum defensionemque causarum ignobilem, et administratas Corsicam itidemque Sardiniam, rexit deinde Tusciam. Unde morato in itinere diutius succesore, transgressus ad curandam urbis annonam, etiam provinciae moderamina retinebat, egitque consideratione triplici inter

exordia cautius. 7. Primo quod recalebant in auribus eius parentis effata, quid augurales alites vel cantus monerent oscinum adprime callentis, ad usque sublimia regimenta venturum, sed periturum ferro poenali: dein quod nactus hominem Sradum, quem ipse postea per dolosas fallacias interemit, ut circumtulit rumor, eliciendi animulas noxias, et praesagia sollicitare larvarum, perquam gnarum: dum superesset ille, timens ne proderetur, tractabilis erat et mollior; postremo quod tamquam subterraneus serpens, per humiliora reptando, nondum maiores funerum excitare poterat causas.

8. Principum autem unde latius se funditabat, emersit ex negotio tali. Chilo ex vicario, ex coniux eius Maxima nomine, questi apud Olybrium, ea tempestate urbi praefectum, vitamque suam venenis petitam asseverantes, impetrarunt ut hi quos suspectati sunt, ilico rapti, compingerentur in vincula, organiarius Sericus, et Asbolius palaestrita, et haruspex Campensis. 9. Verum negotio tepescente propter diuturnam morborum asperitatem, qua tenebatur Olybrius, morarum impatientes, hi qui rem detulerunt, libello petiverunt oblato, ut examinandum iurgium praefecto mandaretur annonae, idque studio celeritatis concessum est. 10. Accepta igitur nocendi materia, Maximinus effudit genuinam ferociam, pectori crudo affixam, ut saepe faciunt amphitheatrales ferae, diffractis tandem solutae posticis. Cumque multiformiter quasi in proludivis negotium spectaretur, et quidam sulcatis lateribus, nominassent nobiles aliquos, tamquam usos artificibus laedendi per clientes aliosque humiles, notos reos et indices, supra plantam (ut dicitur) evagatus, tartareus cognitor, relatione maligna, docuit principem, non nisi suppliciis acrioribus, perniciose facinora scrutari posse vel vindicari, quae Romae perpetavere complures. 11. His ille cognitis, efferatus, ut erat vitiorum inimicus acer magis quam severus, uno proloquio, in huius modi causas, quas arroganter proposito maiestatis imminutae miscebat, omnes quos iuris prisci iustitia, divorumque arbitria, quaestionibus exemere cruentis, si postulasset negotium, statuit tormentis affligi. 12. Utque congeminata potestas, erectaque sublatius, altiores consarcinaret aerumnas, Maximino Romae agere disposito pro praefectis, sociavit ad haec cognoscenda, quae in multorum pericula struebantur, Leonem notarium, postea officiorum magistrum, bustuarium quendam latronem Pannonium, efflantem ferino rictu crudelitatem, etiam ipsum nihilo minus humani

sanguinis avidissimum. 13. Auxit obstinatum Maximini ingenium ad laedendum adventus collegae similis ut litterarum cum ampla dignitate dulcendo. Ideoque pedes huc et illuc exultando contorquens, saltare, non incedere videbatur, dum studebat inter altaria celsius gradientes (ut quidam memorant) imitari Brachmanas.

16. “Tunc Cethegus senator, adulterii reus delatus, cervice perit abscisa, et Alypius nobilis adolescens, ob levem relegatus errorem, aliique humiles, publica morte oppetiverunt: in quorum miseriis, velut sui quisque discriminis cernens imaginem, tortorem et vincula somniabat, et deversoria tenebrarum.

17. Eodem tempore etiam Hymetii praeclarae indolis viri, negotium est actitatum, cuius hunc fuisse novimus textum. Cum Africam pro consule regeret, Carthaginiensibus victus inopia iam lassatus, ex horreis Romano populo destinatis, frumentum venundedit, pauloque postea, cum provenisset segetum copia, integre sine ulla restituit mora. 18. Verum quoniam denis modis singulis solidis indigentibus venundatis, emerat ipse tricenos, interpretii compendium ad principis aerarium misit. Ideoque Valentinianus, per nundinationem suspicatus parum quam oportuerat missum, eum bonorum parte multavit. 19. Ad cuius cladem exaggerandam, id quoque eisdem diebus acciderat, non minus exitiale. Amantius haruspex, ea tempestate prae ceteris notus, occultiore indicio proditus, quod ob prava quaedam implenda, ad sacrificandum ab eodem esset adscitus Hymetio, inductusque in iudicium, quamquam incurvus sub eculeo staret, pertinaci negabat instantia. 20. Quo infitiantem, secretioribus chartis ab eius domo prolatis, commonitorium repertum est, manu scriptum Hymetii, petentis ut obsecrato ritu sacrorum sollemni numine, erga se imperatores delenirentur. Cuius extrema parte quaedam invectiva legebantur in principem ut avarum et truculentum. 21. Haec Valentinianus relatione iudicium doctus, asperius interpretantium facta, vigore nimio in negotio iussit inquiri. Et quia Frontinus, consiliarius ante dicti minister fuisse conceptae precatationis arguebatur, concisus virgis, atque confessus, ablegatus est in exilium ad Britannos, Amantius vero, damnatus postea rerum capitalium interiit. 22. Post hanc gestorum seriem Hymetius ad oppidum ductus Ocriculum, audiendus ab Ampelio urbi praefecto, et Maximino vicario, confestimque perdendus (ut apparebat) data sibi copia audentius imperatoris praesidium

appellavit, nominisque eius perfugio tectus, servabatur incolumnis.
23. Super hoc princeps consultus, senatui negotium dedit. Qui cum rem librata iustitia comperisset, eumque ad Boas, Delmatiae locum, exterminasset, aegre imperatoris iracundiam tulit, perciti vehementer, quod hominem addictum (ut ipse proposuerat) morti, clementiori sententia didicerat plexum.

24. Ob haec et huius modi multa, quae cernebantur in paucis, omnibus timeri sunt coepta. Et ne tot malis dissimulatis, paulatimque serpentibus, acervi crescerent aerumnarum, nobilitatis decreto legati mittuntur: Praetextatus ex urbi praefecto, et ex vicario Venustus, et ex consulari Minervius, oraturi ne delictis supplicia sint grandiora, neve senator quisquam, inusitato et illicito more, tormentis exponeretur.

25. Qui cum intromissi in consistorium haec referrent, negantem Valentinianum se id statuisse, et calumnias perpeti clamintatem, moderate redarguit quaestor Eupraxius, haecque libertate emendatum est crudele praeceptum, supergressum omnia dicitatis exempla.

26. Circa hos dies Lollianus, primae languinis adulescens, Lampadi filius ex praefecto, exploratius causam Maximino spectante, convictus codicem noxiarum artium nondum per aetatem firmato consilio, descripsisse, exsulque mittendus (ut sperabatur) patris impulsu, provocavit ad principem, et iussus ad eius comitatum adduci, de fumo (ut aiunt) in flammam, traditus Phalangio (Baeticae consulari) cecidit funesti carnificis manu.

27. Super his etiam Tarracius Bassus, postea urbi praefectus, et frater eius Camenius, et Marcianus quidam et Eusaphius, omnes clarissimi, accessiti in crimen, quod eiusdem conscii veneficiis, aurigam fovere dicebantur Auchenium, documentis etiam tum ambiguis, suffragante absoluti sunt Victorino, ut dispersus prodidit rumor, qui erat amicus Maximino iunctissimus.

28. Nec minus feminae quoque calamitatum participes fuere similium. Nam ex hoc quoque sexu, peremptae sunt originis altae complures, adulteriorum flagitiis obnoxiae, vel stuprorum. Inter quas notiores fuere Charitas et Flaviana, quarum altera cum duceretur ad mortem, indumento (quo vestita erat) abrepto, ne velamen quidem secreto membrorum sufficiens permissa est. Ideoque carnifex, nefas admisisse convictus immane, vivus exustus est.

29. Paphius quin etiam et Cornelius, senatores, ambo venerorum artibus pravis se polluisse confessi, eodem pronuntiante

Maximino sunt interfecti. Pari sorte etiam procurator monetae extinctus est. Sericum enim, et Asbolium supra dictos, quoniam cum hortaretur passim nominare quos vellent, adiecta religione firmarat, nullum igni vel ferro se puniri iussurum, plumbi validis ictibus interemit. Et post hoc flammis Campansem haruspicem dedit, in negotio eius nullo sacramento constrictus.

30. Opportunum est (ut arbitror) explanare nunc causam, quae ad exitium praecipitem Aginatium impulit, iam inde a priscis maioribus nobilem, ut locuta est pertinacior fama; nec enim super hoc ulla documentorum rata est fides. 31. Anhelans flatu superbo, Maximinus etiam tum praefectus annonae, nactusque audaciae incitamenta non levia, tendebat ad usque Probi contemptum, viri summatum omnium maximi, iureque praefecturae praetorianae regentis provincias. 32. Quod Aginatus indignissime ferens, dolensque in examinandis causis Maximinum ab Olybrio sibi praelatum, cum esset ipse vicarius Romae, familiari sermone docuit Probum occulte, facile vanum hominem recalitrantem sublimibus meritis posse opprimi, si ille id fieri censuisset. 33. Has litteras (ut quidam asseverabant), Probus ad Maximinum eruditionem iam in sceleribus, commendatumque principi pertimescens, nullo conscio praeter baiulum, misit. Hisque recitatis, ita homo ferus exarsit, ut machinas omnes in Aginatium deinde commoveret, velut serpens vulnere ignoti cuiusdam attritus. 34. Accessit his alia potior insidiarum materia, quae eundem Aginatium obruit. Victorinum enim defunctum insimulabat, ut Maximini actus (dum supererat) venditantem, cuius ex testamento legata ipse sumpserat non aspernanda, parique petulantia Anepsiae quoque, eius uxori, lites minabatur et iurgia. 35. Quae haec metuens ut Maximini muniretur auxilio, finxit maritum in voluntate, quam condiderat nuper, argenti tria milia pondo eidem reliquisse. Qui aviditate nimia flagrans (nec enim hoc quoque vitio caruit) petit hereditatis medietatem. Verum etiam hoc (ut parum sufficienti) nequaquam contentus, aliud commentus est (ut arbitrabatur) honestum et tutum, et ne amitteret amplam sibi oblatam lucrandi uberis patrimonii, Victorini privignam, Anepsiae filiam, petit filio coniugem, idque assentiente muliere prompte firmatum est.

36. Per haec et alia simili maerore deflenda, quae decolorabant speciem urbis aeternae, grassabatur per strages

multiplices fortunarum, homo cum gemitu nominandus, ultra forenses terminos semet extentans. Namque et resticulam de fenestra praetorii quadam remota, dicitur semper habuisse suspensam, cuius summitas quaedam velut damnosa colligeret, nullis quidem indiciis fulta, sed nocitura insontibus multis: et Mucianum Barbarumque apparitores aliquotiens discretim trudi iubebat, ad fallendum aptissimos. 37. Hi tamquam heiulando casus quibus se simulabant oppressos, iudicis exaggerando crudelitatem, remedium nullum aliud reis ad obtinendam vitam superesse eadem replicando saepe asseverabant, ni criminibus magnis petissent nobiles viros, quibus ad sui societatem annexis facile eos absolvi posse firmabant.

38. Ob quae implacabilitate ultra apposita iam pergente, manus vinculis sunt artatae complurium, ortuque nobiles inculti videbantur et anxii. Nec eorum culpari quisquam debuit, cum salutantes humum paene curvatis contigentibus membris, persaepe clamantem audiret, spiritus ferini latronem, nullum se invito reperiri posse insontem. 39. Quae verba effectui prope iuncta, terruissent profecto Numae Pompilii similis, et Catonem. Prorsus enim sic agebatur, ut nec in alienis malis quorundam exarescerent lacrimae: quod in variis et confragosis actibus vitae plerumque contingit. 40. A iure tamen iustitiaque crebro discedens, ferreus cognitor erat uno quasi praecipuo tolerabilis. Interdum enim exoratus parcebat aliquibus, quod prope vitium esse, in hoc loco legitur apud Tullium: "Nam si implacabiles iracundiae sunt, summa est acerbitas: sin autem exorabiles, summa levitas; quae tamen (ut in malis) acerbitati anteponenda est."

41. Post haec praegresso Leone, acceptoque succesore, ad principis comitatum Maximinus accitus, auctusque praefectura praetoriana, nihilo lenior fuit, etiam longius nocens, ut basilisci serpentes. 42. In id tempus aut non multo prius, scopae florere sunt visae, quibus nobilitatis curia mundabatur, idque portendebat, extollendos quosdam despicatissimae sortis ad gratus potestatum excelsos.

42. Et quamlibet tempestivum est ad ordinem redire coeptorum, tamen nihil impedituri temporum cursus, immorabimur paucis, quae per iniquitatem curantium vicariam praefecturam in urbe, contra quam oportuerat, gesta sunt, quia ad nutum Maximini et voluntatem eisdem ministris velut apparitoribus gerebantur. 44. Post

hunc venit Ursicinus ad mitiora propensior, qui quoniam cautus esse voluit et civilis, rettulerat Esaiam cum aliis, ob commissum adulterium in Rufinam detentis, Marcellum maritum eius ex agente in rebus reum imminutae maiestatis deferre conari: ideoque ut cunctator contemptus, et ad haec fortiter exsequenda parum conveniens, e vicaria potestate discessit. 45. Huic successit Hemonensis Simplicius, Maximini consiliarius ex grammatico, per administrationem nec erectus nec tumidus sed obliquo aspectu terribilis, qui compositis ad modestiam verbis acerba meditabatur in multos. Et primo Rufinam, cum universis auctoribus adulterii commisi vel conscis, interfecit, super quibus Ursicinum rettulisse praediximus, alios deinde complures nullo noxiorum discrimine vel insomnium. 46. Cruento enim certamine cum Maximino velut antepilano suo contendens, superare eum in succiendis familiarum nobilium nervis atudebat, Busirim veterem et Antaeum imitatus et Phalarim, ut taurus ei solus deesse videretur Agrigentinus.

47. His in hunc modum ac talibus actis, Hesychia quaedam matrona, ob intentatum crimen in domo apparitoris, cui custodienda est tradita, multa pertimescens et saeva, fulcro plumeo vultu contracto incubuit, et animam ocluso narium spiramento effudit.

48. Adiuctum est his aliud haut mitius malum. Eumenius enim et Abienus, ambo ex coetu amplissimo, infamanti sub Maximino, in Fausianam feminam non obscuram, post Victorini obitum, quo iuvante vixere securius, Simplicii adventu perterrefacti, non secus volentis maligna cum minis, ad secreta receptacula se contulerunt. 49. Sed Fausiana damnata, inter reos recepti, vocatique edictis, semet abstrurius amendarunt: quorum Abienus apud Anepsiam diu delitescebat. Sed ut solent insperati casus aggravare miserabilis clades, Sapaudulus nomine, servus Anepsiae, vertebratae coniugis dolore percussus, negotium ad Simplicium detulit, nocte progressus, missique apparitores, indicatos e latebris abstraxerunt. 50. Et Abienus quidem, exaggerato crimine stupri, quod intulisse dicebatur Anepsiae, morte multatus est. Mulier vero ut continendae viate spem firmam dilato posset habere supplicio, appetitam se nefarius artibus, vim in domo Aginati perpressam, asseravit. 51. Haec (ut gesta sunt) malignius ad principem Ssimplicius rettulit, agensque ibi Maximinus infestus, ob causam quam supra docuimus, Aginatio, simultate una cum potestate in maius accensa, oravit impense ut

rescriberetur eum occidi: et impetravit facile male sanus incitator et potens. 52. Metuensque gravioris invidiae pondus, ne pronuntiante Simplicio, et consiliario suo et amico, periret homo patriciae stirpis, retinuit apud se paulisper imperiale praeceptum, haerens et ambigens quemnam potissimum executorem atrocis rei fidum inveniret et efficacem. 53. Tandemque, ut solent pares facile congregari cum paribus, Doryphorianus quidam repertus est Gallus, audax ad usque insaniam, cui hanc operam implere brevi pollicito, deferri providit vicariam, et commonitorium cum Augusti litteris tradidit, instruens hominem saevum quidem sed rudem, qua celeritate Aginatium sine ullo deleret obstaculo, dilatione qualibet inventa forsitan evasurum. 54. Festinavit (ut mandatum est) Doryphorianus magnis itineribus Romam, et inter administrandi initia, magna quaeritabat industria, qua vi senatorem perspicui generis interficeret, iuvantibus nullis. Cognitoque eum iam pridem repertum, in villa propria custodiri, ipse tamquam capita sontium Aginatium, pariterque Anepsiam horrore medio tenebrarum audire disposuit, quo tempore hebetari solent obstrictae terroribus mentes: ut inter innumera multa, Ajax quoque Homericus docet, optans perire potius luce, quam pati formidinis augmenta nocturnae. 55. Et quoniam iudex, quin immo praedo nefandus, ad id solum quod promisit intentus, cuncta extollebat in maius, iusso sub quaestione Aginatio statui, agmina fecit introire carnificum, catenisque sonantibus triste, mancipia squalore diuturno marcentia, in domini caput ad usque ultimum lacerabat exitium, quod in stupri quaestione fieri vetuere clementissimae leges. 56. Denique cum iam contigua morti tormenta ancillae voces expressissent obliquas, indicii fide parum plene discussa, Aginatus ad supplicium duci pronuntiatur abrupte, nec auditus cum magnis clamoribus appellaret nomina principum, sublimis raptus occiditur, pari sententia Anepsia interfecta. Haec agitante (cum adesset) perque emissarios (cum procul ageret) Maximino, funera urbs deploravit aeterna.”

Amm. XXX. 10. 4.-6

“Reverso itaque Merobaude, altiore cura prospectum, expedito consilio, Valentinianus puer defuncti filius tum quadrimus, vocaretur in imperium cooptandus, centesimo lapide disparatus, degensque cum Iustina matre in villa, quam Murocinctam appellant. 5. Hocque

concinenti omnium sententia confirmando, Cerealis avunculus eius ocus missus, eundem puerum lecticae impositum, duxit in castra sextoque die post parentis obitum imperator legitime declaratus, Augustus nuncupatur more sollemni. 6. Et licet cum haec agerentur, Gratianum indigne laturum existimantes, absque sui permissu principem alium institutum, postea tamen sollicitudine discussa vixere securius, quod ille (ut erat benivulus et pius) consanguineum pietate nimia dilexit et educavit.”

Apendice B: Lactantius, De Mortibus Persecutorum

XVIII. "Nec multis post diebus Caesar advenit, non ut patri gratularetur, sed ut eum cogeret imperio cedere. Iam conflixerat nuper [cum] Maximiano sene, eumque terruerat iniecto armorum civilium metu. Aggressus est ergo Diocletianum primum molliter et amice, iam senem esse dicens, iam minus validum et administrandae reipublicae inhabilem, debere illum requiescere post labores. Simul et exemplum Nervae proferebat, qui imperium Traiano tradidisset.

Ille vero aiebat et indecens esse, si post tantam sublimis fastigii claritatem, in humilis vitae tenebras decidisset, et minus tutum, quod in tam longo imperio multorum sibi odia quaeisset; Nervam vero uno anno imperantem, quum pondus et curam tantarum rerum, vel aetate, vel insolentia, ferre non quiret, abiecisse gubernaculum reipublicae, atque ad privatam vitam redisse, in qua consenuerat. Verum si nomen Imperatoris cuperet adipisci, impedimento nihil esse, quominus omnes Augusti nuncuparetur.

At ille, qui orbem totum iam spe invaserat, quum sibi aut nihil praeter nomen aut non multum videbat accedere, respondit debere ipsius dispositionem in perpetuum conservari, ut duo sint in republica Maiores, qui summam rerum teneant; item duo Minores, qui sint adiumento: inter duos facile posse concordiam servari, inter quatuor pares nullo modo. Si ipse cedere noluisset, se sibi consulturum, ne amplius minor et extremus esset: iam fluxisse annos quindecim [quibus] in Illyricum, id est ad ripam Danubii relegatus, cum gentibus barbaris luctaretur, quum alii intra laxiores et quietiores terras delicate imperarent.

His auditis, senex languidus, qui iam et Maximiani senis litteras acceperat, scribentis quaecumque locutus fuisset [Galerius], et didicerat augeri ab eo exercitum, lacrimabundus:

DIOCLETIANUS. -"Fiat, inquit, si hoc placet."

Supererat ut communi consilio omnium Caesares legerentur.

GALERIUS. -"Quid opus est consilio, quum sit necesse illis duobus placere quidquid nos fecerimus?"

DIOCLETIANUS. -"Ita plane. Nam illorum filios nuncupari necesse est."

Erat autem Maximiano [filius] Maxentius, huius ipsius Maximiani [Galerii] gener, homo perniciosae ac malae mentis, adeo superbus et contumax, ut neque patrem neque socerum solitus sit adorare,

et idcirco utrique invisus fuit. Constantio quoque filius erat Constantinus, sanctissimus adolescens, et illo fastigio dignissimus, qui insigni et decoro habitu corporis, et industria militari, et probis moribus, et comitate singulari, a militibus amaretur, a privatis exoptaretur. Eratque tunc praesens, iampridem a Diocletiano factus Tribunus ordinis primi.

DIOCLETIANUS. - "Quid ergo fiet?"

GALERIUS. - "Ille, inquit, dignus non est. Qui enim me privatus contempsit, quid faciet, quum imperium acceperit?"

DIOCLETIANUS. - "Hic vero et amabilis est, et ita imperaturus, ut patre suo melior et clementior iudicetur."

GALERIUS. - "Ita fiet ut ego non possim facere quae velim. Eos igitur oportet nuncupari, qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil faciant nisi meo iussu."

DIOCLETIANUS. - "Quos ergo faciemus?"

GALERIUS. - "Severum," inquit.

DIOCLETIANUS. - "Illumne saltatorem, temulentum, ebriosum, cui nox pro die, et dies pro nocte?"

GALERIUS. - "Dignus, inquit, quoniam militibus fideliter praefuit, et eum nisi ad Maximianum, ut ab eo induatur."

DIOCLETIANUS. - "Esto. Alterum quem dabis?"

GALERIUS. - "Hunc," inquit, -ostendens Daianam adolescentem quemdam semibarbarum, quem recens iusserat Maximianum vocari de suo nomine. Nam et ipsi Diocletianus nomen ex parte mutaverat, omnis causa, quia Maximianus [Herculius] fidem summa religione praestabat.

DIOCLETIANUS. - "Quis est hic quem mihi offers?"

GALERIUS. - "Meus, inquit, affinis."

At ille gemebundus (DIOCLETIANUS): "Non idoneos homines mihi das, quibus tutela reipublicae committi possit."

GALERIUS. - "Probavi eos," inquit.

DIOCLETIANUS. - "Tu videris, qui regimen imperii suscepturus es. Ego satis laboravi et providi quemadmodum, ne imperante, respublica staret incolumis. Si quid accerit adversi, mea culpa non erit."

XIX. "Quum haec essent constituta, proceditur kalendis Maiis. Constantinum omnes intuebatur. Nulla erat dubitatio. Milites qui aderant, et priores militum electi et acciti ex legionibus, in hunc unum intenti gaudebant, optabant et vota faciebant. Erat locus altus extra civitatem ad milia fere tria, in cuius summo Maximianus [Galerius] ipse purpuram sumpserat, et ibi columna fuerat erecta cum iovis signo.

Eo pergitur. “Concio militum convocetur,” inquit senex cum lacrimis. Alloquitur milites: se invalidum esse, requiem post labores petere, imperium validioribus tradere, alios Caesares subrogare.

Summa omnium exspectatio, quid afferet. Tunc repente pronuntiat Severum et Maximianum Caesares. Obstupefiunt omnes. In tribunali Constantinus astabat. Sussurare inter se, num Constantini immutatum nomen esset, quum in conspectu omnium Maximianus [Galerius] manum retrorsum extendens, protraxit a tergo daiam, Constantino repulso, et exutum veste privata constituit in medio. Mirari omnes qui esset, unde esset. Nemo tamen reclamare ausus est, cunctis insperate novitate rei turbatis. Huic purpuram Diocletianus iniicit suam, qua se exiit, et Diocles iterum factus est.

Tum descenditur; et rheda per civitatem veteranus rex foras exportatur, in patriamque dimittitur. Daia vero sublatus nuper a pecoribus et silvis, statim Scutarius, continuo Protector, mox Tribunus, postridie Caesar, accepit Orientem calcandum et conterendum; quippe qui neque militiam, neque rempublicam sciret, iam non pecorum, sed militum pastor.”

XX. “Maximianus [Galerius] postquam, senibus expulsit, quod voluit effecit, se iam solum totius orbis dominum esse rebatur. Nam Constantium, quamvis priorem nominari esset necesse, contemnebat, quod et natura mitis esset, et valetitudine corporis impeditus. Hunc sperabat brevi obiturum, et si non obisset, vel invitum exuere facile videbatur. Quid enim faceret, si a tribus cogeretur imperium deponere?

Habebat ipse [Galerius] Licinium veteris contubernii amicum, et a prima militia familiarem, cuius consiliis ad omnia regenda utebatur. Sed eum Caesarem facere noluit, ne Filium nominaret, vel ut postea in Constantii locum nuncuparet Augustum atque Fratrem, tunc vero ipse principatum teneret, ac pro arbitro suo debacchatus in orbem terrae, Vicennalia celebraret, ac substituto Caesare filio suo, qui tunc erat novennis, et ipse deponeret: ita quum imperii summam teneret Licinius ac Severus, et secundum Caesarum nomen Maximinus et Candidianus, inexpugnabili muro circumseptus securam et tranquillam degeret senectutem. Huc consilia eius tendebant. Sed Deus, quem sibi fecit infestum, cuncta illius cogitata dissolvit.”

XXV “Paucis post diebus, laureata imago eius allata est ad malam

bestiam. Deliberavit diu an susciperet. In eo paene res fuit ut illam et ipsum qui attulerat exureret, nisi eum amici ab illo furore flexissent, admonentes eum periculi, quod universi milites, quibus invitis ignoti Caesares erant facti, suscepturi Constantinum fuissent, atque ad eum concursuri alacritate summa, si venisset armatus. Suscepit itaque imaginem admodum invitus, atque ipsi purpuram misit, ut ultro ascivisse illum in societatem videretur. Iam turbatae rationes eius fuerant, nec poterat alterum extra numerum nuncupare, ut voluerat. Sed illud excogitavit ut Severum, qui erat aetate maturior, Augustum nuncuparet, Constantinum vero non Imperatorem, sicut erat factus, sed Caesarem cum Maximino appellari iuberet, ut eum de secundo loco reiiceret in quartum.

XXVI. Compositae ei res quodam modo iam videbantur, quum subito illi alius terror allatus est, generum ipsius Maxentium Romae factum Imperatorem. Cuius motus haec fuita causa. Quum statuisset censibus institutis orbem terrae devorare, ad hanc usque prosiliit insaniam, ut ab hac captivitate ne populum quidem Romanum fieri vellet immunem. Ordinabantur iam Censitores, qui Romam missi describerent plebem. Eodem fere tempore castra quoque praetoria sustulerat. Itaque milites pauci qui Romae in castris relictis erant, opportunitatem nacti, occisis quibusdam iudicibus, non invito populo, qui erat concitatus, Maxentium purpura induerant.

Quo nuntio allato, aliquantum rei novitate turbatus est, nec tamen nimium territus. Et oderat hominem, et tres Caesares facere non poterat. Satis visum est semel fecisse quod noluit. Severum arcessit, et hortatus ad recipiendum imperium, mittit eum cum exercitu Maximiani ad expugnandum Maxentium; et mittit Romam, in qua milites illi summis deliciis saepissime excepti, non modo salvam esse illam urbem, sed ibi vivere optarent. Maxentius tanti facinoris sibi conscius, licet iure haereditatis paternos milites traducere ad se posset, cogitans tamen fieri posse ut Maximianus [Galerius] socer, id ipsum metuens, Severum in Illyrico relinqueret, atque ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum veniret, quaerebat quatenus se a periculo impendente muniret. Patri suo, post depositum imperium in Campania moranti, purpuram mittit, et bis Augustum nominat. Ille vero et rerum novarum cupidus, et qui deposuerat invitus, libenter arripuit. Severus interim vadit, et ad muros Urbis armatus accedit. Statim milites, sublatis signis, abeunt, et se ei contra quem venerant tradunt. Quid restabat deserto, nisi fuga? Sed

occurebat iam, resumpto imperio, Maximianus, cuius adventu Ravennam confugit, ibique se cum paucis militibus inclusit. Qui quum videret futurum ut Maximiano traderetur, dedit sese ipse, vestemque purpuream eidem a quo acceperat reddidit. Quo facto nihil aliud impetravit nisi bonam mortem. Nam venis eius incisis, leniter mori coactus est.”

REFERINTE

- PLRE/I**; AHM Jones, JR Martindale, J Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol.I, AD 260-395*, Cambridge, 1971
- PLRE/II**; JR Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. II, AD 395-527*, Cambridge, 1980
- ODB/I-III**; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Al.P Kazhdan (ed.), Oxford, 1991
- OCD-³**; *The Oxford Classical Dictionary*, third edition, S.Hornblower (ed.), Oxford, 1996
- From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine view. A Source History*, S. Lieu & D.Montserrat (ed.), London, 1996
- Ammianus Marcellinus, *Romische Geschichte*, ed. W. Seyfarth, Berlin, 1968
- Ammianus Marcellinus., *Rerum Gestarum*, ed. JCRolfe, Cambridge (Mass.) ,London,1950,1955, 1961 (*The Loeb Classical Library*)
- Ammianus Marcellinus.. *Istoria romana*, ed.D.Popescu, Bucuresti, 1982
- Ammianus Marcellinus.,*Storie*, ed.M.Caltabiano, Milano, 1989

- J. Matthews, *The Roman Empire of Ammianus*, London, 1989
- R. Syme, *Ammianus and the Historia Augusta*, Oxford, 1968
- E. A. Thompson, *The Historical Work of Ammianus Marcellinus*, Cambridge, 1947
- P. de Jonge et al., *Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus, I-X*, Groningen, 1935-1995
- Ausone, *Oeuvres en vers et en prose*, ed. M. Jasinski, Paris, 1934-5
- R. P. H. Green, *The Works of Ausonius*, Oxford, 1991
- Augustin, *La Cité de Dieu*, ed. P. de Labriolle, Paris, 1957
- Augustin, *Confessiones*, ed. N. Barbu, Bucuresti, 1994
- P. Brown, *Augustine of Hippo. A bibliography.*, London, 1967
- E. Dutoit, *Tout Saint Augustin*, Fribourg, 1988
- E. Gilson, *Introduction à l'Étude de Saint Augustin*, Paris, 1949

Index de personaje antice

A

Abellius 115
Abienus 56
Adrastus 17
Aedesius 18, 20
Aelius Cesettianus 73
Agesilaos 110
Agilo 45
Aginatius 53, 56
Aginatiusla 53
Agrippina 20, 22
Aiax, 57
Alaric 105, 106
Alexandru cel Mare 17
Alypius 51
Amantius 51
Ambrosius 103
Ammiani Marcellini 14
Ampelius 52
Anastasia 43
Anastasius 68
Anatolius 31–32
Andragatius 103
Anepsiei 54
Anicius Acilius Glabrio Faustus
60
Antaeus 55
Antonius 40
Anulinus 65
Aper 66
Apodemius 17, 18, 19, 20
Araxius 45, 61
Arbitio 14, 19

Arbogast 119
Arcadius 62, 104, 106
Ariagna 67
Arie 102
Arintheus 35, 40
Arrelius Fuscus 69
Arrius Aper 77
Asbolius 50, 53
Aspuna 37
Ataulf 106
Attalus 106
Augustulus 67, 94
Augustus 15, 27
Augustus Iulianus 28
Aurelianus 69, 71, 74
Aurelius Gordianus 69
Aurelius Tacitus 69
Ausonius 59

B

Bainobaudes 16
Barbarus 54
Barbatio 17
Basiliscus 67
Benivole 103
Bessas 96
Bithynia 15
Busiris 55

C

Caecilius 78
Caenos Gallicanos 15

Caesar
14, 15, 17, 23, 24, 25, 27, 31, 31-
32, 111, 115
Caesarius 45
Camenius 52
Campensis 50, 53
Candidianus Caesari 83
Capito 76
Carausius 66
Carinus 76, 78
Carus 65, 76, 78
Cato 54
Cerealis 57
Cethegus 51
Chilo 50
Cilicia 41
Claritas 53
Claudius 69
Clearchus 61
Commodus 73
Constans 20
Constant 107, 108
Constantia 17, 118
Constantianus 96
Constantin 81, 85, 106
Constantin III 107
Constantinus 17, 21, 43, 115
Constantius
15, 16, 21, 23, 25, 26, 28, 30, 30-
32, 33, 35, 42, 46, 80, 111, 115
Constantius Augustus
14, 23, 25, 61
Constantius II 30
Cornelius 53
Cretio 41
Crispus 17
Cydnus 36
Cyneas 26

Cyrus cel Mare 110

D

Dagalaifus 35, 38, 39, 40
Daia 82
Didymus 108
Diocles 82
Diocletian 15, 21, 49, 65, 79
Divitensis 43
Domitianus 17
Doryphorianus, 56
Dynamius 18, 19, 20

E

Equitius 38, 40, 46
Eraclie 114
Erythrius 64
Esaia 55
Etruria 20
Eucherius 106
Euchetius 105
Eugeniu 115
Eugenius 104, 105, 119
Eumenius 56
Euphrasius 45
Eupraxius 48, 52
Eusebius 17, 18, 20
Eusebius din Caesarea 84

F

Falconius Probus 69
Fausiana 56
Faustina 46
Felix 30
Festus 68
Firmus 119
Flaviana 53
Flavianus 105

Flavius Laurentius 60
Florentius 20, 30
Florianus 75
Florus 65
Fulvius Asprianus 79

G

Gaison 116
Galerius 15, 80
Galerius Caesar 79
Gallienus 69
Gallus 14, 16, 17, 23, 118
Gaudentius 41
Germanianus 40
Glycerius 66
Gomoarius 30, 45
Gratian 46, 102, 108, 119
Gratianus 47, 48, 57

H

Hadrianus 73
Haemus 16
Heliogabalus 73
Heraclion 107
Herculius, 66
Hesychia 55
Honorius 104, 105, 107
Hymetius 51

I

Ianuarius 38
Ildibad 97
Illyricum 38
Iovian 112
Iovianus 35, 36, 38, 42
Iovinus 37, 40, 99, 118
Iovius 106
Iulian 31, 34, 112

Iulianus
23, 24, 26, 27, 28, 30, 32,
39, 42, 46, 61, 98

Iulius 45
Iustina 57, 103
Iustinian 89, 90, 91, 93

L

Lampadius 18, 52
Laniogaisus 20
Leo 38, 55, 67
Leonas 30, 31
Leontius 16
Libanius 88
Licinius 82, 83, 115
Lollianus 52
Lucianus 115
Lucillianus 16, 37
Lupicinus 30, 31, 40

M

Maecius Falconius Nichomachus
72
Magnentius 25, 97, 116, 117
Malarichus 19, 37
Mallobaudes 17, 19
Mamertinus 40
Marcellianus 115, 116
Marcellus 46, 55, 115
Marcus 38, 49, 108
Masaucio 41
Mattyocopa 18
Maurus 27
Maxentius
66, 81, 84, 111, 115, 116
Maximian Herculius
79, 80, 115
Maximinus 49, 50, 52, 53

Maximus 52, 119
Mediana 40
Meletie 113
Memoridus 36
Merobaudes 57
Minervius 52
Montius 17
Mucianus 54

N

Nebridius 30, 33, 45
Nectarius 104
Neoterius 41
Nepotianus 116, 117
Nero 73
Nerva 73,80
Nevitta 35
Nigrinianus 20
Numa Pompilius 54
Numerianus 65, 66, 76, 78

O

Odoacru 68, 95
Olybrius 50, 53
Onesimus 76, 78, 79
Orestes 67, 94
Orfitus 26

P

Paphius 53
Paulus 67
Pentadius 17, 18
Pertinax 43
Petronius 44, 45
Phalaris 55
Phronimius 45
Pinianus 62
Plautus 78

Poetovio 17
Pompeianus 62
Pompilius 71
Praetextatus 52
Primitivus 37
Probus 53, 75, 102
Procopius
 36, 40, 41, 43, 44, 46, 97, 102
Procopius din Caesareea 89
Prosper 15
Pyrrhus 26

R

Richomer 61, 119
Romanus 119
Romulus 67, 71
Rufina 55
Rufinus 64
Rusticus Iulianus 47

S

Sallustius 63
Salutius 36, 40, 45
Sapaudulus 56
Scudilo 15
Sebastianus 42
Seniauchus 37
Serenianus 18, 46
Serenianus, 40
Sericus 50, 53
Severus 47, 62, 81, 84
Silvanus
 18, 19, 20, 21, 22, 23
Simplicius 55, 56
Sirmium 40
Sopianae 49
Sozomenos 97
Sphalangius 52

Stilicon 105
Strategius 42
Symmachus 60
Synesios 110
Synesios din Cyrene 108

T

Tacitus 70, 71, 72
Tarracius Bassus 52
Taurus 16
Teodora 91, 93
Theodoret din Cyr 111
Theodoric 68
Theodosius 60, 62,102,
105,106,113,119
Theuderich 92,95
Thorax. 16
Traian 35, 68,73, 74, 80
Tribonian 90
Tullius 55
Tungrica Junior 43
Tuscus 18
Tuscus Albinus 18

U

Ursatius 39
Ursicinus 14, 21, 22
Uscudama 16

V

Valens 39, 44, 102, 113
Valentinian 37, 38,39,40,49,
51,52,
57, 62, 104, 113, 119
Valeria 49
Valerianus 69
Varronianus 36, 118
Velisarios 96

Velius Cornificius Gordianus 71
Venustus 52
Verinianus 21, 108
Verus 49
Vetranion 116, 117, 118
Victor 35
Victorinus 53, 54, 56
Vittigis 97
Viventius Siscianus 39

W

Walamericus 67

Z

Zenon 92, 95
Zosimos 115

CUPRINS

Introducere...	3
Autori latini	15
Autori greci	92
Note	131
Apendice A: Ammianus Marcellinus, Rerum Gestarum...	166
Apendice B: Lactantius, De Mortibus Persecutorum	205
Referinte	210
Index de personaje antice	214

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

**Tiparul s-a executat sub c-da nr. 366/1997,
la Tipografia Editurii Universității din București**

DE SPIRITU ET ANIMA

A RESTITUIRII

	24 IAN 2007	13. IAN. 2013
25. OCT. 2004	17. IAN. 2009	29. APR. 2023
27. IAN. 2006		
	05 FEB 2010	
05. NOV. 2005	19. FEB. 2010	
19. MAI. 2006	13. APR. 2010	
15. IUN. 2006		
	20. OCT. 2014	
23. NOV. 2006	09. MAI. 2015	
27. NOV. 2006		
15. DEC. 2006	23. AUG. 2017	

ISBN - 973 - 575 - 167 - 4

Lei 9100

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://unibuc.ro>